

*Mienk marad tán
valamely fa a dombon, hogy naponta
vizsontlássuk, mienk maradhat a tegnapi utca,
egy-egy szokás hűsége, mely megmakacsolta magát...*

Rainer Maria Rilke: Az első duinói elégia (részlet)

A magyar közművelődésről

TARTALOM

Előszó: Mátyus Aliz	3
A magyar közművelődésről: Bevezető (Németh János István – Szurmainé Silkó Mária szerk.).....	
Németh János István: Hét pontban a közművelődésről.....	7
Kereszty Orsolya: Adalékok a felnőtt nők művelődésének történetéhez a dualizmus kori Magyarországon.....	9
Tóth Zsuzsanna: Álomkergetők. A Soltis Színház világraszóló sikere – avagy pár mondat egy csoportról.....	14
B. Gelencsér Katalin: Szín szókinccsár az önművelési kedv ösztönzéséhez	21
B. Gelencsér Katalin: Szócikk ajánlat	23

ARCKÉPEK

Kopányi György (Pécs 1921 – Diósd 2011).....	24
--	----

OLVASVA – ÚJRAOLVASVA

A. Gergely András: Nempolitikai politika – zenei jelentések	25
Széles Klára: Kalodáktól, kalodákkal – Napútig, Napkútig.....	31
Vilcsék Béla: Az értől az óceánig	39
Pálincás Bence György: Képi feszültség.....	41
Iványi Tibor: Majorok népe – puszták népe	42
Szabóné Molnár Ida: Ida visszaemlékezése. Budapest, XV. ker. Erdődűlő története.....	51
G. Furulyás Katalin: Ha így mondja.....	55

SZAKMAI BESZÁMOLÓK

Bokréta és biciklilánc. Néprajzi filmfesztivál a Művészetek Völgyében	59
Sall László: Indoeurópai magyarok, finnugor svédek. A magyar kultúra helye, haszna és hatása Svédországban	63

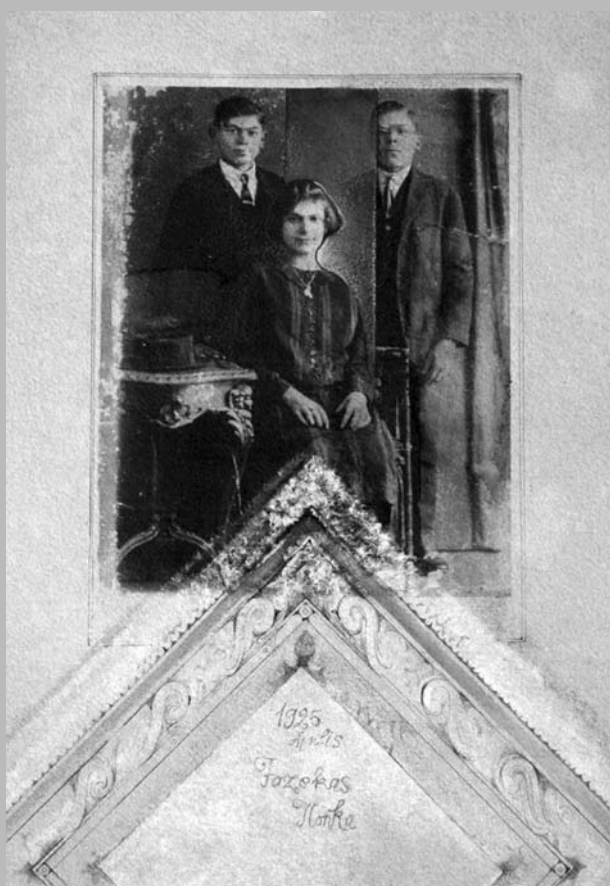
FELHÍVÁS

Könyvajánló A magyar közművelődésről (Szerkesztette: Dr. Németh János István – Dr. Szurmainé Silkó Mária.)	72
A Napkút Kiadó megjelentette a Magyar kulturális kalauz-t (Szerkesztette: Bognár Antal és Szondi György.)	74
XVII. Országos Kamarazenei Fesztivál Kőszegen, 2012 tavaszán	75

ILLUSZTRÁCIÓ

Decsi Ilona luca: Hajdanvolt idők szépasszonyai nyomában	76
--	----

E számunkat Decsi Ilona luca „Szépasszonyok a múlt századból” című grafikai sorozatával illusztráltuk.

Testvérek a Jászságból

SZIN

Előszó

Babits Mihály *A magyar Könyv ünnepére írta, Ritmus a könyvről* című versét. Sose gondoltam volna, hogy ez egy Babits vers, ha csak úgy, a kezembe kerül, s talán el se olvasom, ha nem Hubay Miklóstól hallok kezdő sorait. Visszaemlékezett egy helyzetre, egy valahai könyvünnepre, amikor ő tízéves volt, csaknem tizenegy – csupa napfényes gyerekkori könyvnapra emlékezett –, s fejből mondani kezdte a verset. Elővettem most a Babits kötetet, múltat s kettejüket felidézendő.

„Ah ne mondjátok, hogy a Könyv ma nem kell,/ hogy a Könyvnel több az Élet és az Ember:/ mert a Könyv is Élet, és él, mint az ember -/ így él: emberben könyv, s a Könyvben az Ember.

Tudom én, hogy ülj bár autód volánja/ mögött, vagy a gyár köt, rabként, vagy a bánya -/ mostoha vagy édes: az Élet leánya/ lelked, s csak a forró Cselekvést kívánja.

De jaj, a Cselekvés! jaj, a híres Élet!/ Próbáltuk eléggé, láthattuk, mivé lett?/ Csata-
tér a világ, s minden csuromvér lett,/ mióta az Írást legyőzte az Élet.

És azt se mondjátok, hogy elég a könyv már,/ hogy sok is az írás, s elborít e könyv-ár,/ s alacsony lármával tellik ma a könyvtár,/ ami volt szent kincsek csarnoka, és mentsvár!

Mert a Könyv is élet, nem hideg kincs az se;/ s mint az emberkertben, nem hiányzik gaz se:/ de a gaz is trágya, ne bánjátok azt se!/ Csak a Holnap tudja, jó volt-e vagy rossz-e?

Óh öntözd lelkünket, termékeny áradás,/ melytől szőlőnkben a bölcs részegség csodás/ bora érik, s melynek sodrán a tanodás/ fiú messze tenger öbléig csónakáz!

Óh elröpítő bor, gyors csónak, tárt ablak!/ Jó oktató, aki virgács nélkül oktat!/ Választott, hú barát, ki sohase zaklat,/ de kész a hívásra, s mindig ad, ha adhat.

Öröklött, nagy Varázs, holtak idézője,/ messze nemzedékek egymáshoz fűzője;/ mert csak a Könyv kapcsol multat a jövőbe,/ ivadék lelkeket egy nemzeté szöve.

Ki nélkül a nép csak feledkező falka,/ emlékezet! áradj szerte a magyarba!/ Jaj, nem elég minket kapcsolnod a Múltba:/ jelent a jelenhez kell kötőznöd újra!

Jelent a jelennel, testvért a testvérrrel/ köss össze, Magyar Könyv, dús közös eszmékkel!/ S elszorított, fájó tagokba is éj el:/ ne engedd zsibadni, fussad át friss vérrrel!

Különös háló, mely országokat fog be!/ Óh megmaradt fegyver: út messze szívekbe!/ Ködön át, bús társak, törjétek küszködve:/ s fonjuk majd kis hálónk a Nagyba, az Egybe, az Emberszellem szent hálójába, amely/ idegent is szelíd testvérségbe emel,/ mint titkos felhő, mely e földi vesztőhely/ szegény elítéltjét ég felé viszi fel.

1929. tavasz

Mátyus Aliz

Németh János István – Szurmainé Silkó Mária

A MAGYAR KÖZMŰVELŐDÉS RŐL
BEVEZETŐ *

„Lesz-e aki meglátja, mi köthet egyedül minket Európához?”

A kultúra közössége.”

(Kodály Zoltán)

A közművelődés a reformkor óta szolgálja a társadalmi haladást és a nemzet felemelkedését. Ez a hivatás határozza meg a szakma legjobbjainak munkáját, ez ad erőt közösségeinknek arra, hogy minden korban legyen erejük a nagy változások véghezvitelére. Ez az erő biztosítja az egyén számára nélkülözhetetlen biztonságot, a kulturális otthonosság élményét. *A közösségben átélt együttlét gazdagsága, összetartozás élménye adja a közművelődés sajátos méltóságát.*

1 * *A magyar közművelődés* című könyv (Arcus Kiadó, 2011) bevezetője.

A magyar közművelődés átfogó társadalmi programjának gyakorlatában és intézményrendszerében fontos szerepe van a mindennapi életet gazdagító, az emberi együttléteket összetartó civil szervezeteknek és a számukra otthont adó művelődési házaknak, színtereknek.

Ezekről az intézményekről, és a bennük otthonra, szakemberekre találó művelődő személyiségekről és közösségeikről szól ez a könyv. A művelődési házak jelentős részének sikerült a megújulás az elmúlt évtizedekben, mind tartalmi munkájukat, mind szervezeti rugalmasságukat tekintve. E megújulás részeként a művelődés házai – az értékelvű közművelődés fundamentumaként – az ideológia- és programközpontúság helyett a közösségalkotó személyiség-fejlesztést állítják tevékenységük középpontjába.

Kodály Zoltán egyetemes érvényű művelődési programjában az értékelvű közművelődés alapelvét fogalmazza meg: „Kultúrát nem lehet örökölni. Az elődök kultúrája egy-kettőre elpárolog, ha minden nemzedék újra meg újra meg nem szerzi magának. Csak az a miénk igazán, amiért megdolgoztunk, esetleg megszenvedtünk... Minden teendőnk egyetlen szóban foglalható össze: nevelés. A nevelésnek oda kell törekednie, hogy ez a szó: »magyar vagyok« minél gazdagabb tartalmat, minél több életet, színt jelentsen mindenkinek egyénileg is, különben vajmi könnyen üres frázissá szárad.”

Ebben a programban a résztvevők kreativitása, cselekvő kultúraelsajátítása formálja, tökéletesíti az egyént a gyermektől kezdve, az egész életen átívelő tanulási folyamatban. Az intenzív létformát vállaló személyiség az értéktudatos felhalmozással járul hozzá a saját- és a közhaszon gyarapodásához. Mindezt persze nem egy államilag előírt egységes művelődéspolitikai erőlteti a társadalomra, netán a közművelődési intézményekre, hanem a társulás művészetét egyéni és egyedi döntések sorozatában vállaló személyiségek összetartozás-élménye motiválja a szabad és változatos mikrovilágok közösségi erőterében.

Az így elsajátított és létrehozott tartalom közös nevezője – Kodály gondolatmenetét követve – a minőség. Az a minőség, amely a magyarság kulturális örökségének tiszta forrásából, a helyi és az egyetemes kultúra teljességéből táplálkozik. „Az egész ország léte attól függ, tudunk-e magyarabbá s egyszerűsre európaibbá válni.”

A kutatások és hétköznapi tapasztalataink egyaránt igazolják, hogy a közművelődés közösségei éltetik és erősítik a helyi társadalmakat, ezzel a nemzet egészét is, változatos tartalmat és formát adva az emberi összetartozásnak. Számukra a közművelődési intézmények, közismerten a művelődési házak adnak otthont és biztosítanak alkotó feltételeket.

Városainkban, falvainkban egyaránt találunk kitűnő feltételekkel, remek adottságokkal – az ott élők büszkeségeket – működő művelődési házat vagy központot, és a szűkös körülmények között mindennapos túlélésért küzdő, esetleg a működési minimumok hiánya miatt átmenetileg vagy tartósan szünetelő intézményeket is. Ezek az intézmények jórészt tükrözik a helyi közösségek erejét, emiatt a magyar társadalomban sokféle tapasztalat, élmény, emlék él a művelődési házakról.

Máshogyan vélekedik az, aki valamely ott működő közösség tagjaként rendszeres látogató és használó, másképpen az, akit lakóhelyén egy gyönyörűen felújított, összkomfortos közösségi ház vár hozzáértő szakemberrel, netán szakemberekkel segítve mindennapi gondjainak megoldását,

és megint más véleménye van az olyan embernek, aki nem kötődik a közművelődés közösségeinek egyikéhez sem, illetve módja és lehetősége sincs az ilyesféle elfoglaltságokhoz. Valójában tehát nincs egységes, általános érvényű igazság a művelődési házak ügyében, aminthogy egyéb közszolgáltatást végző szervezetek megítélésekor sem lehet általános érvényű kinyilatkoztatást tenni, legyen szó akár kórházakról, könyvtárakról vagy iskolákról.

Könyvünkben természetesen arra törekszünk, hogy a közművelődésről igényes, vonzó képet mutassunk be az érdeklődő olvasónak, mind a művelődési házakat használó közösségekről, mind magukról az intézményekről. Tesszük ezt azért, mert – a magyar társadalom történelmi sajátosságaiból következően – a közművelődés helyi és országos jelenléte kiemelt közhasznúsággal bír, különösen a művelődési esélyegyenlőtlenségek mérséklésével és a közösségek működését biztosító feltételeivel.

Napjainkra már a fejlett Nyugat-Európa és az Egyesült Államok is elismeri azt a fontos szerepet, amelyet ezek a közösségek játszanak az emberi kapcsolatok minőségét meghatározó bizalom szakadatlan újratermelésében. Látva és megtapasztalva azokat a gondokat, amelyek ennek az értékes emberi kötőanyagnak, a bizalomnak a fogyásából, netán teljes hiányából következnek – a szenvedélybetegségek és a bűnözés drámai terjedésétől kezdve a családok válságba kerülésén keresztül a tartós demográfiai hullámvölgyek kialakulásáig –, Nyugaton is egyre jelentősebb pénzekkel támogatják a magyarországi művelődési házakhoz nagyon hasonlóan működő szervezeteket, intézményeket. Meglepő azonossággal teszik ezt Japánban is, a közel 18 500 kominkan (művelődési ház) önkormányzati működtetésével, a skandináv államok népfőiskolai programjainak és azok működési feltételeinek támogatásával, Németországban az esti népfőiskolai hálózat kiépítésével, a szocio-kulturális szervezetek támogatásának belga mintájában, a görög művelődési központokban vagy a svéd tanuló körök működésének költségtérítési támogatásával.

Ma az EU-ban az eredményes szakmai érdekérvényesítés egyet jelent a közművelődés közhasznúságát igazoló tevékenységek társadalmi-gazdasági hatásának a bemutatásával. Ilyen szakmai kulcsterület a kulturális vidékfejlesztés, a nemzeti-emberi összetartozást erősítő közösségi együttlétek szervezése, az élethosszig tartó tanulás európai programjához igazodó új tanulási formák széleskörű alkalmazása, a felnőttképzési alkalmak bővítése, ezzel a foglalkoztatási pozíciók javítása, valamint a tehetséggondozás és hagyományápolás. Nagy je-

lentsége van annak, hogy a közművelődési megújulás részeként egyre több művelődési ház tudott és tud a fenti kínálatból a helyi közösségekhez legközelebb állót választani.

Erre a reális társadalmi igényre lehetett építeni azokat a fejlesztéseket, amelyek az Európai Unió és a központi költségvetés támogatását egyaránt élvezték. Az elmúlt évtizedben csaknem 4 200 sikeres pályázója volt szakmánknak. E pályázatok hatása jelentős a közművelődés magyarországi megújulására. Az a tény önmagában is jellemző, hogy a kulturális életet érintő uniós támogatások közül a közművelődési fejlesztések aránya a legmagasabb, mintegy 35 milliárd forint. Ekkora összeg fordítható a közművelődési intézmények meghatározott körének megújítására, a szakmai tevékenységek tartalmi átalakítására és a szakemberek képzésére. Ezeknek a fejlesztéseknek az eredménye részben e könyv lapjain is megjelenik.

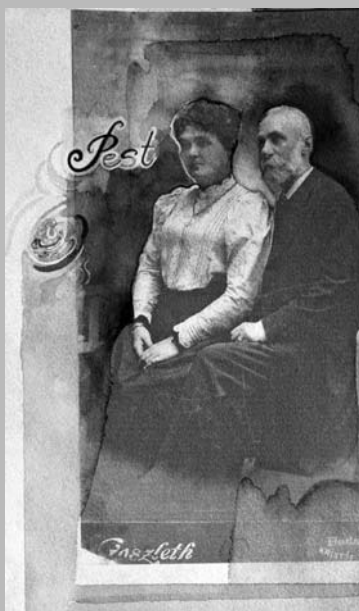
A könyv vállalt célja a közművelődésről kialakuló társadalmi megítélés kedvező befolyásolása. Ennek érdekében keresztmetszetet ad a művelődési házak munkájáról, példaként néhány, a fejlesztések eredményeként igényesen megépített, valóban szép, vonzó, otthonos belső terekkel működő művelődési ház bemutatásával. E példák segítségével érzékeltetjük azt a sokszínűséget és sajátosságot, amit jellemzően a közművelődés képvisel a hazai kulturális életben. A célkitűzéshez alkalmazkod-

va alakult ki a könyv szerkezete. Az első fejezetben olvasható esszé a közművelődés történetét, napjainkig meghatározó fejlődési szakaszait és jellemző tevékenységeit foglalja össze. A második fejezetben tematikus anyagot állítottunk össze a közművelődés tevékenységeiről, intézményeiről és fejlesztéseiről. A közművelődésre jellemző alapfogalmakat, a szakterület fontosabb honlapjait a függelék tartalmazza. Egy irodalomjegyzék segíti az érdeklődő olvasókat a közművelődéssel kapcsolatos egyéb ismeretek, pályázati, jogszabályi és statisztikai környezet megismerésében.

...

Elvitathatatlan tény, hogy a közművelődési szakemberek kreativitása és problémakezelő leleményessége sikeresen alkalmazkodott az utóbbi húsz év változásaihoz, pontosan úgy, ahogy ez a szakma történetében mindig is történt. Ez a siker természetesen növeli a közművelődés elfogadottságát a helyi és általában a magyar társadalomban, valamint a kulturális intézmények körében.

Könyvünk több éves közös munka erőfeszítéseit is tükrözi. E munka nagyszámú résztvevőjét az a vállalt elkötelezettség vezérelte, amit Tamási Áron klasszikus gondolatának parafrázisával fejezhetünk ki hűen: a művelődési házak jelentős része nagy valószínűséggel hozzájárul ahhoz, hogy a közösségeiben kiteljesedő ember *valahol otthon legyen a világban, hazájában és szűkebb páttriájában egyaránt.*

Goszleth műtermében

HÉT PONTBAN A MAGYAR KÖZMŰVELŐDÉSRŐL

A közművelődésről írt esszé befejező részében – a bemutatott sokszínűség összegzéseként – érdemes fölteni a kérdést, mit ad, mit adhat a közművelődési szakemberek és intézmények sokasága és sajátos tudása a magyar nemzetnek, a társadalom egészének és Európának. Miért fontos ez a szakma?

Mert történelmileg európai. A modern közművelődés az európai kultúrára jellemző fejlődés eredményeként alakult ki Magyarországon is. Nem ismerünk még egy olyan nagy civilizációt, amelyik létrehozta volna ezt a társadalmi tevékenységet, továbbá e tevékenység sokféleségét szakértően kezelő értelmiséget. A felvilágosodástól az európai fejlődés dinamikája, kiapadhatatlan energiája az emberi életen átívelő folyamatos művelődési, tanulási tevékenységből származik, úgy az egyének mikrovilágában, mint a társadalom egészében.

Mert sajátosan magyar. A hazaszeretet eszméje elválaszthatatlan a közművelődéstől. A haza minden előtt! Kölcsey Ferenc gondolata a reformkortól mélyen áthatja a művelődési gyakorlat egészét és a művelődés szervezőit. Korszakonként és helyszínenként változó erővel, de mindig a szolgálat tisztességével.

Mert progresszív. Az átgondolt reformok hatására az 1980-as évektől az államosított társadalom homogén világában a kulturális, ezen belül nem utolsó sorban a közművelődési intézmények kínáltak az egyéni és közösségi elkülönülések, önmegvalósítások számtalan alternatíváját, ezzel megelőgezve a társadalmi pluralizmus, közösségi tagozódás akkor még jórészt utópiának számító élményét. Ettől az évtizedtől kezdődött az 1949-ben totálisan államosított közművelődés részleges közösségi privatizációja.

Egyfelől szervesen kötődve a 19–20. századi gyökerekhez, másrészt viszont teljesen új és korszerű társadalmi, politikai, tudományos és művészeti kezdeményezéseket támogatva, azokhoz csatlakozva, számukra valóban otthonot biztosítva.

Ez a csendesen zajló közösségi *visszavétel* határozta meg az 1980-as évek izgalmas szakmai kezdeményéseit a közművelődésben.

Mert elkötelezetten demokrata. A rendszerváltó években a közművelődés szakintézményei, a művelődési házak adtak otthont azoknak a politikai mozgalmaknak, amelyekből később a modern magyar demokrácia többpárti struktúrája kialakult. A demokratikus pártok csíráinak létrehozói otthonra találtak a települések sokaságában számukra egyedül helyet, teret, meleget, összetartozás élményt, szervezkedési lehetőséget biztosító művelődési házakban. A rendszerváltás programjának a helyi viszonyokra jellemző gyakorlatában a közművelődés intézményei és közösségei példamutatóan vettek részt. Ezért sem lehet eléggé hangsúlyozni a művelődési házak kitüntetett szerepét a rendszerváltás történelmi folyamatában, annak sikerében.

Mert közhasznú feladatokat teljesít. Napjainkban már a tudomány és a politika előtt is közismert, hogy a bizalom nélkülözhetetlen a hatékony emberi együttéléshez, hiánya ugyanakkor súlyos egyéni, közösségi és társadalmi konfliktusokhoz vezet. A közművelődés közösségei – a gyakori együttműködésekben, a kreatív együttléteken és az összetartó értékek, élmények, érdekek vállalásával – jelentős mértékben hozzájárulnak a bizalom újratermeléséhez. Többek között ezért is nemzeti kincs a művelődési házak, közművelődési szinterek sokasága, ahol minimális költséggel életben tartható és működtethető Magyarország közösségi hálózatának jelentős része, több mint kétezer településen.

Mert emberléptékű. Az épített környezetében és tartalmi munkájában egyaránt megújuló művelődési ház képes a helyi társadalom számára személyiség- és közösségfejlesztő otthonként működni, a nehéz anyagi helyzetben lévők számára is elérhető áron, a gyerekek részére jórészt térítésmentesen. A művelődési házat használó zömmel helyi felnőtt és gyermek, ideális esetben valamelyik

közművelődési csoportnak, szakkörnek, önkéntes közö-
ségnek a tagja, egy-egy esemény, alkalom látogatója,
valamely tanfolyam hallgatója, a közélettel kapcsolatos
társadalmi esemény, politikai vagy helyi ünnep résztve-
vője, szervezett kulturális vagy szórakoztató program
nézője, előadója, vagy egyszerűen csak a művelődési ház
nyilvános tereinek kötött formákhöz nem kapcsolódó,
szabad használója. Valamennyi esetben igaz, hogy a
közművelődés a társadalom tagjainak aktív viszo-
nya a kultúrához.

Mert példamutató. A második évezred első éveiben,
az Európai Unió támogatásainak tervezése és

elosztása során nyilvánvalóvá vált, hogy az egész
életen át tartó tanulás új tanulási formái és a köz-
művelődési tevékenységek lényegüket tekintve
azonosak. Ezért tud a művelődési házakban ki-
dolgozott szaktudás Európa számára is számos
újdivat, módszert és megoldást ajánlani problé-
máinak kezelésére. Ezek a szakmai értékek a jóval
fejlettebb társadalmakban is tudnak megoldási alterna-
tívákat kínálni a kulturális konfliktusok és a devianciák
kezelésére, a társadalmi és a kulturális tőke alapját
képező bizalom fejlesztésére, a társadalmi összetartozás
mikrostruktúráinak kiépítésére.

Fiatalság (részlet)

ADALÉKOK A FELNŐTT NŐK MŰVELŐDÉSÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ A DUALIZMUS KORI MAGYARORSZÁGON¹

A művelődéstörténeti kutatások egyik fontos kérdésköre, hogy hogyan szervezték meg az egyre inkább és egyre intenzívebben öntudatra ébredő nők a maguk művelődési lehetőségeit a dualizmus kori Magyarországon. Az 1867 és 1914 közötti időszak művelődéstörténeti és neveléstörténeti szempontból egyaránt kiemelkedőnek tekinthető, ha azt vizsgáljuk, hogy milyen változások, fejlődési folyamatok voltak, milyen reformgondolatok fogalmazódtak meg. A gazdasági és társadalmi változásoknak köszönhetően a nők – elsősorban a városban lakók és a középosztálybeliek – lehetőségei egyre inkább kitágultak, és a kiharcolt tevékenységek egyre elfogadottabbakká váltak.

Az elmúlt években a nevelés- és művelődéstörténetészek egyre szélesebb körben és mélyebben kezdték kutatni a nők művelődési lehetőségeinek történetét. Kéri Katalin már kutatópályája elején felismerte, hogy a művelődéstörténeti kutatások nem nélkülözhetik a nők történetét, a társadalmi nem elemzési kategóriáját.² Miként arra rámuta-

1 A kutatás az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

2 Lásd például a legújabb, témához kapcsolódó munkáját: Kéri Katalin: *Hölgyek napernyővel. Nők a dualizmus kori Magyarországon 1867–1914*. Pro Pannónia Kiadói Alapítvány, Pécs, 2008. Nem tárgyalom a történet-tudományi munkákat, amelyek kezdetektől fogva integrálták a gender-kutatásokat. Lásd például: Susan Zimmermann: *Die bessere Hälfte? Frauenbewegungen und Frauenbestrebungen im Ungarn der Habsburgermonarchie 1848 bis 1918*. (A jobbik fél? Nőmozgalmak és női törekvések a Habsburg Monarchia Magyarországon 1848-tól 1918-ig) Promedia Verlag: Napvilág Kiadó, Budapest és Bécs, 1999., Susan Zimmermann: *How they became Feminists: The Origins of the Women's Movement in Central Europe at The Turn of the Century*. (Hogyan lettek feministák: a közép-európai nőmozgalom eredete a századfordulón) In Andor Eszter – Pető Andrea – Tóth István György (szerk): *CEU History Department Yearbook 1997–1998*, CEU University Press, Budapest, 1999. 195–236.

tott, számos forrás áll nemcsak Magyarországon, de világszerte is rendelkezésre arra vonatkozóan, hogy milyen szórakozási formái voltak a különböző osztályokba tartozó nőknek a dualizmus kori Magyarországon. Elsősorban a szigorú társadalmi osztálybeli meghatározottság miatt nehéz általánosságban beszélni a nők szórakozási lehetőségeiről, hiszen a naplókából csupán az egyes nők életvitelére következtethetünk, az illemtankönyvek és az újságok pedig csak szűkebb rétegek vagy korosztályok életvitelét mutatják be.³

Éppen ezért a művelődéstörténeti vizsgálódásokhoz újabb és érdekes adatokkal járulhatnak hozzá korabeli nőktől származó, és a témára vonatkozó levelek elemzése, melynek eredményeképpen tovább árnyalható a szakirodalom által felvázolt kép.

A dualizmus korában egyre inkább szélesedtek a nők művelődési, tanulási és munkalehetőségei, köszönhetően egyrészt a korabeli társadalmi, gazdasági változásoknak, másrészt az egyre inkább kiteljesedő és meghatározó feminista mozgalomnak. Balázs Béla például 1913-as írásában a következőképpen összegzi a dualizmus korában elért vívmányokat: „Bizonyára a nők teljes és végleges emancipációja is itt van. Itt az európai férfikultúra bástyái alatt, melynek kapui alighanem még ebben a században meg fognak számára nyílni. Ez megtörtént. Itt minden kifogással elkéstünk, mert bárkinek bármi véleménye lehet erről a női invázióról, egy bizonyos: száz év óta közeledik szakadatlanul és ellenállhatatlanul, és be fog érkezni. Ez történelem. Világmozgalommá nő a követelés, tehát nyilván létező szükséglet. (...) itt nem csupán meglévő emberenergiák és életprincípiumok forradalmáról, új elhelyezkedéséről van szó, hanem egy újféle emberenergia, egy eddig nem szerepelt életprincípium belépéséről a kultúrába. (...) Mert az úgy

3 Kéri Katalin id. műve, 159.

van, hogy ez a mi 5000 éves kultúránk specifikusan férfikultúra. Ezt büszkén és gőgösen valljuk, lévén ez csodálatos és misztikus magasságokig érő hatalmas épület. Ennek építésében azonban a nőnek nem volt része. Mert sok munkát végzett ugyan, de csak férfi szabta területen, és a férfikultúra által determinált helyzetben. Tehát közvetve szintén a férfikultúra szándékait szolgálta. A kérdés már most ez: támadhat-e a nők teljes politikai és társadalmi emancipációjából idővel specifikus női kultúra, mely a mostani férfikultúrát kibővítené?”⁴

A feminista mozgalom egyik megfogalmazott célja volt többek között a nők munkalehetőségeinek kiterjesztése, egyáltalán a házimunkán kívül, a közsférában végzett női munka elfogadtatása, valamint ezzel párhuzamosan az otthoni tevékenység munka-értékének hangsúlyozása. A dualizmus korában egyre több nő kényszerült arra, hogy fizetett munkát vállaljon, és – köszönhetően a korabeli nőmozgalmaknak – egyre több nő akart önszántából fizetett munkát vállalni, felismerve annak emancipációs értékét. A nők munkába állását a korabeli nőmozgalmi aktivisták és – köszönhetően az egyesülési és gyülekezési jog elismerésének – az egyre nagyobb számban megalakuló egyesületek számos módon segítették.⁵ Az 1896-tól működő Nőtisztségviselő Országos Egyesülete például tanfolyamokat, vitaelőadásokat szervezett, állásközvetítői osztályt és könyvtárt működtetett. A tanfolyamokat igyekeztek az igényeknek megfelelően szervezni, éppen ezért található közöttük gépírói tanfolyam, könyvvitel és gyorsírás tanfolyam is.⁶

A feminista nőmozgalom egyik vezetője, Schwimmer Róza is szót emelt a nők munkavégzése érdekében, kiállt megfelelő és méltányos, a férfiak bérével egyenlő jutalmazásuk mellett. A megfelelő munkavégzéshez azonban Schwimmer Róza szerint szükséges a társadalom átalakulása is, a közvélemény megváltozása, melyhez a nők oktatása és művelődése területén lehet leginkább hozzájárulni. A lányokat tehát az életpályára kellene felkészíteni, melyhez hozzátartozna az a szemléletváltozás is, hogy a szülők ne a házasságot tekintsek életpályának, hanem az anyagi és szellemi függetlenséget. „Beletörődtek, sőt mi több, ma már a középosztály leányaitól egyszerűen megkövetelik, hogy a munkájával járuljon hozzá a család fenntartásához. Ez a követelés helyes, jogos. Örülünk

kellene neki, ha csak a szülők teljesítenék kötelességüket és leányaikkal a kenyérkeresetre való kiképzés dolgában nem bánnának oly mostohán. Mert a pályára nevelés dolgában mostoha gyermeke a leány a családnak.”⁷

Csakúgy, mint egyéb más emancipációs törekvést, a munka területén lezajló változásokat is számos kritika illette. A kétkedők legfontosabb érve az volt, hogy amennyiben a társadalomban elfogadottá válik a nők közsférában végzett fizetett munkája, az komolyan veszélyeztetheti a családi sférában betöltött szerepeiket. Schwimmer Róza barátnője, Kubicsek Irma levele jól példázza a lassú változást. Levelében már érdeklődik Schwimmer munkája iránt, de írásában jól nyomon követhető a szerepek merevsége is: „Mint írod, elfoglaltad már 3ik állásodat is. Azt is délután végzed be, nem csupán egy napra? És délelőtt otthon vagy? Tudsz már főzni, sütni? Még jó gazdasszony válik belőled is úgy e? Zongorázol e sokat, olvasol és mit? Hogy érzed magad különben, egészséged helyre van már állítva? Nem vagy már oly sápadt, sokat jársz e sétálni?”⁸

A felnőtt nők egyik fontos művelődési lehetőségét nyújtották tehát a korabeli egyesületek által megszervezett, gyakran konkrét állásokhoz vagy életpályákhoz kötődő tanfolyamok. A tanfolyamok mellett többek között estélyek, kerti ünnepségek, tudományos és népszerűsítő előadások, sportolási lehetőségek jelentették a nők művelődési repertóriumának nagy részét. A játékonyság a nők munkavégzésének egyik fontos területét képezte a dualizmus kori Magyarországon, melynek részeként a segélyek gyűjtése gyakran összpontosult egy-egy korabeli szervezet vagy egyesület körében. Trombitás Erzsébet beszámolójában például egy olyan estélyről olvashatunk, melyet egy jótékonyági cél vezérelt, és szorosan kötődött a Feministák Egyesületéhez, annak tevékenységéhez. Érdekes összefonódása ez a propagandának és a figyelemfelkeltő akciónak, a segélyek gyűjtésének, a nők munkája elősegítésének, és a művelődési lehetőségeknek: „Arról van ugyanis szó, hogy a gyermekmenhelyen kívüli gyermekek (de állami vendékek) karácsonyi felruházása javára egy nagyobb szabású pumpolást rendez az itteni gyermekmenhelyi telepbizottság. A társadalmat legsikeresebben megpumpolni műkedvelői előadással vélik. A rendező hölgyek csu-

4 Balázs Béla: *Egy női kultúra lehetőségei*. Új Élet, 1913/IV. 729.

5 Kéri Katalin id. műve, 78.

6 Rosika Schwimmer Papers. New York Public Library. Mss Col 6398. 478. doboz. Fol. 6.

7 Schwimmer Róza beszéde „Association Women Office Workers”, (é.n.). Rosika Schwimmer Papers. New York Public Library Mss Col 6398. 479. doboz. Fol. 2.

8 Kubicsek Irma Schwimmer Rózáé. Temesvár, 1896. november 29. Rosika Schwimmer Papers. New York Public Library. Mss Col 6398. 1. doboz.

pa jótékony és előkelő dámák, köztük Greisingerné is, kinek kezdeményezésére az előadandó három egyfelvonásos darab közt helyet foglal a „Hogyan kaptak a nők választójogot?” is. Jó reklám lesz ez ügyünknek, mert az előadáson ott lesz az a társadalmi réteg is, mely a mi előadásainkat látogatja. A „Nő és a társadalom” már is közkézen forog, mivel abból írják ki a szerepeket. Az előadás után választójogi gyűjtést is akarunk rendezni (...) Greisingerné is játszik, ő lesz a kutyás néni, én pedig Winifred. – Én tudom, hogy maguk nevetni fognak ezen, de a cél szentesíti az eszközt.”⁹

A jótékonyági tevékenység, a szociális segítségnyújtás azért is lényeges, mert a társadalmi elfogadottság szempontjából nem számított egyértelműen negatívnak. Köszönhető volt ez elsősorban a nők és férfiak eltérő társadalmi szerepeinek és tereinek, melyek élesen elhatárolták egymástól a két nem lehetőségeit. A két nem „természetes” hivatásával való érvelés a 18. század második felében alakult ki, és a 19. században vált uralkodóvá.¹⁰ Ekkortól kezdve a két nem tulajdonságainak már nem a vallásos-rendi legitimitációja volt jellemző, a biológiából indultak ki. Úgy gondolták, hogy a két nem tulajdonságait, hivatását és feladatait maga a természet szabja meg, mely születésüktől fogva determinálja őket ezekre a természet által előre meghatározott, s így megváltoztathatatlan és megkérdőjelezhetetlen utakra. Ezt tudományosan is igazolni próbálták, elsősorban az antropológia segítségével, melynek állítása szerint az ember teste meghatározza szellemét és lelkét. A két nemhez eltérő tulajdonságokat társítottak; a női test volt az érzékenység és gyengeség, s így a nőket a passzivitás és az érzelmek dominanciája jellemezte. A férfitest jelentette az erőt, melyből következtek a férfi tulajdonságai: a racionalitás és az aktivitás. A két nem eltérő testfelépítését a szaporodásban betöltött funkcióik alapján magyarázták. S az eltérő testek alapján további tulajdonságok és princípiumok is megfogalmazhatóak voltak, akár már a két nemnek az adott társadalomban betöltött pozícióira és szerepeire is vonatkoztatva; (1) a nő: érzelem, akaratgyenge, a társadalomban a befogadó, tűrés, hűség, önfeláldozás, szelídség, ártatlanság, szerénység, türelem, míg (2) a férfi: ész, szilárd akarat,

a társadalomban alkotó, az eszmék létrehozója, a kultúra hordozója, bátorság, erélyesség.¹¹ Vagyis a korabeli érvelés szerint a nemek fiziológiai különbségeiből vezették le a két nemnek a társadalomban elfoglalt helyét, mely a nő szférájaként és kiteljesedéseként a családot jelölte meg, míg a férfi tere a nyilvánosság volt.

A munka és a tanulás igénye a dualizmus korában tehát nemcsak a gazdasági és társadalmi változások által előidézett kényszer volt, de egy egyre sürgetőbben megfogalmazott kíváncsalom is. A fiúkéval egyenlő szintű középfokú oktatásból azonban csak kevesek részesülhettek, a gimnáziumok helyett ugyanis állami szinten a felsőbb leányiskolákat, később az azokra épülő leánygimnáziumi tanfolyamokat és a polgári leányiskolákat támogatták.¹² Ebből következett, hogy még a középfokú szintnél is kevesebben folytatták tanulmányukat egyetemi szinten hazánkban. Már a 19. század második felében megjelentek azok a nők, akik külföldön folytatták felsőfokú tanulmányaikat, hiszen Magyarországon csak 1895-ben engedélyezte Wlassics Gyula, hogy a nők is beiratkozhatnak az egyetemek bölcsészeti, orvosi karaira, és gyógyszerészeti tanfolyamaira. A külföldön megvalósuló művelődés, tanulás és továbbképzés később is fontos területe volt a felnőtt nők önművelésének. Ennek kivitelezése akkoriban azonban számtalan akadályba ütközött. Hiába nyitotta meg Wlassics 1895-ben a nők előtt az egyetemek bizonyos karait, alapította meg Veres Pálné 1896-ben az első, fiúkéval egyenlő szintű képzést nyújtó leánygimnáziumot, a lányok magasabb szintű képzését a társadalom egyes rétegei szigorúan elleneztek és támadták.¹³ Ennek is köszönhető talán, hogy így a nők arra törekedtek, hogy önmaguk művelését a legszélesebb körben megvalósítsák, akár a formális oktatási rendszeren kívül is. A művelődési lehetőségek nem értek tehát véget az iskolai képzés befejeztével, hanem elsősorban – az egyre inkább terjedő – olvasással, tanfolyamok és kurzusok látogatásával valósultak meg.

Tánczos Emma, aki maga is aktív volt a feminista mozgalomban Glücklich Vilmának írott levelében hasonló körülményekre mutat rá: (...) ma voltam a rendőrségen, ahol a Budapestről jött erkölcsömről szóló bizonyítványt kézbesítették. Pedig közben feleslegessé vált, u.i. az egyetemen

9 Trombitás Erzsi Pogány-nak. Szombathely, 1910. szept. 21. Rosika Schwimmer Papers. New York Public Library. Mss Col 6398. 497. doboz. Fol. 9.

10 Lásd Müller Ildikó: *Vélemények a nők felsőfokú képzéséről a dualizmus időszakában*. In: Nagy Beáta – Gyáni Gábor (szerk): *Nők a modernizálódó társadalomban*, Csokonai, Debrecen, 2006. 223–239.

11 Uo. 223–239.

12 Ennek részletes kifejtését lásd Kereszty Orsolya: *Középfokú leánynevelés és nemzetépítés a dualizmus kori Magyarországon*. ELTE PPK PhD disszertáció, 2007. Kézirat.

13 Müller id. műve, 223–239.

kellett volna, ahol Oppenheimer heti 2 szociológiai óráját szerettem volna hallgatni. Többszörös utánjárással megtudtam, hogy ez semmiképpen sem lehetséges, csak érettségi bizonyítvánnyal, ezek közül is csak olyanak, amely latinról és görögről is szól. Hiába olvasták németre lefordított, a konzulátuson hitelesített iratot, hogy állásban levő polgári iskolai tanár vagyok, történet, és földrajz módszerek tanulmányozására kiküldve és hogy ehhez van szükség a szociológiára. Kellemetlen, de majd ezentúl is a könyveivel kell vizsgáztalódnom.¹⁴

A „valamivé levéshez” azonban komoly anyagi háttér is szükséges volt. A felnőttkori tanulás, az iskolai oktatásba való visszatérés nem egyszer súlyos pénzügyi gondokat jelentett a nőknek. Erről számolt be a magyarországi feminista mozgalom egyik jelentős személyiségének, Glücklich Vilmának egykori tanítványa is, akinek leveléből nyomon követhető a folyamat, melynek során a nők egyre inkább kezdenek öntudatra ébredni, emancipálódni, önmaguk sorsára reflektálni: „a sablonos irodai munka, amit gyönyörűséggel végeztem addig, amíg nekünk kenyeret, szobát, tüzelőt, könyvet és vizsgadíjat adott, most kínos igavonás, rettenetesen nagy ár előttem azért, hogy jóllakhaszak, mert én megtanultam már régen, hogy nem muszáj mindennap jóllakni. (...) De azért mégis ott kell hagynom az irodát és tanuláshoz kell látnom, különben úgy érzem, hogy teljesen megőrli idegeimet a „valamivé levés”-nek kimondhatatlan vágya. Hat gymnasiumot végeztem, esténként a régi könyveimet bujtam, ha nappal is tanulhatnék, júliusban le tudnám tenni a maturát és szeptemberben beiratkozhatnék az egyetemre. Egy tanítványra volna csak szükségem, akinek révén 50–60 koronát kereshetnék; ennyiből meg tudnék élni.”¹⁵

Fontos művelődési lehetőséget jelentettek a korabeli színházi előadások és hangversenyek is, melyek a társasági életnek is kiemelkedő színfoltjai voltak, s melyeknek a nők is egyre inkább aktív részesei voltak: „Tudni akarod hogy mulattam a táncvigadalmon? No hiszen neked megmondhatom, hogy táncoltam eleget, de nem mulattam; oly vegyes társaság volt, hogy kedvem volt mindjárt a koncert után haza menni. Tehát képzelheted mily jól éreztem magam; követelőnek tartsz te is a végett hogy a táncot egyedül nem nevezem mulatságnak? De azért voltam a

mult héten színházban, a mikor Blaháné itt vendégszerepelt, ez igazán élvezet volt. Kétszer láttam, és pedig: „A szokimondó asszonyságban” és a „Vöröshajuban”. Láttad vagy jobban mondvá hallottad te Blahát? Mert nem szép már most, meglehet, hogy volt, de játéka és éneke gyönyör.”¹⁶

A 19. és 20. század fordulóján kibontakozó feminista mozgalom szintén több területen járult hozzá az elsősorban középosztálybeli nők művelődési lehetőségeinek szélesítéséhez. Gyűlések, röpiratok, előadások, konferenciák segítették a nők egyre inkább megvalósuló önszerveződéseit. Fontos kiinduló pontot jelentett az 1904-ben megalakult Feministák Egyesülete, mely mindvégig központi összekötő mintát jelentett a többi tagszervezet számára.¹⁷ Folyamatosan gondoskodott a különböző tagszervezetek alapításáról, felhívásokban kérte a nőket, hogy kapcsolódjanak be a munkába, járuljanak hozzá különböző módokon a célokhoz. Levelében kérték például, hogy alakítsanak a nők Segesváron is fiókegyletet, melyhez részletesen vázolták az egyesületek működését és munkaprogramját: „E munkaprogram állhatna, természetesen a helyi viszonyokhoz alkalmazva, szociális, pedagógiai, szülői értekezletek tartásában. – Mi például Budapest havonként legalább egy ilyen értekezletet tartunk, amelyen laikusok vagy pedagógusok egy, a neveléskörébe eső reformgondolatot ismertetnek megvitatás céljából. – Azután a feminizmus teóriájának ismertetésére lehetne sorozatos előadásokat tartani, amelyeken a nőknek jogi, gazdasági és társadalmi helyzetét ismertetik és vitatják. – Egy kis feminista kölcsönkönyvtárt lehetne alapítani. – A legfontosabb feminista folyóiratokat a tagok között köröztetni. – A környékbeli gyermekvédelemben a társadalmi munkát szervezni. (...) Gyakorlati tanácsadót lehetne nyitni, amelyben hetenként egy vagy kétszer hivatalos órát tartva az egyesület hozzáférő tagjai pályaválasztási, jogi és egyéb ügyekben tanácsot adhatnának a hozzájuk forduló kérdezősködőknek. – A városban esetleg létesítendő kertészeti – vagy egyéb szakiskola érdekében,

16 Kubicsek Irma Schwimmer Rózának. Temesvár, 1896. jan. 6-án. Rosika Schwimmer Papers. New York Public Library Mss Col 6398. 1. doboz.

17 A Feministák egyesületének történetét több történész feldolgozta már. Lásd 2. jegyzet, valamint: Susan Zimmermann: *Conflict between National and International Settings? The Transnational History of Women's Movements and the Hungarian Case.* (A nemzeti és a nemzetközi színterek közötti különbség? A nőmozgalmak transznacionális története és a magyar eset) Konferencia előadás. 19th International Congress of Historical Sciences, Oslo, 6th – 13th August 2000. MS Kézirat.

14 Tánczos Emma Glücklich Vilmának Berlin, 1913. május 1. Rosika Schwimmer Papers. New York Public Library. Mss Col 6398. 497. doboz. Fol. 10.

15 Reiss Szerén Glücklich Vilmának. Budapest, 1910. december 24. Rosika Schwimmer Papers. New York Public Library. Mss Col 6398 497. doboz. Fol. 9.

továbbá a leányoknak fiu-középiskolákba való felvétele érdekében folytathatnának a szükséglet szerint mozgalmat. A politikai jogok sürgetésében válllvetve dolgozhatnak központtal és a többi fiókegyesülettel.¹⁸

A tagszervezetek folyamatosan értesítették a Feministák Egyesületét akcióikról, az éppen aktuális eseményekről. A Simon Blanka által vezetett segesvári Magyar Nők Társasköre egyesülete például a következőkről számol be: „Kéthetenként gyűlünk össze, egy-egy felolvasás, lapokban olvasott dolgok megvitatása, stb. lenne a program.” (...) itt egész elejéről kell kezdeni a dolgot és egy feminista-egylet fiókjáról félek hogy még két hét múlva is korai lesz beszélni – ha csak hatalmas változások nem történnek.¹⁹

Bár a Feministák Egyesületének egyik legfontosabb céljaként a nők választójogát fogalmazták meg, korán felismerték, hogy a többi területen is szükséges harcolni ahhoz, hogy céljaikat meg tudják valósítani. A Feministák Egyesülete számos felnőtt nőnek jelentett művelődési, önművelési lehetőséget nemcsak könyvtárával, ismeretterjesztő vagy tudományos előadásaival, hanem annak a lehetőségével is, hogy a nők részt vehettek az egyesületi életben, megszervezhették önmagukat, aktív részesei lehettek sorsuk alakításában.

18 Feministák Egyesülete Simon Norbertnének. 1913. február 26. Rosika Schwimmer Papers. New York Public Library. Mss Col 6398. 497. doboz. Fol. 10.

19 Simon Róbertné Kondor Blanka a Feministák Egyesületének. Segesvár, 1913. március 19. Rosika Schwimmer Papers Mss Col 6398. 497. doboz. Fol. 10.

Jelen tanulmánynak célja az volt, hogy szélesítse a szakirodalom által, a dualizmus kori nők művelődéséről felvázolt képet. Ahogy az látható volt, több szerző foglalkozott már különböző szempontokat figyelembe véve azzal a kérdéssel, hogy milyen lehetőségeik, fórumaik voltak a korabeli nőknek az önművelésre, művelődésük megszervezésére. Tanulmányom elsősorban andragógia-történeti szempontból vizsgálta meg a kérdést, dolgozott fel elsődleges irodalmakat, és ezek segítségével keresett válaszokat arra a kérdésre, hogy a formális oktatáson túl milyen művelődési lehetőségek álltak rendelkezésre a nők számára a dualizmus kori Magyarországon.

Magyarországon a neveléstudományhoz szorosan kötődő andragógia-történeti és művelődéstörténeti írások ritkán alapoznak a társadalmi nemek tudományának módszertanára és elméleti megközelítéseire, s teszik elemzés tárgyává a nők szerepeit, tereit és a korabeli nőnevelést. Csakúgy, mint a „hagyományos” történetírásban, a művelődéstörténet-írás magyarországi gyakorlatában is alig értelmeződnek a nők mint a történelem cselekvői vagy a történetek írói. A magyarországi művelődéstörténet-írás figyelme az elmúlt pár évben fordult kifejezetten és erőteljesebben a társadalmi nem mint elemzési kategória felé. Egyre inkább megfigyelhető az a tendencia, hogy a társadalmi nem elemzési kategóriája bekerül a tudományos diskurzusba, ám az, hogy módszertanilag és elméleti szempontból is integrált része lesz-e a neveléstudománynak, és azon belül az andragógia tudományának, még a jövő kérdése.

ÁLOMKERGETŐK

A Soltis Színház világraszóló sikere – avagy pár mondat egy csoportról¹

„A Soltis Lajos Színház Művelődési Egyesület jogelődje, a Sitkei Színkör 1980. február 15-én alakult. Néhány lelkes fiatal „betanult” egy darabot, aztán, mivel jól érezték magukat, együtt maradtak, folytatták ezt a hobbijukat. Néhányan elmentek, mások jöttek helyettük.” Így kezdődik egy önvallomás, hol másutt, mint a népszerű közösségi oldalon (facebook), egy olyan közösség bemutatkozása, amelynek – nem titkolom – régóta híve lettem. Szeretem őket, nem csak a produkciót, amit létrehoznak, hiszen azt igyekszem mindig objektíven szemlélni, de szeretem az embereket, akik mintha mind egyet akarnának. Mintha ugyanazt az álmat kergetnék. S akikhez közöm van, azonos akarások és talán az álmok jogán...

Nehéz ilyen bevezető után tárgyilagos cikket írni. Pedig arra készülök. Szeretném felmutatni ennek az együttesnek a példáját (persze, még sok, sok csoportot ragadhatnék ki, hál’ Istennek, a hazai színjátszók közül), megmutatni általuk, hogy mire képes együtt, egy akarással, pár megszállott ember.

(Szomorú aktualitás és kitérő, hogy miközben e sorokat írom, kaptam a hírt, hogy Gyöngyös meghatározó amatőrszínházi embere, *Jankovits Jenő* eltávozott e Földről. Holott néhányan örökéletűnek hitték, afféle oszlopos, pedagógus embernek. Az is volt. Hiszen talán minden egyetlen ember gyűjtőtűzű lelkesedésén múlik... Köré is szép számban gyűltek mindig mások, s újabb és újabb generációkat ejtett rabul a színház számára, a színházcsinálás varázsával. Sőt, újabb csoportok létrejöttét is segítette... Köszönet érte, így utólag is.)

De most a sitkeiekről akarok írni. Akik elindultak egy kicsinyke faluból, mert volt egy-két ember, aki színházat akart csinálni. És elkezdték.

¹ Az alábbi írás csak vázlatos történetét mondja el egy csoport életének. Dokumentumok, képek, mélyinterjúk kiegészítésével lehetne teljesebb, és egyéni sorsok megrajzolásával. (A szerző.)

1981-ben, Eugene Labiche: *Ilyen a világ* és *Leánykérés éjjel kettőkor* c. darabjával aratták első sikerüket, majd 1985-ben, a III. Falusi Színjátszók Vas megyei Találkozóján, Vépén „ugrottak ki”. Kállai István: *Regényhős* és Tabi László: *Az utolsó játszma* című két jelenetük előadása bronz minősítést kapott.

Saját bevallásuk szerint 1986 volt az az év, amikor tudatára ébredtek, hogy Megalakították a Sitkei Ifjúsági Kört (bejegyzésére ugyan csak 1989-ben kerülhetett sor), s ennek az egyesületnek szakmailag önálló művészeti projektje volt a Sitkei Színkör. Az 1987-ben bemutatott Georges Feydeau egyfelvonásos (*Tragikus hirtelenséggel*) az első olyan produkciójuk, amelyik 20 előadásnál többet – huszonegyet – ért meg.

Ahogy írják, ettől kezdve hatékonyabban, szervezettebben dolgoztak, nagyobb előadásszámmal (évi 26) és immár két, gyermek- és felnőtt-tagozattal folytatták tovább színházi munkájukat. Ekkor kezdtek igazán figyelni a csoportra, s persze ennek következtében megszorodtak a nehézségek – ahogyan ez már lenni szokott –, megjelentek a gáncoskodók is. A fiúk bevonultak, a lányok férjhez mentek, a hatalom – ha csak érdektelenségével is – nehezítette a fennmaradást.

A Színkör furcsa módon mégiscsak működött tovább. Folyamatosan cserélődő tagokkal, ezredszér újraosztott szerepekkel, de átvészelték az első nehéz időszakot, majd a többit is. (Eddig mindig sikerült, még ha háromévente szinte hamvaiból kellett is újraéleszteni.)

1992-től már igazán komolyan vették magukat, elkezdődött a „profi” munka. Még mielőtt bárki félreértené, nem a kereső foglalkozásra, hanem a tiszta szívből végzett, ambiciózus munkára gondolunk. Hétfégenként 10-12 órás próbákkal, technikusokkal, jelmez- és díszlettervezőkkel és a régi darabokba visszatérő eredeti szereplőkkel már bérletsorozatokat indítottak, amelybe a saját előadá-

sokon kívül vendégprodukciókat is meghívtak. Ez már jelentős közművelődési tevékenység – a színházi alkotómunkán túl. Szerencsére elmondható, hogy miközben a próbafolyamat lerövidült, a színvonal és a munka hatásfoka nőtt. És a befektetett energia meghozta gyümölcsét. „Az országos fesztiválokon sorra jöttek a bronz minősítések, amik aztán beüzüstözödték, majd bearanyozódtak” – írják. S valóban, az alkotásnak, a jóízű alkotói folyamatoknak van ilyen hozama is, ha valami elkezd működni, akkor az mágnesként vonzza azokat az embereket, akik szomjaznak a nyitott, tehetséges közösségekre. S viszont, ha olyanok csatlakoznak egy csoporthoz, akik valamilyen módon már kiválasztódnak, akikkel együtt érdemes dolgozni, egyre inkább beérik a gyümölcs.

A sitkeiek, akikkel jómagam 1996-ban találkoztam először – s azóta kísérem útjukat figyelemmel – megdolgoztak a sikerekért. Igaz, ahogy ők is mindig hálatelt szívvel mondják, nagyszerű emberek segítették útjukat. Közülük is kiemelkedik *Bocsárdi László, Solténszky Tibor, Katona Imre, Somogyi István* és a színikör későbbi művészeti vezetője, a tragikus körülmények között elhunyt *Soltis Lajos*. A nevezettek – s valljuk be, a szürke eminenciásként még a háttérben meghúzódó sok szakmai vagy más segítő – jó irányban befolyásolták a társulat művészi fejlődését.

Magam is emlékszem arra a mondhatni minőségi robbanásra – vagy inkább a jó értelemben vett újjászületésre –, amely Soltis Lajossal való találkozásuk, a kilencvenes évek derekán, egy Bagon megrendezett ún. műhelytalálkozó után következett be. Az akkor Nem-hivatásos Színházak Egyesületének (ma Magyar Szín-Játékos Szövetség) nevezett civil szakmai szerveződés olyan színjászó találkozókat szervezett (amíg kaptak rá támogatást), amelyben nem a versengés volt a cél, sőt. A főként szakemberek előtti bemutatókat két-háromnapos próbafolyamat követte, amelyben egy-egy, a csapat számára többnyire ismeretlen rendező vette át az irányítást. Nagyfokú nyitottság szükségeltetett ehhez a munkához, és persze nagy adag érzékenység – a csoport és rendezője részéről, vállalni azt, hogy egy külsős ember szédülje, amit ők összeraktak, nem kis dolog. De fordítva se könnyű. A nagyobb szakmai múlttal rendelkező, többnyire a profi színházi világban is jártas (vagy éppen onnan érkező) vendégrendezőnek ismeretlen, jobbára képzetlen színészeket kellett rávenni, hogy nyíljanak meg számára, vegyék az instrukcióit, és formáljanak meg valami mást, újat, mint eddig. Nem volt egyszerű feladat. Hihetetlen jó

történetek éppúgy kikerekedtek a dologból, mint országos sértődések. Mondani sem kell, a sitkeiek és Soltis Lajos találkozására pozitív példák sorát gazdagítja.

Az említett találkozás illetve az emlegetett szakemberek megmutatták a csoportnak a profizmus pozitív oldalait (rend, fegyelem, felkészültség, koncentráltág, felelőség, igény a fejlődésre), ám ugyanakkor segítettek megtartani az amatőrség értéktérítő erejét, olykor merész, a világot nem sé mákkal újraépítő báját. Az, hogy a színészek nem pénzkereset céljából (nem megélhetés gyanánt), hanem szívszerelemből dolgoznak, felszabadító hatású lehet. Közösségtérítő és megtartó erő, hogy művészi feladataik mellett ők végzik a technikai és adminisztrációs munkákat is, hogy családtagjaikat bevonva holdudvart építenek, s bizony ebben a folyamatban emberként is megméretődik mindenki. Kisebb településen az ilyen csoportok valóságos társadalmi motorrá válhatnak (erre is tudnánk példákat felhozni), de a nagyobb városokban is jelentős hajtóerőt, értékképző és megtartó erőt képviselnek.

Visszatérve rövid történetükhöz: a Sitkei Színikör Soltis Lajossal való közös munkálkodása olyan sikert hozott, amely a csoportra kiemelt, országos figyelmet irányított. 1997-ben bemutatták Gárdonyi Géza: *A bor* című népszínműjéből készült darabjukat Adácson, a Falusi színjászók országos találkozóján – mondhatni revelatív hatással. Az arany minősítésen túl, az előadást meghívtuk a következő év; kazincbarcikai, nemzetközi fesztiválra is, ahol egyébként szó-központú előadásokat nemigen, mivel, hiába erősen szövegre épült, mégis, valami stilizált, különösen szép „népi játékot” láttunk. Ez a barcikai szereplés választóvonalnak bizonyult – itt indult meg a társulat az alternatív színházzá válás felé.

Nehézségek mindenütt akadnak, de a Sitkei Színikörnek, ha lehet, még bővebben mértek belőlük. A nagyszerű folyamatot tragikus esemény szakította meg. 2000-ben Soltis Lajos és a társulat vele utazó tagjai autóbalesetet szenvedtek. Művészeti vezetőjük és két kiváló színészük (*Sz. Figer Szabina* és *Kurucz László*) belehalt az ütközésbe, *Nagy Gábor* – aki a társulat alapító tagja, vezetője, rendezője volt, ma is ő vezeti a színházat – súlyos sérüléseket szenvedett, egészsége megrendült. Nem volt könnyű, de a csapat helyreállt.

2001-ben a színház felvette Soltis Lajos nevét, és szinte ezzel egyidőben elhagyta Sitkét, az alapítás és a korai évek helyszínét. (Ez is megérne egy külön misét, miért is, és hogyan kellett eljönniük,

de ma már tudjuk, hogy ez a váltás voltaképpen jót tett az együttesnek.) Celldömölkre költöztek, a Kemenesaljai Művelődési Központba, amely intézmény máig a társulat székhelye, s mondhatni segítő inkubátora.

2004 szeptemberében Celldömölk Város Önkormányzatától megkapták a volt városi mozi használaton kívüli épületének majdnem teljes egészét – tartós használatra. További egy esztendőbe került, amíg minisztériumi (NKÖM) gyorssegélyből – és „természetesen” önerőből, rengeteg önkéntes munkával – elvégezték a legsürgetőbb felújítási munkákat, továbbá megfelelő tereket alakítottak ki. Igaz, elmondásuk alapján a korábbi évek kedvezőbb pályázati lehetőségeivel, továbbá egyesületi tagjaik, barátaik segítségével, és még nagyobb önerő befektetésével képesek lettek volna egy igazán tetszetős színház kialakítására is, ám a számukra kedvezőtlen szerződési feltételek mindezt nem tették lehetővé. (Kívülről úgy látom, a színházterem igaz, kicsi, de otthonos, talán szegényes, de használható, és valójában csak a bizonytalanság fedi el sokszor az örömet. No, meg persze hiányoznak a kiszolgáló részek, raktárak, több öltöző stb.)

A színházterem, és a raktárak körül ma is sok a bizonytalanság, de az együttes, ma már nyugodtan elmondhatjuk, színházként működik Celldömölkön és a közvetlen térségben. Munkájuk során az önkormányzattal közművelődési feladatellátási megállapodást is kötöttek, egyesületük közhasznú.

A magyarországi fesztiválokon kívül rendszeresen járnak „tájolni” – akár biciklis formában is (néhány kellekkel, kerékpáron viszik az utcán vagy nem egészen színházi körülmények között is előadható darabokat, többnyire vásári komédiákat a környező településekre). 1990-től nyári turnékat szerveznek Erdélyben, kevesebbszer Vajdaságban, néhányszor Felvidéken. 2003 óta évenként két alkalommal, ősszel és tavasszal, 9-12 előadásból álló meseturnét tartanak – alkalmanként több mint kétezer nézőnek – Erdélyben, Székelyföldön és a szörványban. Ugyanitt más előadásait is bemutatják, ismerősök már Erdőszentgyörgy, Gyergyószentmiklós, Sepsiszentgyörgy, Királyhelmece, vagy éppen Zenta, színjátszói és nézőközönsége előtt. Emlékezetes számukra tavalyi fellépésük Kavillóban, a Tanyaszínház – Soltis Lajos egykori társulata – premierje előtt.

Közel másfél évtized óta – mondhatni hiánypótlásként – megrendezik rendezőket és színészeket képző nemzetközi² táborukat, két évente a Soltis 2 valójában nemzeti, mivel alapvetően a magyar nyelvű színjátszókra irányul, határok nélkül

Lajos Színházi Találkozót, évente az Ezerlátó Meseesztivált, de többször rendeztek már Előadóművészeti fesztivált és Vers- és prózámóvó versenyt is. Ezek a találkozók, rendezvények tovább erősítik kapcsolatrendszerüket, és különleges kínálatot nyújtanak Celldömölk és a környező települések színházbarátai, gyermek- és ifjúsági közönsége számára.

Az Ezerlátó Meseesztivált eddig hét alkalommal, fesztiválonként 12-14 előadással rendezték meg, ezekből 9-11 volt versenyelőadás. Az egyes fesztiválok látogatottsága átlagosan 1500 fő néző. Ezt a találkozót a Soltis Színház azért hívta életre, hogy a gyerekelőadásokat létrehozó amatőr, alternatív társulatoknak is legyen fóruma, ami egyben a kitekintés és a fejlődés egyik záloga. Maguk is érintettek a témában, hiszen előadásaik zömének stabil közönsége a gyermekkorosztály, sok mesejátékot mutatnak be. (Érdekes elgondolkodni azon, hogy milyen sokáig nem volt semmi mozgás ezen a téren, miközben hihetetlen számú gyerekeknek szánt előadás él az országban. Aztán szerencsére a főként kisebb létszámú, többnyire alternatív társulatok számára a Marczibányi téri Művelődési Központ szervezte meg nagyszerű Gyermekszínházi Szemléjét – jelentős közművelődési hozzáadékkal! –, majd a kaposvári gyerekszínházi biennálé is létrejött.) Az Ezerlátónak határon túlról is visszatérő vendégei vannak, a zsűriben olyan neves tanácsadók jelennek meg évről évre, mint például *Gabnai Katalin*. Megjegyzendő, hogy a vendégcsoportok egy részének a celliek biztosítottak szállást, végül látva a játszókat. Mert a szükség törvényt bont, és mert szükség sokszor van. A gyerekelőadások egy részét nem csupán Celldömölkön, de a környező települések némelyikén is láthatták az érdeklődők – elsősorban a kisiskolás, óvodai korosztály nézői.

Soltisék két évenként rendezik meg az öntudatosan *Soltis Lajos Országos Színházi Találkozó*-nak nevezett rendezvényüket – ebből 2011-ben az ötödikre került sor –, itt fesztiválonként 10-12 előadás, ebből 9-11 versenyelőadás látható. Ma már elmondható, hogy a határon túli magyar csoportok közül is többen vendégei a nívós találkozóknak, amely országszerte is egyre népszerűbb. Fájdalom, hogy a nézői látogatottsága – hasonlóan a legtöbb hazai színjátszó fesztiválhoz – nem éri el a kívánatos. (Legyünk kritikusak és jegyezzük meg, hogy a celldömölkli néző a legkevesebb. Ez azért is érthetetlen és sajnálatos, mivel olyan csemegékkel találkozhatnának, amiért érdemes volna eljönni a színházba. De nálunk – és itt már Magyarországra

gondolok, nagy általánosításban és keserű szájjal – a celebek, vagy a „híresek” gyenge haknijai még mindig több nézőt vonzanak, mint a legjobb amatőr előadások. Vagyis nem a Soltis Színház hibája, hogy így alakultak a statisztikai számok.) Ők azért bizakodóak és megértők. Tudják, hogy Mesefesztiváljuk előadásai a gyerekeknek nagyon sokat jelentenek, érezhető ez a látogatottságból is. A felnőttek esetében pedig kialakult és gyarapodó törzsközönységük van, és az utóbbi években nemcsak a fesztiváljaikon látnak egyre több új arcot – írják.

Sajnálatos az is, hogy egyre nehezebb támogatásokhoz jutni, akár pályázat, akár más úton. Az önkormányzat is nehéz helyzetben van, ebben az évben már nem adott támogatást egyik fesztivál megrendezéséhez sem. Nagy erőfeszítések kellettek, hogy – a tradíció megtartása érdekében – mégis megrendezésre kerüljenek.

Pedig a Színház sok mindennel próbálkozik – a fentiekén kívül is: januárban például már 11. alkalommal rendezték meg a *Színészek és színészbartók bálját* – bővítve a kapcsolódási lehetőségeket, közönség-építő alkalmakat. Úgy vélem, a celliek nap-tárában a jelentős társadalmi események között szerepel a bál.

Tavaly májusban Soltis Lajos Emlékkonferenciát szerveztek, azt már csak én teszem hozzá, mert hűségeselek. S ha már a hűségnél tartunk – elmondhatjuk, hogy bármennyire sodró lendületű is az élet, Nagy Gáboron kívül, aki a kezdetektől a társulat tagja, többen vannak, akik megmaradtak. Hol így, hol úgy. Egy alapító taggal, Joós Attilával és feleségével, Simon Teodórával (akivel Attila a Színkörben ismerkedett meg – ahogy az rendes színját-szó csapathoz illik, mármint, hogy legyen egy-két házasság!), a színház Celldömölkre költözése óta felújultak a kapcsolatok. Mindketten vállalkozók, elég sok segítséget kap tőlük a társulat. *Martonfalvi Mária*, az egyesület pénztárnoka – 1992 óta van a színháznál, s csak pár éve annak, hogy már nem játszik. *Herczeg Tamás*, az egyesület titkára – 1995 és 2001 között színesként dolgozott (sok siker részese, emlékeztetes alakításokkal), s időnként ma is „beugrik”, ha más irányú színházi elfoglaltságai engedik. Tanítani, rendezni is vissza-visszajár. Gábor mellett maga a folytonosság *Bruckner Roland*, aki 1997 óta társulati tag, s akit többen örömmel láttunk sokoldalú, mélyérzésű színésszé nőni. (A nővére után jött játszani, ám ő ragadt itt a színház mézén!) S vissza-visszajárnak a „külsősök” is; rendezők, jóbarátok... *Katona Imre, Somogyi István, Soltészky Tibor, Lengyel Pál, Ecsedi Erzsébet, Kinszki Judit, Zaltnay Edith, Sirató Ildikó*... és sorolhatnánk

tovább is. Az egyesület megtartó gyökeret jelent azok számára is, akik színművészeti tanulmányaik után a profi pályára kerültek. S biztos, hogy azoknak, akik – közel százán a harminc év alatt – játszottak a csapatban, életre szóló és emberformáló élményeket adott a színház. Figyelnek egymásra. Minden évben, mint egy kőszínházban, átadják az *Anselmus-díjat* – szigorúan a tagok szavazatai alapján – az évad legjobb színészének. És ugyancsak megbecsülik a háttérben dolgozókat is – „*Színházunk erős oszlopa*” elnevezéssel is átadnak egy, kifejezetten a segítőknek járó díjat. Ezt már három alkalommal *Marton Mikós* nyerte el, aki technikai segítőtől, a díszlettervek kivitelezőjéből mára igazi díszlettervezővé érett.

Érdesem böngészni a tavalyi konferenciához kapcsolódó kerekasztal-beszélgetés visszhangját is, amely igazolni látszik a Soltis Színház létjogosultságát, elismertségét. Ölbei Livia újságíró – aki egyébként szintén együttérzéssel figyeli a társulat életének alakulását, így ír: „*A kerekasztal-beszélgetés azt is világossá tette (nem először), hogy 'sokan vannak, akik szívügyüknek tekintik a Soltis Színház sorsát.' Többen biztató üdvözlőket-hozzászólásokat küldtek: (az időközben Kossuth-díjjal kitüntetett) Vidnyánszky Attila rendező-igazgatótól Nánay István színikritikusig. Dr. Sirató Ildikó színháztörténész, az OSzK osztályvezetője például azt írta, hogy (...) 'a közönségnek van szükségére színházra, a közönségnek, amiből a színházat létrehozni képes tehetség kibontakozott! Annak a közönségnek, közönségnek/közönségnek, amelynek, és amelyről szól. Ha a közösség és intézményei nem veszik ezt észre, és nem tudatosul bennük a saját feladatuk, hát meg kell szólalni és érdemes, meglátjátok!...'”*

Ám térjünk vissza a csoport aktivitásaira. 2011. május 31-én sikeres és nagy visszhangú *Gálát, jótékonyági estet* hívtak életre a színház megmentése érdekében – mivel a csökkenő bevételek miatt erősen megrendült pénzügyi helyzetük, további létezésük, s a külföldi meghívások teljesítéséhez szükséges fedezetet sem látták biztosítottnak –, minden erőfeszítés dacára azonban kibesélt bevétellel, mintsem az valódi megoldást jelentene.

Megrendezték az idei nyáron a színház 30 évét bemutató fotókiállítást is, Benkő Sándor, a Vas Népe fotósának képeiből. Évek óta játszanak nyári, szabadtéri előadásokat is – tavaly a *Csongor és Tündé* szabadtéri változatát mutatták be, idén *Petőfi Tigris és hiénája* van színen, Katona Imre rendezésében – ezzel is színesítve a nyári kulturális programok sorát.

A közösségen belül – mert a belső ügyekről is illik szót ejteni – a „holdudvar”, vagyis családta-

gok és barátok részvételével a kezdetektől tartanak Színhátszó Karácsonyokat, ha az idejük engedi, közös név- és születésnapokat. Igazi közösséggé váltak, s együtt nevelgetik az utánpótlásukat is.

Merthogy még nem beszéltünk arról az igazán fontos tevékenységről, amelyet a színházi nevelés terén végeznek. 2001-től működtetnek színhátszó stúdiót – a város és a környék számos fiatalja került így közvetlen kontaktusba a színházzal. Az első stúdiósok közül való a színház vezető színésze, aki rendez is, valamint az ügyes-bajos dolgok intézésében rendkívül aktív *Benkő Péter Pál*, de a következő évfolyamból is verbuválódott három társulati tag. Ők, bár még csak 19 évesek, de már 9 éve vannak a színháznál. Az ő osztályuk – lényegében az Álomevők csapata! – mind a nyolc tagja a társulatnál maradt a harmadéves záróvizsga után is. Közülük, a múlt évadban öten tettek sikeres *Színész II.* vizsgát. Rajtuk kívül B. Péter Pálnak és Bruckner Rolandnak is megvan ez a minősítése.

A stúdiósok külön program szerint működnek – saját előadásokat is létrehozva –, a legjobbak, legtehetségesebbek bekerülnek a „nagyok” előadásaiba is, vagy fordítva. A felkért szakemberek mellett a társulat tagjai közül az „öregebbek” olykor tanítanak is, ki, amit a legjobban tud.

Jelenlegi legnagyobb sikerük is egy stúdiós munkából alakult. A harmadéves stúdiósok – kiegészülve a társulat több tagjával, *Deák Varga Rita* (a Csetneki Gábor-féle Szárnyak Színháza színésze, rendezője) vezetésével mozgásszínházi tréningorozatot folytattak mintegy 10 hónapon keresztül. A tréningek, próbálkozások során alakult ki az *Álomevők* c. előadás, az etűdökből álló játék váza, amelyet laza koherenciával fűz történeté az egységes jelmezvilág, és a mozgások indulati fűtöttsége. Az Álomevők a tavalyi évben a legjobb előadás lett a nem-hivatásos színházak között, elnyerve a Magyar Szín-Játékos Szövetség *Paál István diplomáját*. Annak ellenére, hogy 2010-ben, a ballagásyarmati Madách ISZn legjobb előadása a Soltis Színház *A végzetes szerelem játéka* c. produkciója lett, Katona Imre rendezésében, s mint ilyen, az előadás meghívást nyert Kazincbarcikára, a XX. Ifj. Horváth István Nemzetközi Színhátszó fesztiválra, versenyen kívül az Álomevőket is bemutathatták. Kissé faramuci helyzet, hogy végül ez utóbbi aratott osztatlan, s kiemelkedő sikert.

Az előadás azóta megjárta Spanyolországot, ahol Ourense székhelyű nemzetközi egyetemi színházi fesztiválon vettek részt (*International University Theatre Festival – MITEU*), illetve július vége felé tértek haza a norvégiai Tromsø-ben megren-

dezett *Dialog 2011 Amatőr Színházi Világfesztiválról*, amelyen Magyarország delegáltjaként vettek részt – nem kis örömmre a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus ajánlása jóvoltából. (Csak zárójelben, sajnálatos módon az utazáshoz szükséges támogatást a magyar állam, sem a minisztérium, sem az önkormányzat által, nem tudta biztosítani. Pedig ez aztán az igazi országimázs-erősítő tevékenység! Az utolsó pillanatban a helyi szervezők szolidaritási alapjuk terhére maguk fizették a repülőjegyeket.)

A sarkkörön túl megrendezett világfesztiválon a nyitó és a záróelőadás is ők lettek volna, de a sors máshogy akarta – a tragikus norvég események csonkává tették a fesztivált. Mindenesetre a július 15-i első előadás osztatlan szakmai és közönségsikert aratott. A három szakemberből álló szakmai zsűri – Aled Rhys-Jones (Egyesült Királyság), dr. Pinczés István (Magyarország), Danute Vaigauskaite (Litvánia) – egyöntetű véleménye volt, hogy világszinten példaértékű, professzionális előadást láttak, amelynek lenyűgözően magával ragadó atmoszférája és egyedi játéknyelve egyetlen pillanatra sem hagyta elkalandozni a nézők figyelmét. Külön kiemelték a szereplők láthatóan sokoldalú felkészültségét és kitűnő fizikai állapotát, a színpadi kapcsolatok természetes költőiségét és a sugárzó játékkörömöt.

A jelenlegi külföldi fesztiválszervezők jóvoltából a Soltis Lajos Színház meghívást kapott Floridába, Olaszországba és Horvátországba, valamint egyeztetések zajlanak monacói, japán és további norvégiai vendégjátékokról is. (Kérdés, lesz-e támogatás az utazásukhoz?)

Itt tartanak ma.

Adott egy színház, amely 30 évvel ezelőtt hobby-tevékenységből indult – s kétségtelen, hogy a színház törzsgárdája, a valamikori sitkei színhátszókból kinőtt élmezőny tagjai, s a hozzájuk edződött, vagy maguk nevelte fiatalok, ma már komoly szakmai tudással rendelkeznek. A társulat Cell-dömlőkön és tágabb környezetében ma már nem színház-pótló, de színházi funkciót tölt be.

Első jelentős külföldi fesztiválszereplésük óta – ahogy az előzőekben is írtam – egyre ismertebbek külföldön is. (Érdeemes elolvasni beszámolóikat, amelyeket igazán élvezetesen ír „krónikásuk”, Nagy Zsuzsi, a színház egyik vezető színésznője. – <http://soltisszinhaz.blogspot.com> – Kár, hogy az elsőt, vagyis a 2005-ös kairói Kísérleti Színházak Fesztiválján, ahol a Herczeg Tamás rendezte, „...majd mély csöng leng” c. előadásukkal vettek részt, még nem volt ott Zsuzsi, mert akkor lenne teljes a blog.)

S hogy milyenek ők, akik ezt a munkát végzik? Fialatok és idősebbek, lelkesek, tanulni vágyók. Álmódózik. Bűszkék. Kedvesek. Nyitottak. Kitartóak. Felállók. Önként vállalt feladataikat, akár az Egyesületben végzett munkájukat, nem érzik áldozatnak, miközben biztosak lehetünk benne, hogy a színház nem működhetne közel ilyen szinten sem, ha tagjaik valóban nem hoznának hihetetlenül sok áldozatot. Anyagít is, rendszeresen. Éveken át ún. tagi kölcsönökből vészelték át az egyre hosszabb nehéz időszakokat. Ismerve a színjátszók általános anyagi helyzetét, s tudva, hogy nem feltétlenül a legvagyonosabbak kedvtelése a színház, áldozatvállalás az a javából. S hihetetlen, mennyit dolgoznak!

Otthonra letek Celldömölkön – minden nehézség ellenére. Jó a kapcsolatuk a Művelődési Központtal éppúgy, mint a város és a megye vezetőivel, akik büszkék is a társulat teljesítményére – még, ha nem is képesek mindig igazi odafigyeléssel, és megfelelő anyagi háttérrel segíteni nekik.

„A színház jövője mégis bizonytalan. Például azért, mert a társulat által kamaraszínházként használt épületet (a régi mozit) hosszú távon nem színházi célokra kívánja használni a – megfelelő befektetőre váró – város” – írja Ölbei Livia, a tavalyi kerekasztal beszélgetés kapcsán. „De maga az épület, amelyben az előadások zajlanak, ebből a szempontból mindig csak 'a jéghegy csúcsa' (vagy 'hab a tortán'); a díszletek és kellékek raktározásáról nem beszélve, hiszen a színház folyamatosan dolgozik (stúdiók, próbák stb.). Most is gyakran előfordul, hogy külső helyszíneken (városi iskola, evangélikus közösségi ház, KMK) próbál, dolgozik a társulat.” Vagyis állandó megoldást kellene találniuk. Kérdés, tehetnek-e ők maguk többet önmagukért, színházukért? Aligha.

Álljon itt néhány adat 2010-es közhasznúsági beszámolójukból:

Összes saját előadás:	170 előadás,	23504 néző
Külföldön	25 előadás,	4244 néző
Mese	106 előadás,	17574 néző
Ifjúsági	19 előadás,	1484 néző
Felnőtt	43 előadás,	3272 néző
Fogadott előadás:	14 előadás,	1110 néző

7 db bemutatott előadás:

Arany János költeménye alapján: Rózsa és Ibolya (r.: Nagy Gábor) – mesejáték

Szophoklész: Antigóné (r.: B. Péter Pál) – stúdió II. évfolyam vizsga

Vörösmarty Mihály: Csongor és Tünde (r.: Somogyi István) – mesedráma

Weöres Sándor: Csalóka Péter (r.: Ecsedi Erzsébet) – zenés nem-mesejáték

Az úrnő, a pór, a két hajadon leányzó és az özvegyember (r.: B. Péter Pál) – vásári komédia

Somogyi István: Fehérlófia (r.: Somogyi István) – bábos mesejáték

Katona Imre: Székely Betlehemes (r.: Katona Imre) – misztériumjáték

Fülemüle (r.: Pilnay Sára) – stúdió I. évfolyam bemutató

S az idei, 2011-es bemutatók:

Csótavi huszárok (r.: Pilnay Sára) – III. éves gyerekstúdiók vizsgaelőadása

Vásári komédiák (r.: B. Péter Pál) – III. éves színistúdiók vizsgaelőadása

A kerekérdő négyzögletesítése (r.: B. Péter Pál) – mesejáték

Az igazak (r.: Katona Imre) – dráma

Vall(om)ások (r.: B. Péter Pál) – I. éves színistúdiók vizsgaelőadása

Akarva, akaratlan (r.: Pilnay Sára) – III. éves gyerekstúdiók záró vizsgaelőadása

Több lett enyém, mert szerettél (r.: Pilnay Sára) – III. éves színistúdiók vizsgaelőadása

Tigris és hiéna (r.: Katona Imre) – dráma, nyári, szabadtéri produkció

Ágacska (r.: Ecsedi Erzsébet) – III. éves színistúdiók záró vizsgaelőadása

A beszélő fa (r.: Marton Mária) – I. éves gyermekstúdiók vizsgaelőadása

A teljes életutat is érdemes volna feltérképezni, írni az összes előadásról részletesen, a tagokról – az általuk bejárt utakról. De ennek az írásnak nem lehet ez a célja. Arról viszont szót kell ejteni, hogy a tevékenység folytatásához szükséges pénzt pályázati úton, saját bevételekből és támogatói segítséggel teremtik elő. Hosszabb távú tervezésre a színháznak eddig soha nem volt módja. Ahogy Nagy Gábor fogalmaz kérdésemre: mi volt a legnagyobb örömtők a 30 év alatt? „Mindig az a legnagyobb örömmünk, hogy megint túlélünk! De nagy öröm minden évben a stúdiók fejlődését látni. És a sok szakmai siker.”

A legnagyobb gondot kérdezni sem kell, már jön is a válasz: „Saját bevételeinket nem vagyunk képesek növelni. A támogatások komoly csökkenése végett esetleg változtatnunk kell az eddigi formánkon.” Az meg sem fordul a fejükben, hál' Istennek, hogy esetleg abbahagyják, pedig...

A kialakult működési forma a jelenleginél nagyobb számú főállású munkatársat igényelne. Mára két teljes és egy részmunkaidőben foglalkozó

tatott munkatársuk van, akik mellesleg művészi munkát is végeznek. Az ő fizetésük is szinte folyamatosan bizonytalan. Ők, a saját feladataikon kívül már csak emberfeletti erőfeszítések árán képesek a nagyszámú önkéntes munkájának összefogására, a színház életének szervezésére.

A művészi színvonalról, az előadásokról érdemes volna szintén bőven írni – jelen esetben ez is elmarad. Elégedjünk meg azzal, hogy folyamatos és érzékelhető fejlődés tanúi vagyunk esetükben. Mi a csoport erőssége, színház-esztétikai értelemben? Nyitottak és őszinték, és ez játékaikon is átsüt. Akkor sikeresek, amikor hagyják magukon átfolyni a tanultakat, átadják magukat, például a mozgással való kifejezés örömeinek. Kiválóan hasznosítják ismereteiket, amelyekkel megismerkedtek – például a commedia dell' arte eszközeit –, de nagyszerű érzékük van más stilizációs technikákhoz is. Korábbi előadásaik is mindig akkor voltak igazán kiemelkedők, amikor eltértek a megszokottól, és véletlenül sem törekedtek a kőszínházi sémák használatára. Amitől én féltém őket, hogy ilyen tempó – s a nagyszámú előadásra való kényszer-törekvés – elvonja őket a komoly és elmélyült műhelymunkától. Anélkül pedig nincs valódi építkezés, s további fejlődés, de még szinten tartás se nagyon.

Meg kellene őrizniük nemcsak a jelenlegi státuszt, de a reményt is, amit a többieknek adnak példájukkal, hogy lehet, és talán érdemes is – belső békéjük nyilván ezt üzeni – munka mellett is, áldozatok árán is, színházat csinálni. Hiszem, hogy ez messze nem az egyének exhibíciója csupán, de a közösségnek nyújtott öröm utáni vágy is.

És, hogy hogyan viszonyul hozzájuk a település? Színháznak vagy színjátszó csoportnak tekintik

őket? A már említett „hivatalos” jó kapcsolatok dicseretén túl, álljanak itt Nagy Gábor szavai: „A néző-gyerekek és szülei egy része – még ha az utóbbiak nem is járnak hozzánk – egyértelműen A színház-ként kezelnek bennünket. Törzsközösségünk van, amely szintén a város színházának tekint minket. Ugyancsak így beszélnek rólunk elég sokan, ahogy hallja az ember az utcán, üzletekben stb. Társintézmények, főként az óvodák és az iskolák színházként néznek ráink. A város vezetői is, főként, ha dicsekednek velünk és eredményeinkkel, még ha közülük kevesen járnak is színházunkba. A leírtak állnak a kistérségre és a megyére is, minden területen. Messze túlnőttünk tehát azon, hogy egy színjátszó csoport volnánk – de a beletett munkánk is lényegesen több mint egy átlagos csoporté. De külsős – mára már nemcsak családtagok! – segítőink nélkül képtelenek lennénk erre a színvonalra.”

Ahogy a külső szemlélő látja, a Soltis Lajos Színház valóban túllépett az amatőr színházi státuszon, s ezt akkor is ki kell mondanunk, ha nem vagyunk a kategorizálás pártján, s csak a jó színházban hiszünk. Bebizonyították ugyanakkor, hogy egy „települési színház”, amire az emberek – a települést vezető politikusok is – büszkék lehetnek, nemcsak és nem feltétlenül hivatásos színészekből állhat. Most már egészen más gondokkal kell megküzdönnük, mint a többi amatőr (műkedvelő) csoportnak. Csak remélhetjük, hogy lesz erejük megtartani kiérdemelt státuszukat, s megtalálni a folytatást segítő lehetőségeket, megtartani és növelni respektjüket Celldömölkön, Vas megyében, az országban és határainkon túl is...

A csoportról további információk: www.soltisszinhaz.hu

SZÍN SZÓKINCSTÁR AZ ÖNMŰVELÉSI KEDV ÖSZTÖNZÉSÉHEZ

A játék

A játék szabad időben, kedvtelésből, szórakozásból, a győzelem élményének megszerzése érdekében, a kötetlenség, az öröm, az élmény, a vidámság által meghatározott verseny. A vereség, a kudarc feszültségének kerülése érdekében önként, szabadon vállalt aktivitás. Mindenki számára pontosan meghatározott, egyformán kötelező szabályok szerint zajlik. Szabályok nélkül a játék értelmetlen és érdektelenné válik.

A játék mindig minimum kétszereplős szellemi/testi aktivitás, akkor is, ha valaki egyszemélyes játékot űz, mert vele szemben működik az megszeghetetlen szabály, ami a folyamat működésének törvénye.

Valóságyszerű, de nem valóságos, térben és időben meghatározott szabad cselekvés. Bizonyos öncélúság jellemzi. Közös eleme a gondolkodás, a döntési variációk jó megválasztása, hosszabb távú stratégia alkotása.

Nem munka, nem produktív cselekvés, hanem rítus, a kultúrával való azonosulás, a kulturális adaptáció, a szocializáció fizikai és ideológiai objektívációja. Célja a kísérletezés, a felfedezés, az ismeretek és képességek fejlesztése. A játék megismerő tevékenységként pozitív érzelmeket „termel”, eszközei szimbolizálódnak.

Az emberiség számos nagy felfedezését a játéknak köszönheti.

A küzdelem során a játékos legjobb szellemi / testi erőit mozgósítja, amely aktivitás hatására a szervezetben olyan ópiium-peptidek, boldogság hormonok keletkeznek, amelyek az egész szervezetet stimulálják, s ezáltal részben és egészben is fejlesztik.

A játék fontos jellemzője a véletlen, a szerencse, amely a játékosok által ismert szabályok szerint vívott küzdelem folyamatának nem kalkulálható és nem manipulálható tényezője.

A játék önálló univerzum, a szabadság világa, amely szabályainak ismeretében, az aktivitás sike-

re, a szellemi/testi győzelem által, kárpótlást ad a hétköznapi világ alkalmazkodási és bizonytalansági kényszerei során elszenvedett frusztrációkért, vereségekért. A játékos – szemben az ellenféllel és a véletlennel – ezért feledkezik meg mindenről és figyel csak a játék szabályainak pontos betartására.

Ha az ellenfél részéről a közösen ismert és elfogadott szabály(ok) megsértését tapasztalja, jogosan mondhatja, „nem ér a nevem” s léphet ki önként, vereség nélkül a folyamatból.

A játék az egész emberi életet végigkísérő tényező. Az életciklusok – fejlődéssel változó – feladatkörökben funkciója eleinte sűrűbben, később általában hatévenként változik. Kisgyermekkor után szabályok nélkül nincs játék. A játék lehet nemzedéki, nemzedékek közti tevékenység is (így gyermekek-gyermekek, szülők-gyermekek, unokák-nagyszülők közti együttműködés, igényelt élményvilág).

A szakirodalom szerint a kisgyermeknél fő funkciója a kicsinyített használati eszközök révén a környezet megismerése, a társas érintkezés formáinak elsajátítása, a családi viszonyok utánzása. Ekkor ismerkedik a gyermek a hangokkal, a színekkel, a formákkal, ekkor érzékeli az eszközök ismételt használata, összekapcsolása révén a részek összekapcsolásának örömét, az építés és rombolás élményét. E korban a játékok a gyermek manualitását, ügyességét, kitartását, kudarctűrését, találékonyságát fejlesztik.

A nagyobb gyermekek (kiskamasz, kamasz, nagykamasz), a fiatal felnőttek kedvelik a közös játékokat, amelyek lényeges tényezője a szerepek megosztása, a nemi, a társadalmi identitás erősödése, a versengés, a győzelem iránti vágy. A számítógépes játékok a gyors reagálás és helyzetfelismerés készségét fejlesztik.

A felnőttek – elsősorban kikapcsolódás szerepű – játékaiban erősen dominál a versengés, a győzelem vágya.

A játékok lehetnek egyszemélyesek (fejtörő, rejtvény, türelem, origami stb.), kettő- és több-
személyesek, népi, korosztályi (gyermek, felnőtt,
sakk, kártya, zálogosdi, tábla, Capitaly, bábozás,
kör stb.), eszköz nélkül játszható, egyéni/csoport-
os játékok (rejtvényfejtések, szellemi vetélkedők,
irodalmi, dalos játékok). Ezek szerepe igen nagy.

Játékok közé soroljuk az esztétikai értékek köz-
vetítése érdekében kifejtett cselekvéseket is, így a
színészi alakításokat, a zenei aktivitásokat és azok
amatőr szintű utánzásait, kísérleteit is, amelyek
többsége Magyarországon a közművelődési intéz-
ményekben történik, regionális és országos feszt-
iválokon minősítődik. Ezek színvonala előadói
szabadságuk révén, adott esetben meghaladhatja
a professzionális képviselők által (rutinból) produ-
kált színvonalat.

Esztétikai műveket alkotó (film, színház, kép-
zőművészet stb.) amatőrökből számos hazai és
nemzetközi elismerést bíró egyéni és csoportos
képviselőnk öregbíti hazánk méltóságát, növeli ér-
téktերemtő tekintélyét.

...

Ancsel Éva azt vallotta, hogy az ember fenséges
élménye: saját rendeltetésének, lehetőségeinek és
értékeinek felismerése.

E minőségében a gyermek- és ifjúkor az egyén
életútját akár döntő mértékben is befolyásoló idő-
szak lehet.

Az ekkori szabadidő lehetőség motiváltság pró-
bájára, jellemzője a kíváncsiság, az érdeklődés, a
belefeledkező megismerés, a tudás öröme. Lehető-
séget adhat a speciális képességek fejlesztésére, a
helyzetismeret, a világismeret élményszerű gazda-
gítására, az önismeret gyakorlására, az önbizalom
próbájára, a bizalom, a barátság hitelességének
megélésére.

A játék – bármilyen legyen is az – az alkotókép-
esség, a befogadókészség gazdagítására, a játék
vidámságának, feszültségeinek, társas élményei-
nek gyakorlására, az ízlés, a divat sajátos alterna-
tíváinak kipróbálására, a tapintat fontosságának
felismerésére, a dinamizmus, az aktivitás, a medi-
táció időinek szabad elosztására készlet.

A játék Huizinga szerint életkategória. Balogh
Tibor akadémikusunk szerint a lét alapszükséglete.

A játék: ösztön, hatalomvágy, győzelem, ku-
darc, lehetséges, determinizmus-mentes sza-
bad cselekvés, feszültségoldás, utánzás, önfegyel-
mezés, versengés, őszinteség, szellemiség.

Egész-ség, másság, ritmus, harmónia, öröm-
szerzés, megszakíthatóság, érdeknélküli szépség,
ünnep, tér-idő-norma, meghatározottság, varázs-
kör, önként vállalt rendteremtés, elhatárolt töké-
letesség, lenyűgöző erő, etikum, kételytelenség,
szent komolyság.

Otthonlét a világban, belefeledkezés, rítus, meg-
ragadottság, titokzatosság, átmeneti érvényesség,
biztonságtudat, öröm- és kudarcfolyamat, oldás és
kötés, szimbolikus kielégülés, átnemesítés, meg-
tisztítás, szerep, hiteles, közelítés, kerülés, kihívás,
küzdelem, vereség, képzület, öncélú kapcsolat,
szabály, véletlen, ingamozgás, nemzedéki és nem-
zedékközi szövetség.

A játék e varázsereje értékeket és érzelmi, értel-
mi testi képességeket kondicionál, a személyiség
öntudatát, reális önértékelését alapozza, felelős-
ség- és szabadságvágyát, együttműködési szándé-
kát erősíti.

Mit gondolt erről a költő: Kosztolányi Dezső

A játék

A játék/ Az különös./

Gömbölyű és gyönyörű,/ csodaszép és csodajó,/ nyitható és csukható,/ gomb és gömb és gyöngy, gyűrű./

Bűvös kulcs és gyertya lángja,/ színes árnyék, ördöglámpa./

Játszom ennen-életemmel,/ bűvöcskázom min-
den árnyal,/ a padlással, a szobákkal,/ a fényel,
mely tovaszárnyal,/ a tükörrel fényt hajítok,/ a
homoknak, bokornak,/ s a nap – óriás aranypéncz
–/ hirtelen ölembe roskad./

Játszom két színes szememmel,/ a két kedves
pici kézzel,/ játszom játszó önmagammal,/ a kis-
gyermek is játékszer./

Játszom én és táncolok,/ látszom én, mint sok
dolog./

Játszom fénybe és tükörbe,/ játszom egyre,
körbe-körbe./

Játszom én és néha este/ fölkelek,/ s játszom,
hogy akik alusznak, gyerekek.

SZÓCIKK AJÁNLAT

Szóciikk ajánlat* szóciikk készítéshez – minden szóciikk elemét kifejezetten közművelődési aspektusból értelmezve

kulturális értékek:

családi, életkori, nemzedéki, nemzedékek közötti, közösségi, munkahelyi, lakóhelyi, referencia-csoportbéli, történelmi jellegű nemzeti, nemzetközi

művelődési igények, lehetőségek, kívánatos kötelezettségek:

gyermekkor, ifjúkor, fiatal felnőttkor, krisztusi kor, érett felnőttkor, időskor, tanya, falu, község, kisváros, kerület, nagyváros, hazai, nemzetközi

társas kapcsolatok

gyermekkor, ifjúkori, barátság, szerelem, szeretet, gondoskodás, gondozottság, a segítségnyújtás nem intézményes, közvélemény szerint elfogadható közművelődési formái, itthon és a világban

családi kapcsolatok értékeinek változása a XXI. században

nemzedékek, értékrendek, mobilizáció, migráció, identitás, identitásválság

* Lapunk *Szín szökinctárát* – amelyet folyamatosan készülünk közzélni, s most második alkalommal jelentetünk meg – az önművelési kedv ösztönzéséhez szerkeszti: B. Gelencsér Katalin. Szóciikk ajánlata a munka megosztására ösztönöz.

életcélok

munka: meghatározott, határozatlan idejű munkaviszony, hivatás, karrier, szabadúszás, azonos érdeklődésű személyek különös adottságait fejlesztő, ismertető közösség, helyi, kistérségi, országos, nemzetközi kapcsolatok megbízott vagy öntevékeny szervezése, önkénteseket mozgató alkalmi segítő, karitatív civil kulturális szervezet működtetése itthon illetve a magyarlakta országok lakosaival, szervezeteivel együttműködésben

közművelődési munkahelyek

állami, önkormányzati, egyházi, civil szervezetekben végzendő közművelődési tevékenység; teljes, rész munkaidős, alkalmi ellátása szakképzettséggel bíró munkavállaló által

értelmi képességek

attitűdök a közművelődésben, a tanulás lélektana, folyamata, a hátrányos helyzet ismervei, következményei

előítéletek a közművelődésben

intézményi, pszichológiai, szociológiai, személyiség lélektani aspektusokból a hátrányos helyzet dimenziói

a bánásmód pszichológiája

az értelmi képességek, a tér szerepe a kommunikációban, közművelődésben, a csoportnyomás hatása a vélemény és a személyes jövőkép alakulásában

És így tovább majd, ha létre jó az együttműködés...

Kopányi György

(Pécs, 1921 –
Diósd, 2011)

Kopányi György író, forgatókönyvíró, a Magyar Rádió Jászai-díjas dramaturgja főiskolai tanulmányait az Iparművészeti Főiskolán végezte. Tisztviselőként dolgozott, majd a Dunántúli Napló kulturális rovatvezetője lett. 1951-től tíz évig a *Népművészeti Intézet szerkesztői osztályának munkatársa*, majd 1961-től a Magyar Rádió dramaturgja volt.

Költőként indult Péccsett azzal a nagy nemzedékkal, amelynek többek között Weöres Sándor, Martyn Ferenc, Csorba Győző, Galsai Pongrác, Gyurkovics Tibor volt meghatározó alakja, s ahol gyakran és szívesen fordult meg Mándy Iván. Elfogulatlan és európai tágasságú irodalmi érdeklődé-

se, színes szakmai és baráti köre innen eredt. Verseit a *Diárium*, a *Sorsunk* és a *Magyarok közölte*, elbeszéléseit a *Dunántúl* folyóirat.

1956-ban regénnyel jelentkezett, s egyfelvonásosokat írt a Népművelési Intézet megrendelésére. Igazi terepe, szellemi otthona a Magyar Rádió dramaturgiája lett. Számtalan színdarabot, regényt, novellát alkalmazott a klasszikus rádiószínház akusztikus színpadára, félszáz rádiójáték megvalósítása fűződik a nevéhez. Egy filmforgatókönyvet maga is írt (*Az özvegy és a százados*, 1967). Fővárosi és vidéki színházak egyaránt bemutatták darabjait*: *Járó Kiss Péter* (1953), *Mennyetjárt ifiúr* (1960), *Neveletlen példakép* (1968), *Igazolatlan ősz* (1975), *Közhelybenjárás* (1978), *Késői békiülés* (1979), *Piroska és a farkas* (1981).

Írói munkásságának legjelentősebb része a pályatársak és a klasszikus szerzők műveit nagy hozzáértéssel és szakmai alázattal egy másik műfajban érvényessé tevő adaptációs tevékenysége. Ahhoz a rádiós dramaturgiai iskolához tartozott, amely a műhelymunkát, a rendezővel, a színészekkel, a zenei rendezővel, zeneszerzővel való együttgondolkodást részesítette előnyben.

Kötetei: *Garabonciás* (versek, 1945), *Panaszoló, dicsekedő* (versek, 1947), *Szegény ördög* (regény, 1956), *A tücsökök tücske* (mesék, 1958; hasonmás kiadása 2006-ban, Ország Hili illusztrációival), *Nyitva van az aranykapu* (vígjáték, 1963).

Filmjei: *Az özvegy és a százados* (forgatókönyvíró, 1967), *Családi kör* (1980).

* A Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus könyvtárában Kopányi György műveiből a következők találhatóak meg: *Mennyetjárt ifiúr* (Hans Sachs ötletéből); *Zenés komédia egy felvonásban*, Bp., 1953. Művelt Nép Kiadó, Színháztudományi Intézet, Bp., 1953. Művelt Nép Kiadó, Színháztudományi Intézet, Bp., 1953. Művelt Nép Kiadó, Színháztudományi Intézet, Bp., 1953. Szintén olvasható intézetünk könyvtárában Varga Imre – Kopányi György – Szilágyi Dezső közös kötete: *Élenjáró kultúracsoportok*, Bp., Népszava, 1953.

A. Gergely András

NEMPOLITIKAI POLITIKA – ZENEI JELENTÉSTEREK

Zene mint politika? – A kötet írásai elé

Egy újonnan megjelent kötet¹ ürügyén keríték sort itt olyan kérdések felvetésére, melyek a kortárs kultúrakutatás területén meglehetősen közelségben vannak a nemzeti, etnikai, kisebbségi művészeti területekkel és azok kutatásával is. Egy tudományos ismeretközlő mű, elsősorban bölcsező és társadalomtudományi érdeklődésű olvasókra számító összeállítás szerkesztőjeként teszem ezt, szinte nyilvánvaló elfogultsággal. Mint szerkesztő a magyarországi egyetemi oktatásban és tudományos kutatásban ritka, pontosabban eddig még nem létező tematikájú válogatásban két (látszólag egymástól távoli) terület összefüggéseire építettem föl azt a komplex megismerés- és megközelítésmódot, amelyet a nyugati tudományosságban a *zenei antropológia* (és részben az *etnomuzikológia*) képvisel. Ez a terület csupán egy-két hazai kutató munkásságának margóján sejlik föl, szélesebb körben nem is ismert, s még kevésbé használt megismeréstudományi tematikát ölel át. Rövid összegzésben azt a (majdnem kézenfekvő, de zenetudományi kutatásokból korántsem igazolható) feltevést lehet mind-ebből kiemelni, amely *zene és politika összefüggéseire épül*. Számos távoli társadalomtudományi tudásterület felől kevésbé értelmezhető, miként függ össze a zenei kultúra a politikai kultúrával, avagy a zenei aktivitás a politikai részvétellel – de e köztes tartományban ugyanakkor olyan átmeneti vagy *szubkulturális szcénák, élményközösségek és értelmezési horizontok* vannak, melyeken belül a társadalmi

kultúrafogyasztás és kultúraformálás, interetnikus kommunikáció és művészeti-alkotói kifejezés-gyakorlat minden másnál evidensebb.

A tanulmány-válogatás szerzői, akiknek háromötöde egyetemi, főiskolai korosztályból való, empirikus tapasztalat és résztvevő megfigyelés során mutatják be azokat a kortárs városi csoport-szerveződési mintákat, melyek többsége valamely zenei csoportérdeklődés, társas időöltés, értékrend és létmód megtestesítője. Nem politikai rendezvények „házi zenekarairól” van itt szó természetesen, hanem olyan zenei események politikai jelentés-rétegeiről, olyan dramaturgiai történekekről, amelyek szcenikai és téri értelemben az ifjúsági, korosztály- és etnospecifikus szubkulturákba települnek, s magában a fogyasztói kultúra speciális rétegében válnak politikai természetűvé vagy politikai jelentőségűvé. E jelentéstulajdonítás nem föltétlenül a szerzők játszmája, hisz immár nem is egyetlen csoportkultúra épül a rajongók tömegére (Edda, VHK, Balaton, Makám, Afro Magic, HaGesh, Ghymes, Bes o drom, Kanizsa Csillagai stb.), mely kulturális fogyasztásnak, tér- és identitáskeresésnek ugyanakkor éppen a *politikai szimbolizációs szcénákban* lesz megváltozott tartalma: hol beszűkült társadalmi csoport intimitásának formálója, hol tömegebefolyásolásra épülő attrakció, hol ellenkultúra vagy „ellenbeszéd”, harsány vagy demonstratív sugárzás, kulturális hovátartozást és térbeli tagoltságot tükröző narratíva arcát ölti... Mindezek mélyén a „*nempolitikai politika*”, a rejtett kulturális és identikus elemek, a *szimbolikus politikai* befolyásolás kap kitüntetett szerepet, s maguk a fogyasztói körök, befogadók és kulturális piac-

1 A. Gergely András (szerk.) *Zene és/vagy politika. Zeneantropológiai megközelítések*. MTA PTI Etnoregionális és Antropológiai Kutatóközpont, Munkafüzetek 112.

szervezők is e funkciók mentén használják ezeket a kulturális mintákat vagy élik át az összetartozás élményét.

Jellegadó az említett térbeliség is, amely nemcsak a rurális kulturális térben, de sokkal inkább a *nagyvárosi szcénában* megjelenítve mutatja meg eltérő arcultait és struktúráját: a fővárosi party-élet egyes helyszínei, a kőszínházi-színpadai kínálat vagy az utcazenélés épp oly széles skálán osztja meg a befogadói rétegeket, mint a hozott, kapott, átvett, követett zenei minták, a kulturális örökség adott állapota és befogadói tábora. *A zene életének szociológiája* (ahogyan Losonczi Ágnes egykor népszerű kötete mutatta) a legváltozatosabb *kulturális transzferek* helyszíne: korosztályi/élethelyzeti, fővárosi/vidéki, tömeg-/magaskulturális, marginális/kultuszos, fogyasztói/ellenkulturális, lokális/globális, etnospecifikus/interetnikus, tradicionálisan magyar/világzenei *narratívák* épülnek ki a csoportszintű kulturális térben. Részint ezek megmutatása, részint a zenei fogyasztás és „termelés” szempontjából tagolt kulturális rajzolatok fontosabb térpontjainak kijelölése adja meg azt a politikai jelentésháttérrel, amelyben mind a sugárzó hatásoknak, közlésnek és befogadásnak, mind a piaci kínálatnak, fogyasztói érzékenységnek, vagy a társadalom önnön színpadra viteli játszmáinak megvannak a jellegzetes szereposztási-funkcionális és befogadói-fogyasztói jelentéstartalmak.

A kötet írásainak java része eltér a klasszikus szociológiai vagy szociálpszichológiai megközelítéstől, s jobbra még árnyaltabban különbözik a korszakos hatásúan „népművelő” jellegű *közösségfelfogások* tudományos interpretációitól. Az ifjúsági szubkultúrákat a nyolcvanas évektől intenzívebben elemző kutatások – bár jó néhány alaptanulással szolgáltak – a mai fiatalabb korosztályok rétegjellemzőit, hovatartozás-keresési stratégiáit, életvezetési modelljeit már nem tudják igazán követni, mert ezek *hibridizációs hatásoknak* kitétek. Míg például az ifjúsági szórakozóhelyek szocializmus-kori funkcionálásában csak lassú átalakulás-vizsgálat mutathatta ki a teljes alkoholtalalom felől a funkcionális alkoholizálás felé való eltolódást, ezt a tranzíciós hatást a drogfogyasztás terén példátlan sebességű változás múlta felül: a nyolcvanas-kilencvenes évek ifjúsági szubkultúra-kutatási tapasztalatai szinte ősmúlt idők tudását tükrözik a mai party-szcénában és technokultúrában megvalósuló játszmákhoz képest. De nemcsak a pszichedelikus kábulat iránti vágy, hanem maguknak a szeánszoknak térbeli áthelyeződése, teresedése is újfajta megismerésmódokat sürget, s

ezek egyikeként ez idő szerint leginkább a *kulturális antropológia* képes arra, hogy *élménykövetlen tudást* hozzon a szociológiai mércével már nem átfogható tömegű finom belső változásokról. A party-helyszínek áthelyeződése a félprivát szférába, továbbá a szakrális-rituális terek megsokasodása már nem csupán az átfogó képalkotást teszi lehetetlenné vagy érvénytelenné, de maguknak az érintett ifjúsági szubkultúráknak sem szolgál kielégítő leírással. Nem is beszélve azokról a miliókról, amelyekben nem a korosztályosság kap főszerepet, hanem a kollektivitás élménye, az esemény-fókuszált jelenlét, a mozgásdinamizmusok új pályái, a kapcsolathálózatok tagolódása lokálistól globálisig terjedően, vagy az identikusan vállalt, korosztály-független létformák képlékeny, tűnékeny állapotai...

A kötet írásából egykönnyen kivághatóan itt még az interdiszciplinárisnál is komplexebb (pluridiszciplináris? esszencialista? metadiszciplináris?) megközelítésmódról van szó. A folyamatok átlátása nemcsak az időhorizonton való körültekintő eligazodást, de egyúttal az émikus, belülről és lényegi sodrások felőli megértést igényli. A szervezőelvek átlátása is már-már politológiai aspektusokat igényel, a csoportközi mozgások és összefüggések tömeglélektani átlátást tesznek szükségessé, a korosztályi rész-kultúrák vagy tagoltságok pedagógiai pszichológiai belátásokat sürgetnek, az érintettek és tiszták, „fan”-ok és partizók köreinek szegmentálódása szocio-demográfiai szempontokat igényel, az etnospecifikus dimenziókról pedig csakis a mentalitás- vagy minoritáskutatások árulhatnak el részleteket. Mindezeknek összefüggése a korosztályi divatjelenségekkel, a nyugati populáris és elitkultúrából átszivárgó jelenségek fogyasztás-szociológiai tünetényei, továbbá a politikai pszichológia által traktált én-politikák, biopolitikák, test-politikák hatásmechanizmusai immáron olyan *tudás-transzfert* igényelnek, amely nem állhat egyetlen tudományterület fókuszában, hanem csakis *interdiszciplináris vállalkozás* lehet esélyes a sikerre. E köztességét és interferenciát tekinteti eszközének ez a kötet, amely az intim utcazenéléstől a nagy tömegeket vonzó techno-partikon át, és a mikro-kulturális-kultikus miliókben kialakult etno-műfajoktól a földrészeket megrengető vagy nagytér-ségi világzenei divathullámokig megannyi *zenei teret* fog át, hogy azoknak nem közvetlenül, hanem szimbolikusan politikai mivoltáról is árulkodjon.

A kötet írásai közt egyúttal a *városi keretet* (vagy kereteket, díszleteket, a társadalmi drámák színpadának látványelemeit, *polisz-narratívá-*

it) megnevező tanulmányok is helyet kaptak (nem véletlen a címadás sem), ami segít mindezt árnyaltabban belátni, miközben nem téríti el a figyelmet az antropológusok megfigyelésre, „betelepülés-re”, élményközeli együttélésre vállalkozó szemléletmódjáról. E metodikai és didaktikai háttér egyben a könyv esettanulmányait konvencionálisabb olvasatok számára is elérhetővé tévő körvonalakat ad, nem utolsósorban politikaiakat, avagy (még a politológia tudásterületén is újnak számító) szimbolikus-politikaikat. Ennyiben a nem csupán tánc- vagy színházantropológiai megközelítésekre érzékennyé vált, de azokat is magába foglaló tudásterület, a *zenei antropológia hazai alapjait* próbálja egy választott térben lefektetni. Mindezen diszciplináris belátások azt a komplexitást kontúrozzák, amely nélkül ma már az egyes tudásterületek a társadalmi tapasztalatnak csak egészen efemer jelenségeit tudhatják belátni. A kötet oktatásbeli használhatóságát segíti az is, hogy diákok, doktoranduszok és egyetemi oktatók köre szavaltolja a komplexebb felhasználást és interdiszciplináris tudásátadási tapasztalatot.

Az alkalmi olvasót alighanem már a tartalomjegyzék vizitálásakor meglepheti, hogy a zene és a politika egymástól roppant távoli területek, ha akár a hétköznapi tudás, akár a politikatudomány etablirozott területeit nézzük. De csak látszólag azok!

A kortárs demonstrációk, tüntetési és online politikálási hajcihőben talán nem sokaknak tűnhetett fel a népi/társadalmi/szubkulturális követelések egyik leghangosabbika: „Több technót a Parlamentbe!”² A 2010. október 3-án zajló demonstráció az önkormányzati választások napján zajlott, s százakat vonzott a Kossuth térre, ahol a résztvevők harsányan követelték az „Állami Techno Rádió” alapítását, a „nemzeti kultúra felvirágoztatását”, „az alkotmány újraformálásának előestéjén nemzeti együttműködést”, minden településen biztosítandó szerköt, és a Parlament közismerten legjobb akusztikájú termének techno-pörtyű célú hasznosítását is. A Klubrádió tudósítójának becslése szerint szavazni aznap mintegy tíz százalékuk ment el, de kezükben sörösdobozzal, szívükben szeretettel kezdeményezték az utca szintjén a techno-zene állami, nemzeti szintre emelésének célját és feladatát...

Akkor hát van-e, s ha van, miért nincs direkt összefüggés a politikaformálás és a zenei szubkul-

túrák, nemzeti aspirációk, image-ok és akusztikák között? Van-e önálló, vagy szűkebb jelentésteren túlmutató interpretációs szférája a gipsy-klezmer vagy roma rap zenei törekvéseknek, az andoki utcazenészek térfoglalásának a nagyvárosi főtereken, afrikai dobok vagy indonéz gamelán kommunikációs tereiben, balkáni revitalizációban és szibériai punkban, spanyol vagy görög, kelta vagy brazil akusztikus népzenei/világzenei újraéledésben?

Kötetünk a zene és politika témakörével nem csupán a két attrakciós szféra egymást sokszorosan átszövő világait törekszik bevilágítani, de egyenesen a *zenepolitika*, a zene mint társadalmi életvilág befolyásolására tett kísérlet, valamint a zenében mint társadalmi cselekvésvilágban antipolitikus gesztusként funkciót nyert viselkedésmódok és kommunikációk (*a zene mint politika*) megközelítésére vállalkozik. A két szociokulturális térség távolságát, a társadalmi ritmust, a zene mint politikai beszédmód érvényesülésének strukturális konfliktusát éppen a politikatudomány hallja meg a legkevésbé... Külön is szakmapolitikai, akadémiai kérdés lehetne éppenséggel az: vajon miért? De mert akár a zenetudomány, zenetörténet, zeneesztétika és kortárs zenei világok felől nézve, akár a népzene-kutatás, zenei divatok, tánc- és zeneantropológiai vizsgálódások tematikái felől mérlegelve sokszor éppen a konkrét szubkulturális kérdések és válaszok mutatnak rá cáfolataikkal a politikatudomány indokolatlan „süketségére”, az itt közölt írások javarészt e két terület *összhangzataira* fókuszáltak. Többségük nem e kötetbe készült, egybeválogatásuk tehát némiképpen önkényes ezért. Azt azonban föltétlenül bemutatni hivatottak, amit egyébiránt a zene felől nézve már sokkal gyakrabban tematizáltak a zenehistoria klasszikusai és még a klasszikus zenei szcénák kortársai is (teszem azt T. W. Adornótól Kodály Zoltánon át Juan Goytisol-ig vagy Szabolcsi Bencéig és Losonczy Ágnesig), nevezetesen, hogy maga a *zenei világ lényegében sosem volt politikamentes*. Válaszformán csupán kellőképpen lapos lehet az állítás, hogy a *politika világa sem volt soha zenementes*. Erre részint a zenetörténeti kutatásokból megannyi példát lehetne idézni akár a magyar, akár az egyetemes etnokulturális vagy szubkulturális szakirodalomból, akár a hazai táncház- és népzenei szakkikkekben Vitányi Ivántól Andrassy Máriáig s tovább, de ellenkezőleg már kevésbé: a politikatudomány ez irányú érdeklődése korántsem oly evidens, mint lehetne.

Nem annyira a kötet alaphangját, s legkevésbé sem a közölt tanulmányok hivatkozott szakirodalmi bázisát idézve, csupán a legfelszínesebb válaszra

2 A harmadik (Kossuth téri) TTP buli megnyerte az év legjobb bulijának járó díjat az Antropos közönségsvavazásán. *Folytatni fogjuk, nem adjuk fel!*
On-line: <http://www.facebook.com/tobbtechno>

törekedve engedtessek meg néhány olyan asszociációra utalni, melyekből azután a legtájékoztaltnabb olvasó is kikövetkeztetheti, hogy mit várhat a kötettől. Ha csupán a legszemélyesebb szférából indulok ki, saját élménytapszalatként idézhetem föl a hatvanas években Magyarországra (és persze – talán Krakkót, Prágát leszámítva – az egész virulens szocialista táborra) korszakosan jellemző gesztust, amely bármely fiatal lélekkel szemben érvényesült, akinek fülére lenövesztett volt a haja vagy kezébe fogott egy gitárt. A korszak antiimperialista ébersége ezeket az ifjakat azonnal „hippi-nek”, „huligánnak” és antiszociálisnak minősítette, akit iskolai osztályfőnöke vagy a sarki közrendőr is alapos gyanúval vegzálhatott azután, mint látható fegyvert viselőt. Érdemes a kontraszt kedvéért persze azt is fölidézni, hogy a Beatles- vagy Rolling Stones-frizurák divatja, az apolitikus és antiimperialista hippi-kultusz a nyugati világban is a korszakos ellenkultúra része volt – lehetett volna épp ezért a szocialista világban akár befogadott is... De nem volt, s aligha azért, mert a viselet a szocialista életmóddal vagy a kötelező katonai szolgálattal nem volt összeegyeztethető. Sokkal inkább azért, mert a viselet mint kódolt jel egyértelműen az individualitás hordozója is, amennyiben nem egyenruhába bújtatott, amennyiben egyénit, perszonalis identitást sejtet, a mássághoz tartozást nyilvánítja ki. Hasonlóképpen, mint ahogy a haj- vagy parókaviselet közép- és újkori divatja az arisztokratikus másság tükréeként a megkülönböztetés megannyi jelével volt ékes, akár praktikus, akár egészségtelen voltával együtt is, mert messzire jelezte a hovartartozás és a kiváltság túrhetetlenségét, melynek olykor kevésbé látható tartozékai voltak az udvari és polgári kultúrákban is a hangszerek, a zenélés alkalmi, a zene mint szertartásosság vagy attrakció megnyilvánulásai éppúgy, miként a falusi kontratáncokban, lagzikban, lokális ünnepeken megszólaltatott plebejus hangtartományok. Érdemes talán emlékeztetni a képzőművészeti ábrázolásokon megmaradt „osztálykülönbségek” olyan jegyeire, melyeket a hangszerek jellemeztek: pásztorok furulyái és sípjai, postakürtök és víziorgonák, főúri vacsorák kamarazenekei és királyválasztások fanfárjai, polgári csembalók és klavikordok, viola da gambák és fuvolák, templomi kórusok és madrigálcsoportok, paraszti lagzik dúdásai és katonai indulók trombitása – mind-mind nemcsak zenei miliók jellemzékeit, hanem a distinkció, a megkülönböztettség jeleit is hordozták. De vajon érdemes-e folytatni a zenetörténeti kisenciklopédia helyett, miként „járt” evidens tarto-

zéként az európai hangszerkultúráknál sokkalta ősbibb eszköztár használatát az afrikai királyok megjelenéséhez, piramisok építéséhez, Jerikó falainak omlasztásához, a kínai császárok felvonulásához vagy akár a mexikói szakrális ünnepre híváshoz a legkülönbözőbb fúvós- és ütőhangszerek végtelen tömege? Senkit sem ér ismeretlen információként a monoton tevékenységek végzését könnyítő ütőhangszerek, szövegek, ritmikus beszédek, mant-rák, munkadalok használata, s épp ily természetes szertartásosság veszi körül a születés, az avatások, a koszorúzások, gyászzenék, himnuszok, díszszemlék, felvonulások, állami ünnepek, katonai parádék sokaságát, a marsok és indulók funkcióját, vagy a riadójelekét...

Ünnep és hétköznap, állami vagy egyházi, profán és szakrális, nemzeti vagy kisközösségi jelképek sokasága hatja át tehát azt a szférát, melynek tematikus gazdagságát a történettudomány olykor-olykor méltatja, de a politikai tudományok valamiért sosem illeték méltó figyelemmel. Pedig – ha most a messzi történeti példatártól közelebb mozdulnánk – szinte nem kétséges, hogy a mai nigériai himnuszt a szovjet himnusztól, vagy a német nemzetépítés „mindenek felettiségét” megéneklő Beethoven-kompozíciót a székely himnusztól minden európai átlagember meg tudja különböztetni. S vajon ha a nemzetépítés állami himnuszokkal jár, ha az identitás a meglehetősen karakteres zenei vagy hang-hatásokban fejeződik ki, akkor miért is ne lennének ezek a maguk kontextusában és szimbolikájában politikaiak? Nem kívánnék itt Néro lantjait, Berlioz napoleoni korszakra jellemző óriás-zenekei, Händel Tűzjártékjait vagy a Hair antimilitarista propaganda-zenejéig elkalandozni, mert ezt a zenetörténészek és az esztéták megannyi opuszban megtették már. De még csak olyan hétköznap jelrendszereikig sem keresnek utalásokat, mint egy indiai hajnali raga, mint az európai déli harangzó, mint egy gamelán zeneke vagy egy balinéz udvari táncjáték hangszimbolikája, a *Marseillaise* vagy a *Gotterhalte*, az *El condor pasa* vagy az Űdvhadsereg felvonulási zenéi, egy gyimesi cigányprimás nótája vagy a *We are the World* világzenei attrakciója... Úgy vélem, mindezek külön-külön is (együttes tipizálásuk esélyével még inkább) bizton hordoznak annyi direkt politikai tartalmat, melynek megismerése nemcsak lehetőség, de a politikai kultúra (és megannyi esetben a kulturális politikák) belátásához is érdemben járulhatna hozzá. Nem utolsósorban olyan léthelyzetek megítéléséhez és megértéséhez is, midőn mondjuk az MR2 Petőfi Rádió az aktu-

ális intendáns nyomására a „Felhők jönnek Magyarországra...” dalszöveg sor miatt kitiltja a lejátszási listákról a Pál Utcai Fiúk új, *Balaton-szepezd* című számát³ – és nem 1963-ban, hanem 2011. februárjában! – Dalpolitika a füleknek? Áthallások a burkolt félelmek mögött? Avagy mégis „Tilos az Á...”??? És a *Sárga rózsza* is...?

A fenti példák valójában csak felhangolók kívánnak lenni. A kötetben közölt esettanulmányok ezeknél árnyaltabbak, konkrétabbak, élményközelibbek, de egyben ide is csatolják a társadalomkutatás módszertanának azt a viszonylag kevésbé ismert együttesét, melyet a kulturális antropológia kínál (ágazatait, a történeti, a szimbolikus, a vallás- vagy közösségkutatások társterületeit is ide értve). A tanulmány-válogatásban nem volt kizáró szempont, ha egyes írások inkább a szubkultúra-kutatások felől közelítenek, sem az, ha rítus- vagy élményközösségek alapján választanak társadalmi kutatási terepet. Viszont nem törekedtem teljessé tenni a képet olyan történeti szempontból fontos kutatásokra való utalásokkal vagy ezekről készült elemzésekkel, amelyek a direkt politikai zenebefolyásolás mechanizmusaira vonatkoznak (pl. a berlini zeneakadémiai oktatás fasizálódási időszakára vagy a szovjet mintájú munkadalok, csasztuskák, himnuszok, munkáskórusok, tömegrendezvényi zeneparádék ideológiai orientációjának körvonalazására, esetleg a zenebefogadás korosztályi konfliktusaként, illetve a technológiai forradalom részeként értelmezett kommunikáció-tudomány területére⁴).

Az írások között egyaránt szerepel a tárgyalt szubkulturális miliőbe beleskelődő, hosszasan ott tartózkodó, bevonódott és eltávolodott, azonosítást vállaló és distanciát tartó is, melyek magukat a szimbolizációs eljárásokat, a megismerési

³ http://comment.blog.hu/2011/02/02/a_petofi_kicenzurazta_a_puf_ot

⁴ Csupán utalásként lásd Fischer-Defoy, Christine *Kunst Macht Politik. Die Nazifizierung der Kunst- und Musikhochschulen in Berlin*. Elefanten Press, Berlin, 1988, p. 352; Kovalcsik József *A kultúra csarnokai I–II–III.*, 1986–87. Művelődéskutató Intézet, Budapest; Toelken, B. *Pow-pow folklorism*. In: Voigt Vilmos – Niedermüller Péter (eds.) *Folklorismus Today*, MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1983. 108–121; Brown, Karl *Jazz and Hooliganism in Communist Hungary 1948–1956*. Trondheim *Studies on East European Cultures and Societies*, 2008. No. 26. Trondheim, Norway; *Komoly zene* (tematikus szám) *Replika* 49–50., 2005 augusztus, 27–254; Losonczy Ágnes (1969) *A zenei megértés fokozatai, a fejlődés társadalmi indítékai*. In: *A zene életének szociológiája*. Zeneműkiadó, Budapest, 191–204; Tallián Tibor (1983) *Cantata profana – az átmenet mítosza*. Magvető, Gyorsuló idő, Budapest.

folyamatot, a feltárás mélységét és adott esetben a textust is meghatározzák. *E textusok közös jellemzője, hogy nem okvetlenül törekedtek a tárgyalt zenei szubkulturális világot közvetlenül politikai kontextusainak leírására vagy megnevezésére, de olvasásuk közben nem lehet kétséges, mi keretezi, mi veszi körül a miliőt és szereplőit*. Valamiképpen a társadalomtudományi kutatásoknak, elsősorban is a szimbolikus és a politikai antropológiának volt (időről időre, egyes alkotókra jellemző módon elemzésről elemzésre is) része annak a társadalmi nagyszínpadnak leírása, melyen az aktorok, a politikai érdekháttérből fakadó konfliktusok, a hatalom dramaturgiai szerepéből adódó szereposztások, a celebritások vagy szürke eminenciások közpolitikai funkciói is élő díszletek között reprezentálódnak. Ezt a szimbolikus politikai szférát, a sokmenetes játszma és társadalmi drámák folyamatait kísérik azok a zenei attrakciók, performance-ok, rituálék és értékrendek, amelyek a kortárs kultúra megannyi csoportozatát magukban foglalják.⁵

A szerkesztő számára tehát nem kérdés: a politikai antropológia és a szimbolikus politikák tudástartományaitól a politikai etnográfian át a szubkulturális közösségkutatásokig jó néhány terület van, melyeken *újszerű és interaktív tudásra, belátásra, elemzési tapasztalatra van szükség*... Kiváltképpen arra, hogy az empirikus leírások elméleti horizontján fölsejő összhangok, a közpolitikai diskurzusokban megjelenő disszonanciák, s nem utolsósorban a metaelméletek bázisán megtalálható élményközeli belátások harmonikus összképként kínáljanak a korábbiakhoz képest eltérő vagy hiányzó megközelítésmódokat. Mutatva nemcsak azt, mennyi asszociatív tere van „a zene” határait a társadalmi ritmusok, csoportléptékű szólalmok, interkulturális kölcsönhatások, átvételek és cserék, formaváltások és stílusrögzülések felől tagláló kutatásának, hanem azt is modellezve, milyen metodológiai innováció vagy szemléleti reflektivitás szükséges ma már a legtriviálisabbnak tetsző hétköznapi események (buli, koncert, party-élet, utcasarki kultúrák, népzenei programok, ellenkulturális mozgalmak, „idegenforgalmi programok” stb.) tereinket, nyilvánosságunkat és kommunikációnkat átrendező hatását érzékelni/érezkeltetni.

⁵ Lásd ehhez az előző jegyzetben utalt Toelken indián harci tánc típus-leírását, Losonczy ipari munkás-környezetben zajló művészetbefogadási rendszer-elemzését, valamint Tallián vallások és társadalomelméletek archaikus mintázataiban jelen lévő közösségi-egyéni jelentésrendszerét, továbbá az utalt Replika-szám szinte valamennyi tanulmányát.

A kultúraközi randevúkat zenei oldalról szemügyre vevő intimitásoknak kultúra átvételi, fogyasztói piaci, egzotikum-forgalmazó és direktn világnézeti kikapszolódásra orientált értékelése itt egyformán jogos lenne.⁶ Hipotetikusan bizonynyal lehetne valamely kvázi-tipológiát megalakolni *konzervatív* és *konvencionális* műfajokból és kulturális ágakból (népdal, cigányzene, induló, himnusz, egyházi zene, kórusművek, színpadi műfajok – opera, operett, musical –, ceremóniá-

6 További források még: *Journal Ethnologie*: <http://www.journal-ethnologie.de/Deutsch/>; Schwerpunkthema: Devereux und die Ethnopschoanalyse Georges Devereux (1908 Lugos, Bánát – 1985, Paris): http://www.journal-ethnologie.de/Deutsch/Schwerpunkthemen/Schwerpunkthemen_2009/Devereux_und_die_Ethnopschoanalyse/Angst_und_Methode_in_den_Verhaltenswissenschaften/index.phtml; Trouillet, Jean Das Musikalische Wohnzimmer Eine Veranstaltungsreihe des Museums der Weltkulturen in Frankfurt am Main: http://www.journal-ethnologie.de/Deutsch/Weltmusik/Das_Musikalische_Wohnzimmer/index.phtml; Sibeth, Achim Jazz-Musiker und javanisches Gamelan Die Pata Masters mit Norbert Stein treffen auf die javanische Gamelan-Gruppe Kua Etnika von Djaduk Ferianto. Besprechung einer neuen CD: http://www.journal-ethnologie.de/Deutsch/Weltmusik/Jazz-Musiker_und_javanisches_Gamelan/index.phtml; Ham, Peter van – Stirn, Aglaja Klänge von den Nebeln jenseits der Zeit Aus dem Liederbuch der Naga: http://www.journal-ethnologie.de/Deutsch/Weltmusik/Klaenge_von_den_Nebeln_jenseits_der_Zeit/index.phtml; Schlottner, Michael „... make them to be songsters“ Flötenmusik der Westküsten-Indianer: http://www.journal-ethnologie.de/Deutsch/Weltmusik/make_them_to_be_songsters/index.phtml; Sauer, Christian David Klänge von Autos, Sklaverei und Widerstand Der afro-brasilianische Musikbogen Berimbau: http://www.journal-ethnologie.de/Deutsch/Weltmusik/Klaenge_von_Autos=2C_Sklaverei_und_Widerstand/index.phtml; Trouillet, Jean Derwisch-Musik Lieder und Musik im Industal Pakistans: <http://www.journal-ethnologie.de/Deutsch/Weltmusik/Derwisch-Musik/index.phtml>.

lis vagy szakrális attrakciók, tájegységi népzene, konvencionális műformák és műnemek stb.); ellensoldalon hasonló elem lehetne a *konfrontatív* (beat, punk, hardrock, polbeat, mozgalmi dal, rap, *Commandante Che Guevara, El condor pasa...*, *Hair* stb.) értékeket szimbolizáló törekvések és korszakok sora; továbbá kézenfekvő volna *posztmodern-törzsi* (klezmer, gipsy, afro, ska, sátánisztikus, kelta, techno, sámánisztikus, hip-hop, egyházi rock, gnawa, capoeira stb.) műfaji besorolásban feltárni a funkcionális és strukturális hatásmechanizmusokat. – De ez idő szerint erős a gyanúm, hogy maguk a műfajok és képviselőik tartanak a legképtelenebb ötletnek besorolatásuk kényszerű rendszerét. Mi több, még az ellen sem tudnék hirtelen érveket felhozni, miért is volna szüksége éppen a politikatudományok vagy politikai antropológiának arra, hogy saját kényelme érdekében, (Clifford Geertz szavaival) „a sokféleség édes haszna” ellenében kreáljon mesterséges kategóriákat épp azokra a jelenvalóságokra, melyek eképeni interpretációja csupán egyik, s nem okvetlenül a leghitelesebb a lehetségesek közül, továbbá nem a bennszülöttek, a jelenlévők, a szereplők és a szimbolikák értelmezésében éppoly jogosultak körére támaszkodik, hanem „fentről” formál elvont kategóriákat...

Tartózkodva tehát a mondvacsinált tipologizálástól, engedtessek arra késztetnem az olvasót, találjon maga besorolási modellt, interpretációs keretet, elbeszélésmódot e másságok saját célú kezeléséhez, s hagyja nyugodtan a megnyilatkozó szubkultúrákat akképpen mássá lenni vagy másnak maradni, ahogy céljaik, értékrendjeik, változási dinamikáik, összhangjaik és felhangjaik mentén mindez megvalósulhat... Egy „zeneantropolisz” számára ez lenne talán a legevidensebb lakosi, résztvevői jog, identikus állandó vagy élményközösségi hatáskereső, mely segíthetné a hazai zeneantropológia kialakulásának és kibontakozásának első próbálkozásait...

KALODÁKTÓL, KALODÁKKAL – NAPÚTIG, NAPKÚTIG

Szondi Györgyről egy apró tükörben

Sokféle anyagi ínséggel küszködünk. De egy területen biztosan árad (eláraszt) a bőség: költészetünkben. Akkor miért akad meg a szemem egy vékony vers-füzetben?¹ Amikor csaknem minden előzetes információ nélkül belelapoztam, vajon miért szisszentem föl? Szondi György neve *költőként* számomra ismeretlen volt. Pályakezdő, avagy pályától búcsúzó? Vagy egy kis kötetben összegező, addig poéta minőségében hallgató szerző? (Mint például a rendkívüli, több művészeti, tudományos értéként számontartott Rozgonyi Iván, aki – ígéretes indulása óta – csak 51 évesen jelentkezett újra költőként.²) Valóban, lehet. De az írások lényege – még jobban, mint szembeszökő formateremtése – nem serkent távoli összehasonlításra sem. Szondi György versei nem hasonlítanak az övéire, de más, ismert poézisre sem. 1994-ben jelent meg a gyűjtemény, elmúlt évezredünk végén. Adat szerint tekintve „eljárt fölőtte az idő”. (De nem olyan érte-

1 Szondi György: *Értem? Értem? Értem?*, Bp. 1994. Kráter Műhely Egyesület.

2 Vö. Rozgonyi Iván: *Könnyű járásért*, 1977. Bp. Szépirodalmi K. Ezt megelőzően elsőként egy Sötér István által szerkesztett antológiában szerepelt. Később, 1949-ben, 23 évesen, „*holott már hat éve publikáltam... összes irodalmi kapcsolataimat egyszerre megszakadni láttam. Ezután csupán egy versem jelent meg. 1967-ben, valamint néhány fordításom. 1975-ben a kecskeméti Katona József Színház fordításomban adta elő Racine: Bereniké című tragédiáját.*” írja önmagáról verskötete fülszövegében. Hozzáillesztem: időközben többféle jelentős művész volt a *Mitőészet* folyóirat rangos szerkesztője. Beavatottak számára Gábor Miklós naplóiban ő a modellje a „Borisz” nevű beszélgető-partnernek. 51-éves, amikor említett kitűnő verskötete megjelenik, minimális visszhanggal. Ezt követően, 1975. március 20-án, az akkori Belvárosi Ifjúsági Házban (művészeti vezető: Fábri Péter), annak „hétfői színpad” sorozatán belül volt szerzői estje „*Kiszakítható látomás*” címen (bevezeti Sz. K., a versek előadója Gábor Miklós). Itt derült ki (számomra pl.) az, hogy Vigh Tamás szobrász éremsorozatot hozott létre „R. I. verseire”; Tahin Gyula fotóművész illusztrációkat, Várnai László grafikusművész pedig kinetikus fénygrafikákat alkotott R. I. művei nyomán. Ezek közül az egyik szerepel a versek borítólapjaként. R. I. és művei ma már igazi, fölfedezetlen kuriózumnak tekinthetők.

lemben, mint ahogyan sokszor frissen napvilágot látott versekről is elmondhatjuk ezt.) Miért vélem, hogy mindezek ellenére, ennek a mindössze 93 oldalnak ma is faggatni-érdemes időszerűsége van, éppen rendhagyása révén?

A rendhagyás nem abban nyilvánul meg első-sorban, hogy – amint később megtudtam – a kötet először bolgáruul jelent meg, s visszhangja is főként Bulgáriában volt. Itthon szinte észrevétlennek is mondhatom. Ha valaki érdemesnek találja a közelebbi érdeklődésre, már a címadás és maga a cím-lap fölkeltheti a figyelmét.

Háromszor ismétlődik az egyszerű, kéttagú szó: „*Értem*”. A borító elején állításként hangzik, amelyet nemcsak a háromszoros ismétlés tesz nyomatékosná. A három szó az elgondolkodó olvasóban többszörös visszhangot kelthet, amint jelentése tovább sokszorozódik. A legkézenfekvőbb jelentések: „*értem*” – ’én jól értem, jól fogom fel?’ „*értem*” ’felfogom’ – mondja, mondhatja-e az olvasó? „(én) *értem*” történik valami? „*értem*” – bizonyítottam eddig annyit, hogy érdemes legyen rám figyelni? „*értem*” vajon, mint a gyümölcs, vagy éretlen vagyok? Én, a költő, avagy a kifejezésmódom? – Mindhárom esetben egyforma a betűk mérete. Hiányos mondatokat látunk, vagy ugyanazt, az ugyanolyan számban, személyben ragozott igét? Nincs nagybetű, ahogyan pont sincs. Az első és második „*értem*” közötti sorkihagyás, (szünet?) is elgondolkodást, elgondolkodtatást, vagy megtorpanást, habozást érzékeltethet. A költő bizonytalan, vagy inkább az olvasót kívánja bizonytalanná tenni? Nem várja el, és nem diktálja sem az igenlő, sem a tagadó választ.

Előlnézetben hiányzanak a lezáró pontok. Ezeknek a „lezárásoknak” felel meg a kötet hátoldalára áthúzódó három kérdőjel. De lezárhat-e valamit egy kérdőjel? Inkább új nyitásokat: mondatokat, válaszokat provokál. Valóban válaszra vár a három kis szó? Bólintásra vagy fejrázásra várnak? (Akár egymással felcserélhető módon, mint ahogyan a bolgároknál ezek az apró mozdulatok megfordított jelentésűek). Hasonlóan beleegyezést vagy tiltakozást keltő a három egyszerű rajz (kaloda, béklyó,

bilincs³). De nézhető franciakulcsnak, harapófogónak, konzervnyitónak is. Mindegyik körbezár – kinyitásra vár.

Túl sok szó ez az egyszerű címlapról? – De hiszen ezzel is már a versekről beszélünk. A „szövegekről”, amelyek elsöre könnyen kelhetnek olyanféle hatást, mint Karinthy humoros paródiája: „*A pő, ha engemély kimár, / de mindegegy, ha vildagár*”. Emlékeinkben fölbukkanhatnak Kassák szándékosan dadaista versrészletei („*latabogomár / ó talatta / latabogomár és finfi*”). Felvillanhat Weörös „*panyigai ú*”-je is.

Nem. Ez itt másféle nyelvi játék. A gyanakvó érdeklődő első bepillantásra kalodákkal rokon csapdákat is sejthet. Egyszerűen az „értés”, megértés próbatételéről van szó? (Többségükben érthetőek ezek a szövegek, vagy inkább eleve számolnak az érthetlenségükkel?) Versekből különösen könnyű önkényesen kiemelni olyan részleteket, amelyek a költő legmegátalkodottabb ellenségét is igazolják. Úgy tetszik, Szondi Györgynél ez fokozottan így van. Részletek alapján semmiképpen nem lehet nyomába szegődni. Miért nem?

Azzal a fajta különös, nagyon szokatlan írásmóddal találkozunk, amikor a versek alkalmi és megnyilatkozásai az író önkifejezéséhez teremtett nyelvek. Avagy fordítva: éppen az önelvűen fölbukkanó szavak, sorok spontán ösztönzéséből következik a folytatás, azaz a saját nyelv és forma megteremtődése. Kölcsönösen: a vers szüli a nyelvet, illetve a nyelv szüli a verset.⁴ Mindegyik a költőből fakad, belőle táplálkozik, mint növény a neki való talajból. Alkot? Hagyja, segíti, hogy a vers létrehozza önmagát. Mindennek során az önelvű (saját kifejezésével élve:) „*műparány*”-okban az önelvűségen van a hangsúly. Úgy vélem, hogy efelől az „*önelvűség*” felől közelítve lehet meglegelni e különös versek kulcsát. Ez a hangsúly nem a költőtől való, hanem attól az olvasótól, aki „*értem*”-mel válaszol a – már a kis kötet címlapján is föltett – kérdésre. S fokozottan ezt teszi a verssorok olvasása folyamán.

A befogadásakor elsőként kiviláglik az, hogy – szemben az elébb felsorolt példákkal, (Karinthy, Kassák) – nincs itt szó szándékos halandzsáról vagy dadaizmusról. Az indíték (s egyben a sajátos kifejezőmód forrása, eszköze) inkább a szokatlan, egyedi nyelvezet-, egyedi forma-alkotás születése (megszülése?). S mint ahogyan az első benyomás látszatnak

bizonyul, úgy a továbbiakban újabb látszatokkal találkozunk az, aki nyomába ered. Feltételezheti, hogy holmi „különködés”ről van szó. Később derenghet csak föl, hogy a Szondi-féle különösség úgy különbözik a különködéstől, mint ahogyan az „eredetieskedés” az eredetiségtől. De hát miben áll ez a (kezdetként csupán hipotetikus) eredetiség? S hol kereshetjük az eredetét, mi a tartalma, „értelme”?

Újra fölhívom a figyelmet arra, hogy itt egy-egy részlet kiemelése megtevesztő. Rendkívül kézenfekvő ez a fajta idézés, de főként azok számára, akik értelmetlen szövegeknek tartják ezeket az írásokat. Még csak nem is a teljes vagy teljesebb háttér ismerete, megismerése szükséges (nem föltétlen szükséges!), lényegük fölfedezéséhez. A versírás személyes termőtalaja, humusza lehet a találat útja. Avagy megfordítva: ezek a lírai „*morzsák*” óhatatlanul csak Szondi Györgyhez vezetnek, senki máséhoz. (Játékos hasonlatként fordítottja ez Jancsi és Juliska sikertelen „*morzsa-kísérletének*”, s a hazatalálás helyett boszorkánykunyhóba tévedésének.)

Ilyen morzsák az egyes darabok, maguk a ciklusok, s ezeknek akár a címadásai is. Akaratlanul is visszakanyarodtunk az egyedi nyelvezethez, amelyet egyéni nyelvalkotásnak is nevezhetünk. Közbevetésként: itt zárjunk ki például néhány jólismert föltételezést. Azt például, hogy „*virágnyelvvel*”, „*tolvajnyelvvel*” állunk szemben. Esetleg nem föltétlen, s nem elsősorban politikai okokból. Elfogult túlzásnak is tekinthető, de mindenképpen gondolhat valaki arra is, hogy afféle „*rejtőzködés*”, vagy inkább olvasó-szelektálás tanúi vagyunk, mint amilyen Babits „*aranykulcsa*”, hogy ne nyithassa ki akárki szonettje zárját, hogy „*csak rokonom nyithassa*”⁵. Ezeknek a vízcsopp-verseknek akadhat valami köze a fölidézett nagy példák jelentésköreihöz, de ez/ek nem jellemző/ek. A parányi sorok parányi egységei más fogantatásból, más versbeszédet formáznak.

Ehhez a különbözőzéshez tartozik például az is, hogy elindulhatunk akár a legkisebb vers-molekulából, ugyanarra a következtetésre/következtetésre, belső egységességre bukkanunk. Nemcsak a verscímeinkben, hanem hozzájuk hasonlóan egyes vers-szavakban, versmondatokban, sőt, a vers-szünetekben, kihagyásokban is. Szó-, mondat-, versszünet-elemeket vagy egészeket találunk, akár csak a megcsavart, szójátéknak tűnő, felcserélhető és felcserélt betűkben, hangokban, a többféle asszociációs rendszerhez kapcsolódó fogalmak, alakzatok variációiban.

5 Sorolhatnánk a hasonló költői kijelentéseket: „*Csak az olvassa versemet...*”, „*Tarka képeket a népnek, titkot a tudónak*” (József Attila, Thomas Mann).

3 Biztos választ a szerzőtől kaptam. A rajzok forrása a Néprajzi Lexikon.

4 Babitsnál szerepel ez a gondolat vers-sorokként, de ez a gondolat már – költőileg egészen más formájában is – másféle értelmezést vonz. („*Vajon a dal szüli-e énekesét, avagy az énekes szüli a dalt?*”)

Soroljunk elsőként néhány efféle „szót”, címet, összetételt, mondatot és ál-mondatot. „*Karikatida*” (66), „*csigadíszlépés*”, (11), „*csápgondolatok*” (62), „*Monogól*” (75), „*Fontológia*” (54), *Gyia, lektika!*” (57), „*Sózat*” (80), „*Negyvenkedő baka*” (76)⁶. Úgy tetszhet – joggal –, hogy a hasonló jellegű, jellemű példákat a kis kötet minden darabjában megtaláljuk. Sőt, lényegében a verseken belül is, azok minden (vagy csaknem minden) elemében. Mindenképpen túlnyomó többségben szerepelnek ezek az önkényes szóelemények, neologizmusok a közismert, köznap kifejezésekkel szemben.

Szondi György (szinte minden) lírai szösszete, ezek részlete, szava, egyéb összetevője alkalmas arra, hogy alaposabb olvasatban közelebb kerüljünk megértéséhez, egyféle értelmezéséhez. Találomra fordulok első példaként a felsorolásban szintén véletlenszerűen először említett vershez, a *Karikatidához* (66). Egyetlen, „k” hang/betű betoldásával két szót olvaszt egygyé. S ezzel változtatja több mint kétértelművé. A két kifejezés önmagában két, homlokegyenest ellenkező jelentést (illetve jelentéseket!) hordoz. A görög eredetű *kariatida* építészeti fogalom. Feladata az, hogy egy-egy épület statikai biztonságát, az *oszlop* szerepét töltsse be, helyettesítse, ha kell. Főként erkélyt vagy párkányzatot tart ez a *kőből* formázott óriás (általában nő-) alak. A *kariatida sine qua non*-ja tehát a *szilárd*ság, mozdulatlanság. Ellentéte a mozgásnak, funkciója az, hogy őrizze a falak, az épület mozdíthatatlanságát. A szóötvetző másik összetevője, a „*karika*” ezzel szemben gurul, pörög, pördül, maga a mozgás. Akárcsak a hangzásában oly hasonló kerék, s mindkettjük közös *kerék* mivolta. A két szó egymásba-fonódását tekinthetjük szójátéknak, mindenképpen nyelvi alakzatként megtestesített paradoxon. Az erkélyt tartó, tekintélyes kő-alakok a klasszicitást (neoklasszicitást) is idézik. Az ember, az emberiség építeni tanulásának alfája az *oszlop*, s a két *oszlop* átívelése, az *architráv*. A *karika* könnyed, talán mindenkori (?) játék, gyermekek öröme.

Túl sok szó ez egy verscímről? (Sok szó, amely könnyedén lenne tovább szaporítható.) Voltaképpen már a címhez fűzött első gondolatok érzékeltetik a 3'4-soros vers lényegét. A *szilárd*, a rendfíttelen, a mozdulatlan „*áll szemben*”, „*váltja egymást*” az állandóan rezgő-mozgó folyékonyossággal. De – ahogyan már a cím esetében is – idézőjelbe kívánkozik a „*szemben állás*”, és az „*egymást váltás*”. Az alapvetően különböző, egymással ellentétes közegek nem állnak és nem váltakoznak, hanem egy-
6 Plautus *Hetvenkedő katonája* evidens módon asszociálódik.

másban léteznek, egybe, *egymásba-mosódnak*. Átítatják egymást. Szándékos az előző megnevezés (szóötvetző) szinonimáinak tekintett szó-változatok fölemlítése: szó-összemosódás, szavak egymással átítatódása. Mert míg a címben a kő, a fém *szilárd* anyagaival találkozunk, magában a versben az elentétes halmazállapotú, szüntelen mozgékony vízzel, végül *légnemű* közeggel. „*Úszik elő*” – ez az első két szó; majd „*szállok szét*” olvashatjuk az utolsó sorban. Konkrét megnevezés nélkül, hajóról, hajózásról van szó. Háromszor, három változatban ismétlődik – mindig a szakaszok második sorában: „*térd a kormánynál*”, „*kormány a térden*”, „*térden a kormány*”. Ura-e így az ember, a kormányos ennek a hajónak, amelyről nem is tudjuk meg, hova tart? Abban viszont biztosak lehetünk, hogy nem céltudatosan halad, még el is sülyedhet, hiszen „*Zátony körül*” jár, imbolyog. Ez az imbolygás a kormányhoz hasonlóan minden szakaszban, más-más változatban ismétlődik. Már az úzás első említésénél is „*csápimbolygással*”, „*imbolygó csápokkal*”, majd „*imbolya csápag*”-ásával vajon halad-e? „*Döccen előre*” „*bazsalya göccen*” – más szavakkal: himbálódzik, hánytörög. S ez az „o”, amelyik a borzongással társul, minden egyes sorban visszatér, a vers domináló hangja. „*Borzongó ó-ja szusszan temérdek*”. (Verssorok szerint: előbb 1, majd 2, 4, 2, 4, 3, 2, 2, 3 5, 3 „o”-val találkozunk.) Egyetlen sorban nem szerepel: az előre-döccenés, göccenés sorában, ahol már a két állítmány, a két hangfestő neologizmus maga kifejezi az érzékelésekben rejlő riadalmat. Az „o, ó” hang egymagában is akár öntudatlan félelmet, segélykiáltást fejezhet ki. Mindezt felerősíti a szakaszokat lezáró, változatokban ismétlődő refrén, Istenhez kiáltó könyörgés. „*Boldog Úr, kérem, kérem segítsen!*”; „*Drága Úr, várom, várom örömmel.*”; „*Édes Úr, álllok, szállok szét hozzád*”. Az elemzés túl aprólékosnak tűnhet, de még így sem teljes.

Ha egy olvasón végigborzonganak az ilyen vagy hasonló érzések, sejtelmek, (akár racionális értés nélkül), máris ismerősen mozog Szondi sajátos nyelv-dzsungelében, maga alkotta világában. Igen, akár például abban a kis gyűjteményben is megmutatkozhat az, hogy itt nemcsak különös szavakkal szembesülünk, hanem egy ezekkel analóg teljes, különös, egyéni nyelvtannal. Olyan nyelvi rendszerrel, amelynek megvan a maga egyedi hang-, szó- és mondattana. A hangok, hangzások szerepét akár az előzőleg analizált vers „o” hangja is példázhatja. Társulhat ehhez a bujkáló alliterációk (h, b, m, sz) szerepe is. A mély és magas hangok, hangzások szorongó, reménytelen, illetve reményteli tartalmak közvetítése. Az, hogy a hangzás mindig aláfesti, színezi a je-

lentést. Mindez fokozottan jelen a maga-alkotta szavakban. Akár egyetlen magán- vagy mássalhangzó hozzáadásával vagy elvételeivel színerre vagy viszájára fordítja nemcsak a kifejezést, de még erőteljesebben gazdag asszociációit is. (*KariKatida, S/Z/ózat, FonTológia, MonoGÓL – MonoLÓG* helyett stb.). A *döccen, göccen* szavak eleve a történekek hangutánzásai. És sorolhatjuk a példákat, pusztán csak ízelítőt adva a szondi-nyelv bőségéből. Ha már saját „nyelvtan”-ról volt szó, a hangok után próbáljuk elővenni a szavakat. Folytatva az itt (szem-nélküli értelemben is) szemtelen, szándékosan iskolás módszert. Hiszen Szondira (igaz, a legtöbb költőre) különösen jellemző éppen a tudva-tudatlan iskolakerülés. Iskola-irtóznak is lehet nevezni ezt a természetből adott hajlamot.

Így tehát (hasonló ellen-szemtelenséggel), folytassuk (próbáljuk folytatni) a szabályokat szegő, önalkotta alakzatokat a szófajok sorolásával.

IGE /állítmány/: „*lúdbőrsz-e*” (35); „*csápag*” ‘tapogatózik, hápog’ (66); „*cserdüil dühorgona*” (40); „*pempőlecsorgunk*” (70); „*negyvenkétkedsz*” (76); „*hímpereg*” (77)

FŐNÉV /alany, névszói állítmány/: „*csereklye*” (10–16); „*köntörtemető*” ‘köntörfalaz, köntör-befalaz’; „*urnaev*” (13); „*csupacsök*” (69); „*zöldpöndör*” (69) „*zigótacsirá/k*” /„*szavaim zigótacsirá*”/ (43) „*homokelit szava kazal*” (70); „*csápgondolatok*” (62)

MELLÉKNÉV /jelző, tulajdonságjelző/: „*kacsakarímes*” (35); „*kéjkeltetőben*” (71); „*szeppent üzenet*” (17); „*kézdoromboló*” (17); „*szertebogárzó ök*” (79)

A fenti szétválogatás kísérlete újabb jellegzetesség kiderülésének is bizonyul ezekben a lírai szövegösszefüggésekben. Szondinál csak némi ravaszkodással sikerülhet a hagyományos „szófajok” fölmutatása. A megnevezés maga sántít, hiszen a szókapcsolatokban, mondatokban az ige /állítmány/ a főnévvel /alanyal, tárggyal stb./ melléknév /jelző/ a fenti kettővel olyanképpen ötvöződik, gombolyodik, bogozódik egybe jelentésbokorra, olykor jelentésbokrokká, amilyenképpen az „*egyes*” és az összetett szavaknál tapasztalhattuk. Olyan képpen, de többnyire még fokozottabban. Mintegy tovább sokszorozzák a szerzteágazó jelentéseket.

Másként „*alél* az átló” (50), mint ahogyan „*alélt* a kő” a „*parittyában bocsánat*” „*kavicsbocsánat*” (34). „*Mozdulatokból áll, kétségtelen*” így kezdődik a „*No*” című vers. Közvetlen folytatása: „*Az a mozdulat azonban*”.... Milyen az a mozdulat? Az összesen 14 sorból 13 erről szól, ezt közelíti. („*Az a mozdulat azonban*) *réveteg*” – így hangzik az első meghatározási kísérlet. A vers két utolsó sora, a befejezés egyetlen utolsó szava igen különös egyéni szóelemény

pedig, felfogható válaszként. Ugyanakkor annak kifejezéseként, hogy még ez sem az igazi válasz. Az egész versben nem szerepel írásjel, csak sorokra tördelés. A „*befejezés*” után nincsen pont. „*A fürkésző ingó mozdulat / Mozaikzsugora*”. Vagyis: ez a „*fürkésző*” s főként „*ingó*” – mondhatnánk: ingatag mozdulni készülések nem valódi mozdulatok, hanem apró összetevői, „*mozaik*”-jai csupán. S ez a mozaik-együttes is „*zsugor*”, azaz zsugorított? Anál is kevesebb, hiszen ha valaki bármit „*zsugorít*”, *tesz* valamit, már eljut a mozdulathoz. Itt pedig csak „*Ajánlott mozdulat*”-ról van szó, s nem az ajánlás elfogadásáról. „*Ebből áll, maradéktalanul*”, befejezetlen, bizonytalanságában megrekedő apró moccanásokból. A „*görcs*”, akár a „*zsugor*” a mozdulat, a mozgás elemi akadály, a tényleges megmozdulás kudarca. A vers ötödik sorában ez a „*görcs*”, akár az izomösszehúzó, mintegy felmagyított tagoltságában fogalmazódik meg, önmaga is a görcösség nyelvi megtestesítéseként: „*görcsből bomló réteges szeszély*”. Maga a mondat tulajdonképpen álmondat, akár a sorok többsége, hiszen hiányzik belőlük az igazi állítmány, ha csak névszói állítmánynak nem vesszük a jelzőkből, /melléknévekből/ elvont megnevezéseket. (Itt is három jelzővel /melléknévvel/ árnyalt „*állítással*” /főnévvel/ találkozunk.

Hasonló példákat, verseket és szókapcsolatokat, akár egyes szavakat, özönével idézhetnénk. Ilyen/ek az „*iszamodom*”, „*emberszósörét*”, a „*húnyó hiányok*”, „*cserzett ökölvigyor*”, (60, 59, 82)”. A megszeppenés háromféle mondatrészként /egyben szófajként/ is szerepel: „*szeppenetek nyílnak*”, „*szeppent üzenet*”, „*szeppen a szó is, / hátrál, nem ágál*” (41, 44). Teljes verssorok, vagy többsoros versmondatok ugyancsak hasonlóan mondatrészek /szófajok/ ötvözetei. „*Az utolsó rés is / fallá hálósul*”, „*gúzsban örködök / préda-gálában*”, „*Túhegyen mi ki a sintér*”, „*Én / két kacsalábon forgok / serpenyős betonban. /Te?*” (33, 27, 68). Kihagyással is szól, de nemcsak kifejez, hanem többértelművé is teszi a tetszőleges kiegészítésre alkalmas szócsonkokat. „*solsz? / oगतózol?*” „*még ha sötétben is / tap*”. Többféleképpen: kiegészíthetőek: *tapolsz?; kussolsz?; illetve: halogatózol? tapogatózol?* Csak a legutolsó szótag befejezése egyértelmű. „*még ha sötétben is / tapogatózol*”(72). (Ez azonos voltaképpen a kedvelt „*csáp*” kifejezéssel.) Sokértelműsége, a nyelv fölnyes kezelése mindenképpen több a játékoságnál. Szondi a szavak virtuózájának, zsonglórénak is nevezhető. Ezek az elnevezések csak azért nem találóak, mert igen fontos az, hogy sohasem öncélú ez a fajta nyelvi brillírozás.

Gyakorlatilag egy-egy költői szava túlnyomó többségében már önmagában is több szót rejt, sok-

szor több teljes aforizmát. De több tömondat (sőt bővített mondat) is lakozhat benne. Ugyanezt tapasztalhatjuk – még fokozottabban – összetett szavainál, verssorainál, strofáinál, versalakításainál (ritkábban: tipográfiáinál), még a töredékeknel, törmelékeknel is, avagy a ritkán alkalmazott írásjelek szerepeltetésénél. A tömörítésnek ez a foka nem mondható gyakorinak. S ennek alapján ez az apró versfüzet valóban nem is olyan apró. Mint a dióban (a magban, majd a vesszőben, fiatal sarjban – népnyelvben: „magonc”-ban) rejlt diófa, benne rejlik akár több kötet is, a válogatott, avagy az összes versek könyvei. Hiszen egészen biztos, hogy nem szerepelteti itt minden hasonló följegyzését, avagy talán föl-sem-jegyzését.

Igen kézenfekvő az a föltetelezés, hogy ebben a jelenségben (folyamatban) szerepet játszik a kevesek által ismert, de Szondi számára otthonos bolgár irodalom, költészet. Alapot szolgáltathatna erre már az is, hogy a két nyelv, a két kultúra közvetítése nemcsak választott „foglalkozása”, hanem vállalt, vallott hivatásának is szerves része. Költ, alkot is bolgár nyelven (ezek a versek is bolgáruul jelentek meg először). Nagy mennyiségű, kiváló minőségű műfordításán belül pedig előszeretettel szerepelteti az önmaga által is „apró”-nak, „műpárány”-nak, „morzsá”-nak nevezett műfajokat. Egymondatos aforizmákat, szentenciákat, lírai „találós kérdéseket”, „töredék”-eket, haiku-t, „irogrammát”, találunk sokszor műfordításai között. A líra két-soros, háromsoros változatai, a szonett rövidített variációi jelennek meg. Prózaversben, prózában is kisterjedelműeket, avagy részleteket választ.

Azt jelentené mindez, hogy áthatja őt a bolgár irodalom, s ezen belül főként kiemelt ágazatainak hatása (vonzása, szimpátiája)? Akár már rendszeres, folyamatos munkája révén is? Ennek a föltevésnek természetesen, van jogosultsága. Műfordításai között előszeretettel veszi sorra az apró, rövid írásokat, lírában, prózában egyaránt. Egyik vaskos műfordítás-kötetének⁸ alcímeként is szerepelteti, utószavában is kiemeli a „kurta”, a „röviden szólás” erőit. Bolgár „hatás”-nak tekinthető, hogy hasonló rövidséggel ír, hivatkozik a bensőségesen megszeretett bolgár pályatársakra. Néhol név szerint is fölemlíti egy-egy bolgár költőtársát. Például az „Ikonológia” c. versénél megjegyzi, hogy „Blaga Dimitrova motívumából” írta (62). Valóban elsősorban ebből a vonzáskörből származnak személyes megnyilatkozásainak jellegzetességei? Én inkább szerencsés találkozásról beszélnék.

7 Ez utóbbiról legtöbbször és leghitelesebben a bolgár források tanúskodnak.

8 *Magoncok és morzsák – Bolgár apró írások*, Bp., 2006, Napkút Kiadó.

Ami ezen a téren valóban megmutatkozik, az annyi, hogy él azzal a lehetőséggel is, amit a bolgár nyelv ismerete, szeretete kínál. Saját írásai, hajlamai szerint, s tréfálkozó kedvének is nagyon megfelel az, hogy néhol verseibe sző bolgár-gyanús szavakat? („topa”, „Dimo”, „magonc”, „paszkonca” stb.). Utánakérdezve meglepetésként kiderül, hogy a felsoroltak közül csak a „Dimo” név az, amely valóban bolgár. A többi mind magyar, nyelvjárások kifejezései. Például a „topa” jelentése ‘ügyetlen’; a „magonc” jelentése ‘magról nőtt facsetete’; „paszkonca” ‘rongyokból halmozódó lom’. Mint ahogyan a „csereklye” ‘ágas fa’; a „zsufa” ‘zömök’. Népnyelvi kifejezés a „keremaringózás” is. A légy „keremaringózik” az ablaküvegen, miközben keresi a kijáratot.

Ez mind igaz. Mégis lehet, hogy meglepő módon nem a bolgár hatásban, hanem inkább világirodalmi összefüggésben vélem fölfedezni verseinek igazi (aligha tudatos!) rokonságát. Ezen belül pedig semmiképpen sem a dadaizmusban. Vélt rokonai olvasatom szerint, időrendben: az orosz-szovjet (Velemir) Hlebnyikov (1885–1922), a maga különleges nyelvének, a „zaumnik jazik”-nak fölhasználója. Hlebnyikovra a „korlátlanul szabad asszociációk”, a szavak egymásba átalakítása, „szabad összeolvasztása” emlékeztet. Szondi is vallhatja: „a szó ugyanolyan bölcs, mint a természet”, titkainak megfejtését még tanulunk kell. Rokona az 1920-as évek szovjet imazsinizmusa (imaginizmus), illetve a nyugat-európai „imagizmus”; valamint a hatvanas, hetvenes évek Észak-Amerikájából induló minimalista költészet. Az utóbbinál nem Aram Saroyan vagy Richard Kostelnez egyszavas költeményeire gondolunk, hanem – egy-egy versen belül – a hasonló irányok és nyelv-kezelési módszerek megjelenésére. Olyanfajta eljárásokra, mint amelyeket Koppány Márton így jellemez jegyzeteiben⁹: „a szónál kisebb szöveg-elemek” például betűk vagy „köztes terek” (ezt én „szünet”-nek neveztem) is jelentéshordozók. Szondinál nem egy-egy teljes versre, hanem egy-egy versrészelre, elemre vonatkozóan látom ezt. Koppány Márton többek között megkülönbözteti a „hasadós” és a „fúziós” változatot. Saját szavai-val: „A hasadós költészetben a költő a szóközök segítségével rejt el /vagy inkább „szét”/ a szavakat.” „A fúziós költemények metaforikus szókombinációk.”. (I.h. 26, 30. l.). Szondi erős vonzódása a „bohémiádák”-hoz pe-

9 A hivatkozások alapja Bob Grumman kiadványa (*min. poéz., a matematikuk*, 1997.), amely magyarul *min.költ és matematikuk* címen jelent meg Koppány Márton fordításában és jegyzeteivel (a Kalligramnál Pozsonyban és Budapesten 2000-ben). A minimalizmushoz illő apró „kötet” a Kiadók „Kagyló Könyvek” sorozatának egyik darabja.

dig az imazsinizmusallal érintkeznek. Ebben a felsorolásban „végül”, a „*minimalista*” lírának, de még a popköltészet nyolcvanas évekből kialakult „*L A N G U A G E*” (*nyelv*) költőcsoport játékaiknak több jege nem idegen tőle. Akkor is, ha nála mindez az idézeteknél kisebb mértékű, uralkodik az a közös vonás, hogy a fenti irányok művelőihez hasonlóan magát a „verset”, de másfajta közléseit is minél apróbb terjedelművé redukálja. A töredék, a törmelék is fontos szerepet kap. A „beugratás” gyanúja sem mindig jogtalan. Befogadójától a sajátjához hasonló, villámszerű képzetkapcsolásokat vár el, például az „értelmes” és „értelmetlen” megkülönböztetéséhez. Olvasásakor sokszor érvényes lehet az a fajta eset, mint amilyenről Koppány Márton ír önmaga és Geof Huth minimalista költő barátja egyik betűs és ábra-kombinációja láttán. Elsőként ellenérzéssel fogadja, mert „*nem kapcsol azonnal*” (Lh. 26). Ezen a nyomon követve hazai irodalmunkban Weöres és Tandori tekinthető elődjének, kortársának. (Természetesen az „egybevetés” az előzőekkel s az itthoni példákkal egyaránt rendkívül relatív, csupán erre a mozzanatra vonatkozik. Eleve nem jogos egymás mellé állítani teljes, tekintélyes műveket, életműveket egy szinte ismeretlen alkotás-töredékkel. Ezen belül is alapvető különbözés, hogy az elsőként említetteknel, nálunk pedig – különösen Tandorinál – a vizuális, képi elemek, változatok megjelenése, aránya nagy, (a nemzetközi példáknel pedig gyakran kizárólagos) szerepet játszik.

Az eddig említett költői nyelvi hasonlóságoktól eltér Szondi György kifejezőmódjának az a jellegzetessége, amely a beszélni tanuló kisgyermekkel rokonítja. (Weöres az, akivel e tekintetben is érintkeznek.) A kicsi ember, ha számára még ismeretlen jelenséggel (tárggyal, egyébbel) találkozik, saját gyermeknyelvi megnevezést alkot. Efféle különös, egyetlen ismert nyelv kifejezéseivel sem azonos szavakat, hanggyütteseket föltehetően minden szülő ismer, s ha lehet, megjegyyez. Ilyen, legtöbbször hangutánzó, hangfestő elnevezések, hangfoszlányok, indulatszavak Szondinál vakmerő módon jelennek meg. Erre ösztönözheti az is, hogy tapasztalatainak nüánszokra érzékeny tapinthatóságát, érzékletességét menti, s az ehhez illő, viszonylag pontos nyelvi megfelelőket tapogatózva is keresi. (Ennek tudom be pl. a „*csáp*” szó és összetételeinek sokértelmű gyakoriságát verssoraiiban).

Mindezek bázisa a szerző (bolgárul és magyarul hasonlóan) gazdag, árnyalt szókincs- és szinonima-tára, élénk fantáziája, tréfálkozó kedve, s az, hogy a nyelvi játékokban önmagukban is élvezetét leli. A kiemelt nyelveket, hangzásait, többértel-

műségeiket így fölünyes otthonossággal kezeli. Tekinthető nyelvi „virtuóznak”, avagy talán még jobban ideillő a „zsonglőr” kifejezés. Szándékosak a pódiumművészetek és cirkuszi műfajok felhangját hordozó szavak. Alkalmasak lehetnek arra, hogy fölidézzék azokat a vonásokat, amelyek a fentiekkel érintkezők, illetve amelyek ugyanakkor a jelentékeny távolságot fejezik ki mindezekkel szemben.

Valóban lehetne előtérbe állítani a kis kötetnek azt a jellegzetességét, hogy „brillíroznak” a nyelvi eszközeivel, ezek használatával. De hamisítana ez a szemszög. Hiszen Szondi Györgynél ez a nyelvi jelenség nem cél, hanem képességeiből, személyiségéből fakadó melléktermék. S ha ismét a „cirkususz”-ra utaló „clown”-szerepre gondolunk, akkor ennek a jogos képzetkapcsolásnak a Chaplin-féle, Fellini-féle változata merülhet föl hasonlóként. Az a fajta kétségtelenül szórakoztató, vérbeli humor, az a játékosság, amelyben a nevetés mélyén ott lakozik a „nem babra megy a játék” igaza.

Ez a fajta szabálytalan, s éppen szabálytalanságaival újat hozó, belső szabályokat teremtő erő nemcsak a nyelvben van jelen. Ott van például a kicsi kötet szerkezetében is, mely két nagy részre, ciklusra oszlik. (Az első címe: „*Szög*”, második *Topa*). Valóban, mint a kétfelé vágott alma: egymás tükörképei. Megfelezett papírmennyiség: 38–38 oldal jut mind a két félre. Mindkét verscsoportban a verscímek láza ábécé-rendben állnak. S mind a „*Szög*”, mind a „*Topa*” részen belül, középtájon egy-egy remek versfüzért találunk. „*Csereklýe*” (10–16) illetve „*Magoncok*” (68–74) címen. Nem tudom máshoz hasonlítani ezeket, mint Weöres *Rongyszőnyegé*hez. Mindkét vers-sorozat költői játék a költői játékokkal. Ahogyan a szonettforma, a szonett-koszorú, az akrosztichon (amikor versszakok, verssorok kezdőbetűi nevet vagy mondást rejtenek) más-más önkéntes mestervizsgát jelentenek, úgy itt Szondi saját találékonyságával fölözi, „adja föl” önmagának és oldja meg az említetteknel jóval nehezebb föladatot. Már a két versfüzért elhelyezése is ármányos (s ennek a cselnek fölfedezése olvasói játék). Hasonlóan az is fondorlatos „költői rejtvény”, hogy a „*Csereklýe*”-ben (jelentése tehát nyelvjárás: ‘ágas fa, amelyen a köcsögök száradnak’), és a „*Magoncok*”-ban (jelentése tehát szintén népnyelvi: ‘magról nőtt facsemete’) újabb megfelelések találhatóak. Mindkettő 6 (7) nyomtatott oldalnyi. S mint a két ciklus címei, úgy itt az apró darabok első betűi ismét ábécé-sort alkotnak, de – újabb fortéllyal – nehezebben tűnik föl ez a furfang, mert a sorkezdő betűk egyike-másika többször is előfordul. A kis szakaszok száma és sorszáma is

megegyezik. Játék az egymást váltó 3-mal, 6-tal (néhol 5-tel, ahogyan máshol rendszeresen megtöri a rendszert. Például szemet szűrő kivételként kétsoros és egyetlen hangból álló is színezi ezt az önalkotta belső szabályt. („*Lihéj, te megaporcika- / karvalytöltetek leszel.*”; – „*Ó*”, „*Ó*”). Az előbbinél föl-tüntetve: Weöres-idézet.). Egy nyomtatott oldalon 6–6 (néha 5) kis vers-porcika található. Ezek együttese a *Csereklýé*-ben 26, a *Topá*-ban 31. A kettő különbsége: 5. A két versfüzér eszerint is a kötetben tükör-szimmetriát/aszimmetriát képvisel. A bővös 3-as szám mindezekben nyíltan vagy rejtettebben szerepet játszik. A hármas, amely nemcsak az aranymetszésben, háromszögben, népköltészetben, közmondásokban, szólásokban, a „*3 a magyar igazság*”-ban fordul elő. Megtaláljuk a tercinában, s más verselési (de építészeti, képzőművészeti, zenei) formákban is. Tudjuk, ezeknek a művelődéstörténeti formáknak – akár a „*hattyúnyak*”-nak –, ritmus-képleteknek megvan a maguk szakrális, rituális, sőt (megelőzve a Szentháromságot) mágikus háttere, eredete. S a felsorolás nyilvánvalóan hiányos, hiszen szinte (vagy nem is „szinte”?) végtelen.

Nna, mondhatja erre az olvasó – ez már sok. Ilyen mértékű „mértékek” egybevágásai – már csak spekulatív módon, előre kiszámítva jöhetnek létre! S akár a rímkenyszernél, bizonyára erőltetettek, megerősokolják a költői szellemiséget, ennek rovására agyalja ki őket a poeta (vagy ál-poéta). Nem győzőm megidézni ennek a föltevésnek a cáfolatait a művekben. Meg is haladná a tanulmány ajánlatos terjedelmét. A legrövidebbek közül választok ki s idézek egy-egy 3-soros bizonyítékot:

Bárányszemet nézünk
ketten, toportyán
Kié a bárány szeme? (10)
+++
Három drótöltéssel
a joghézagot
behuzagolták (70)

Úgy vélem, nem kíván magyarázatot, hogy a háromsorosok (a felsoroltaknál is többszörös) „formai” szabályait nem sínyli meg a tömény mondandó.

Ahogy a legfeltűnőbb képverseknél: *Csepp* (51); „*A tavon áthullámzik a főmotívum*” (49) s a többi hasonló képversnél nem szükséges erőltetés ahhoz, hogy nyelvi és képi elemeikben, többértelműségeikben meglássuk az eddig említett szabályszerűségeket jelenlétét.

Másodszorra hagytam a 3–(5?) szóból álló Vasadi Péter-idézetet mint címet. Azért, mert ennek

kapcsán fölfigyelhetünk arra, hogy az egész kis kötet minden ízével egyetlen főmotívumot hordoz, (szolgál?), állít középpontba. Ez többféleképpen nevezhető meg, de a nevek mind szinonimák, ebben az esetben különösen azok. Az egyetlen, organikus műnek tekinthető (részemről most, az alaposabb olvasások után annak tekintett) *Értem*, azaz *Értem?* kerete. A „*főmotívumnak*”, *centrumnak* nevezett szavak, szinonimák vonulataként jelennek meg. S olvasatom szerint – fogalmaik, jelentéseik, lényegük, szimbólum-jellegük közös (azonos?). Ezek a főmotívumok, szavak: *kaloda*, *béklyó*, *gúzs*, *lánc*, *kötél* stb. (több változatot is sorolhatnánk). Mindegyik alapjelentése: a szabad mozgástól, (szabadságtól) való megfosztás/megfosztottság. Írásomat, a főcím értelmezéseit követően a fedőlapnak ezekkel az ábráival, kiemelésekkel kezdtem. Most pedig arra hívnám föl a figyelmet, hogy a kötet végén (ahol kezdett, abban véget) a költő bemutatkozásában, amely itt kézírásával (faximileként) olvasható, a hangsúlyozott főmotívumok többször és nem véletlenszerűen kapnak helyet. Az első sorban: „*Éltem gyönyörű kalodában eddig.*” (Bekezdés eleje és vége). S az utolsó előtti sorban: „*Élek gyönyörű kalodában azóta is, tovább.*” (Bekezdés eleje és vége). Vagyis múltban, jelenben, s az (eddig) jövőben is: *kalodában* élt, él (élni fog?). A főmotívum szinonimájaként: „*vidám béklyós életem*” (7./8. sor). Illetve: „*cella-világomban*” (9/10. sor).

Felezővonalnak is tekinthető az az oldal, amelyen az első ciklus-címnek megfelelő verset olvashatjuk (*Sz-szög*, 39.). S itt (szintén versközépen, formaváltásnál) újra megjelenik a „*gúzs*” („*gúzsban*, / *préda-gálában*”). Ez a „*gúzs*”, akár a *béklyó*, a *kaloda*, a *cella*, megfoszt a szabad mozgástól, fogva tart. A kiemelt sorok előtt és után „*zsinogszemek*” (megkötözöttség), „*hálószemek*”, „*a földön hálók*” (halak, vadak, madarak, rabszolgák, Agamemnonok rabul ejtésének eszközei); szintén az elfogást, *csapdát* idézi, a lélegzettől, élettől megfosztó *hurok* képét, fogalmát. Azt, hogy „*vergődész*” / „*te rab*”. (39).

Tehát lehetne ő elsősorban költő? Igen. Ezt az ambíciót is helyezhetné élete középpontjába. Bár „*nem tartja magát költőnek*” – írja önvallomásában. (Ez már önmagában gyanús. Hiszen a dilettánsok java magabiztosan költőnek tekinti magát. (Lásd a kötet végén elhelyezett kézíratos két oldalt. Akkor jelenti ki ezt, amikor dátum szerint már nemcsak az itt általam témaként választott kis versgyűjteményének bolgár és magyar változata jelenik meg (1992, 1994), hanem újabb verskötet is napvilágot lát, bolgáruul (1996). Azaz életével számot vetve

(paradoxonként: rejtve tartott, szemérmesen titkolt, illetve, ugyanakkor őszintén föltárt vergődéssel) vallja: „*vidám béklyós létem nem engedi, hogy a magam kitalálmányaimmal foglalkozzam*”; „*önélményem pedig honnan is lenne*” (ez már szinte ön-eláruló, kacér ál-kérdés). Ez a nem-engedés már mintegy „ön-kaloda”, a költészet ön-aszkéta, ön-szerzetezeként vállalt ön-szigorú (fokozott, önmegtagadó önfegyelme). A költészet történetében nem gyakori módon nála a felelősségérzet, kötelességérzet az erősebb, mint az önérvényesítés ösztökeje. A közelebbi és távolabbi empátia, szolidaritás-érzet (elsősorban – ki merjük mondani? – a hazaszereget) maga alá gyúri az egyéb, az akármilyen (külső vagy belső) érdekeket. Ehhez járul a már inter-nacionális (de nem általánosságban az), a nemzeti határainkon túli empátia, amelyben ismét a humanizmus belsővé hasonított erkölcsi törvényeit látja, saját kötelezettségének érzi, vállalja.

*

Szondi György – éppen a fentiek alapján is – nem a költészetre fordítja energiáit, életideje javát. Vajon tudatos választás ez? Egyáltalán, életirány-választásként éli meg ezt? Nem inkább a körülmények hatalma, vagy még erőteljesebben: erkölcsi fogantatású vállalásainak velejáró következménye?

S mindennek tudatában e sorok írója miért választja témául az „*Értem, értem, értem*” (3 szó!) verseit? (A megértésért. Az oly sokágú, oly sokféle rendeltetésű, szerepeltetésű líra egyikfajta különös – s itt tetten érhetőnek vélt – rejtelméi, titkai miatt. Amiatt, amiért – s ahogyan azt a tanulmány alcíme is mutatja – „*apró tükörnek*”, akaratlan önportrének véli ezt a fajta megnyilatkozást. Egyúttal a költészet voltaképpen végtelen lehetőségeinek egyikét látva benne: az akár szó-, hang-, avagy hang-hiányba is tömörítés képességét, egy példát arra, miként szublimálhatja önmagát egy személyiség írásba és életpálya-alakításba egyaránt.

Szondi Györgynek jellemző kifejezési formája a vers is. De úgy vélem, még erőteljesebben rávall, hogy nem líráját állítja munkálkodása homlokterébe. Szemben az átlagköltők többségének kimondott vagy kimondatlan én-központúságával nézőpontja, mint ő maga, akarva-akaratlanul társadalom- humán- és nemzet-központú. Nagyravágyásnak is ítélni a gyanakvó kívülről, hogy számára szűk és kicsinyes a napjainkban uralkodó iránynak tekinthető egyéni karrierépítésre, közismertségre való törekvés. Nem az önérvényesítés, hanem a jó szolgálat az, ami alaptermészetéhez illő, testére szabott. Altruizmus a bőrre tapad.

Mintha tudatos „önfejűséggel” (én inkább önelvűséget mondanék) szegülne szembe jelenkorunk domináns áramlataival, szélirányaival. Saját zsebre dolgozás helyett saját zsebéből tevékenykedik. Élhetetlen, munkamániás különc? Ez a látszat sem alaptalan. De milyen lényeges árnyalat választja el, s teszi homlokegyenest ellenkezővé az eredetit az eredetieskedőtől, úgy zárja ki egymást a valódi, a devianciáját vállaló „csudabogár” a különcködőtől. Az a sűrítettség, az a kuriozitás, amit ebben a kiemelt kis kötetében, egyes „versparányai”-ban, s más írásaiban találunk, Szondi Györgynél a mindennapi életben, s talán még azt is mondhatnánk, annak csaknem minden pillanatában jelen van. Nem riad vissza a meghökkentéstől, ha – akár pillanatokra – partnert talál, bevonja saját játékoságába. Ha lehet, megpróbálja a másik emberből is előhívni ezt a fajta képességet. Egyik kézenfekvő példa lehet erre telefonálási stílusa. Vibráló, vilámszerű gondolatait, nyelvi leleményeit, cikázó asszociációit mindennapi munkái szolgálatába állítja. Így születnek meg a Napút mindig újat hozó tematikus folyóiratszámái; a Napkút kapukat nyitó kötetei, sorozatai. S így jött létre s vált hagyománnyá olyan „ötlete”, mint amilyen például az évenként összegyűjtött mindenkori 70-évesek folyóirat-különszáma, találkozója. Aprópénzre váltja képességeit, tehetségeit? Inkább bankókra.

Melyik műfaj, melyikfajta tevékenység az igazi területe? Működési területei aligha választhatóak el egymástól. S főleg: önmagától.

Szondi György műfaja: Sz. Gy.
(Ahogyan más viszonylatban: egy/s egyetlen humoralistánkról többször leírták – Sándor György műfaja: S. Gy.)

Versői között találjuk meg saját megfogalmazásában, tömören útjai egymásból-fakadását. Voltaképpen valamennyi tevékenységének közös foglatát. Alkotói ars poétikáját, s az ember krédóját, mondhatnánk saját parainéziseként. Egyúttal a Napkút Kiadó és a Napút folyóirat közös programjaként is:

Hidd el, a mély az igaz, a kút,
a célba didergő konok út,
kútja az apadhatatlan mának,
útja az óvó fájni-tudásnak.

...
Ne hidd el, csak higgyél
Ne hidd el, legyen tiéd
a
Csibe (17)

AZ ÉRTŐL AZ ÓCEÁNIG

Cselényi László: *Az értől a Csendes-óceánig avagy kő-országból is látni a tengert*

„Nem könnyű dolog az embernek szembenézni a saját múltjával. Különösen nem könnyű a cseh/szlovákiai-felvidéki magyarnak szembenézni az elmúlt ötven esztendejével. S ugyanakkor: fölemelő és megrendítő dolog az embernek találkozni a saját múltjával. E két, egymásnak csak látszólag ellentmondó érzés jut az eszembe a Madách-Posonium következő számadás-jellegű kiadványát, az *Irodalmi Szemle antológia 1958–2004* című kötetet forgatva az idei könyvhéten. Igen, a mi személyes múltunk és történetünk van belekódolva ebbe az izgalmas gyűjteménybe, s ezen belül, ha már ilyen sajtóságos szubjektív Naplót és memoárt írok, az én személyes irodalmi múltam és történetem is.” Ezekkel az egyszerre tárgyyszerű és személyes mondatokkal kezdődik Cselényi László gyűjteményes kötetének egyik írása (*Matuzsálemi kor? Válogatott Irodalmi Szemle*). S ezek a mondatok – a szerző kedvelt szófordulatával élve – mint cseppben a tenger, hű kifejezői saját könyvének is.

Cselényi László könyve ugyanis mindenekelőtt szintén „izgalmas gyűjtemény”. Az 1964. és 2010. közötti időszak rövidprózaí írásainak gyűjteménye; nagyon vegyes műfajú és nagyon vegyes hangvételű írásokból készített összeállítás. A címlapon négyféle műfaji meghatározás (napló, memoár, interjú, útirajz) szerepel. A könyvben azután, ennek megfelelően, következnek is egymás után, látszólag különbözőbb rendszer vagy szabályozottság nélkül, a gömörpanyiti gyermekkorra való visszaemlékezések, a pelsőci-párizsi utazás és az amerikai látogatás élményei, napi aktualitásátú könyves rendezvényekhez, írói találkozásokhoz és új kötetek megjelenéséhez kapcsolódó beszámolók, politikai-történelmi állásfoglalások és füstölgések, recenziók, esszék és művészettörténeti fejtegetések s leginkább a saját élet és pálya alakulástörténetét áttekintő és értékelő vallomások és műhelybeszélgetések.

Cselényi László ez esetben is kedvelt írói és szerkesztői gyakorlatát követi: spirálszerűen építkezik, afféle rendhagyó montázst készít saját élet- eseményeiből és munkásságából. Ezt tette koráb-

ban költői gyakorlatában is. Saját bevallása szerint van körülbelül hatezer verssornyi mondandója; verseskötetei ennek a hatezer sornak a különféle variációi. A variációk száma a végtelenségig bővíthető lenne, de az ilyesfajta bővítés egy idő után magának az alkotónak a számára válik érdektelenné. 1989. után Cselényi fel is hagy a versírással, hogy sajátos avantgárd vagy posztavantgárd költészetének eredményeit végül még egyszer és utoljára egy nagy ívű szintézisműben, az *Aleatóriában* összegezze. Pályáján körülbelül ettől az időtől fogva kerül előtérbe a prózaformában történő számvetés igénye; egy nagyszabású szintézismű megírásának a terve. Mostani könyvében pontosan végig is követhető a terv formálódásának és az ismételt Nagy Mű szinte észrevétlen megszületésének a folyamata. A kezdeti elképzelés egy trilógia megteremtése, melynek első kötete az úgynevezett gömöri, a második az úgynevezett pozsonyi vagy dunatáji problematika – ismét a szerző meghatározását idézve – „szöveggé szublimálása” (*Danubia Sacra*), a harmadik pedig a párizsi út és, úgy mond, „az erre vonatkozó virtuális, gondolati, irodalmi kalandozásaim” (*Kő-ország fia Amerikában*) feldolgozása. Csak az első két könyv elkészülte után – elsősorban egy újabb franciaországi utazás meghiúsulásának, ugyanakkor egy amerikai út megvalósulásának a következtében – fogalmazódik meg egy, az *Aleatóriához* hasonló szerkezetű, „négyzólamú” próza szintézismű megírásának a terve, „a költészetben kipróbált ötletet kipróbálni prózában is” (*Józan reggel*). E terv megvalósítása-megvalósulása a mostani könyv, mely – időben és térben, műfajban és hangvételben merészen kalandozva – elvezet az „értől” (a szűkebb világtól) az „óceánig” (a tágabb világig).

S még valami. Talán a legfontosabb. Éppen a legutoljára említett hangvétel kapcsán. A sokszólamúság ellenére Cselényi László könyvét mindvégig áthatja valami nehezen megfogható és nehezen megfogalmazható általános érzet vagy hangütés. Legyen szó történelemről vagy politikáról, irodalomról vagy művészetről, gyermekorról vagy öregedéssről, sikerről vagy kudarcról, a sorok mögött

mindvégig – hol kimondva, hol kimondatlanul – ott bujkál valami hiányérzetből fakadó feszültség, amit talán legpontosabban az elégedetlenség keserűségének lehet nevezni. Hiába a több tucat könyv, a több száz vers, kritika, esszé, hiába az elismerések és a díjak, a szerzőről még életében elkészült átfogó monográfia és pályakép (Bónus Tibor és Pomogáts Béla munkája), a sok értő tanulmány (elsősorban Csehy Zoltán, Mekis János és H. Nagy Péter írásai), mégis mindegyre egyszerre szól meg benne a dacos szembeszegülésnek, a különállás vállalásának s az e szembeszegülés és különállás nyomán tapasztalt elégedetlenségnek a hangja. Egy helyütt felidézi azt az esetet, amikor egyik tanítványa, Tóth Lászlóra hivatkozva azt állítja, hogy a szlovákiai magyar irodalomban mindig is az történt, amit Tózsér Árpád akart és meghatározott. „Én akkor kénytelen voltam ellentmondani – mondja öntudatosan az akkori előadó –, mert rám ez nem vonatkozik. Én mindig mást tettem, mint amit Tózsér javasolt. Árpád is igazolta, hogy ez valóban így van. Lehet, hogy azért lettem avantgárd költő, mert mást javasoltak nekem, és ez engem min-

dig kihozott a sodromból.” (*Gyalog és kerékpáron, a Parnasszusra*) Ezt követően azután meglepődve és értetlenül tapasztalja, hogy őt magát rendre magányosnak, a költészetét meg egyszerűen érthetetlennek minősítik. A vele szemben alkotó művészként megfogalmazott vádakra egy 1992-es interjújában a következőképpen reagál: „Az, hogy valaki magányos vagy nem, relatív dolog. Ez a költészet nem csak azért »magányos«, mert »érthetetlen«, hanem leginkább azért, mert minél kisebb és elszigeteltebb helyen van az ember (például csehszlovákiai magyar terepen), annál magányosabb. Uramisten! Ki figyel az egyetemes magyar irodalomban, hogy éppen Pozsonyban születik valami, amire talán érdemes lenne odafigyelni, amikor annyi mindenre oda kell figyelni.” (*Acetilén ágyak. Díjakkal és díjtalanul*) Cselényi László nyugodt lehet. A gazdag életút és a tekintélyt érdemlő életmű ismeretében és az immáron a két meghatározó műfajban megalkotott Nagy Mű megszületését követően, nagyon is sokan vannak, akik odafigyelnek arra, „hogy éppen Pozsonyban születik valami”.

(*Madách-Posonium, Pozsony/Bratislava, 2010*)

Piros rózsa

KÉPI FESZÜLTSG

A képi feszültség bemutatására kimondottan alkalmas Van Gogh *Gauguin széke* című festménye, mert a festői eszközökkel elérhető feszültség meglepően sokféle módon jelenik meg rajta, miközben tartalmi feszültség *látszólag* nincs is.

A legerősebben a kép kompozíciója nyugtalanítja az embert. A szék felül és jobb oldalt be van szorítva a kép keretei közé, alul pedig egyik lába kicsit kilóg. Ettől mintha a szék ránk akarna borulni, az amúgy is ferdén álló gyertyával együtt. Ez egy iskolás tanulmányrajz esetében komoly hibának minősülne, de itt kitűnő hatáskeltő elem.

A színeket is ügyesen használja célja érdekében. A fal kékeszöldjének komplementerei a padló narancsai és pirosai. Ezen kívül a fal színe önmagában is egy feszült szín. Az a fajta meghatározhatatlan kékeszöld, amiről nem lehet megállapítani, hogy olajzöld vagy türkizkék. Penész szín, a betegséget és a rothadást juttatja eszembe.

A festői esetvonalások és a rajzos, erős kontúrok ilyen kombinációja zaklatott hatást eredményez. Legfőképp a fal és a padló között húzódó fekete vízszintes esetében, ami rossz helyre rajzolt horizontként hat. Csak egy kicsivel fut a kép felezőpontja fölött, ezzel téve még instabilabbá a képet.

Ezeken kívül a fény is különös. Bár a képen több fényforrás is látható, mégsem lehet tisztázni a fények és az árnyékok viszonyát. Míg a gyertyának szinte nincs is fénye, a falon lévő (a múzeum leírása alapján) gázlámpa erős önárnyékokat rajzol ki, melyek világosabbak, mint maga a lámpa. Emellett a széknek nincs kivethető vetett árnyéka.

Nyíri ösztöneire ható inger hatására az ember gondolkodni kezd, hogy az eleinte szokványos-

nak és békésnek hitt téma talán nem is olyan békés, mint amilyennek hitte.

Székre helyezett könyvek és gyertya, tipikus életkép. De lassan minden elemében feszültséggel telivé válik. Már az ember hiánya is nyugtalanító. Engem az őrizetlenül hagyott gyertya miatt zavar. A csomagolás szerint ez tilos. A spontán életkép hatás is veszít fényéből, mikor megpróbáljuk elképzelni, hogyan is lehet olvasni ezzel a gyertyatartóval egyensúlyozva. Szerintem sehogy. Ráadásul fölösleges is. Mint ahogy fent már említettem, elenyésző a fénye a gázlámpához képest. Tehát a gyertyának a képen nincs is gyakorlati funkciója, sokkal inkább szimbolikus. Mint mondjuk egy halottvirrasztáson.

A magukra hagyott használati tárgyak Van Goghnál szokásosak. Heidegger a gazdáik teljes leírását tudta kikövetkeztetni *Cipőiből*. Tehát követem én is a holmesianus módszert. A szék parasztbarokk. Ez önmagában sokatmondó. Egész más, mint Van Gogh egyszerű, pusztán funkcionális csuhé fonatú parasztszéke. Ezen viszont az a kevéske díszítés is indokolatlannak tűnik. Modorosnak. Az ívektől olyan hatást kelt, mintha össze akarna dőlni. Ha Van Gogh tényleg jellembrázolásként festette a széket, akkor nagyon rossz véleménnyel volt barátjáról, Gauguinről.

Van Gogh saját székéről ugyanabban az évben készült képe sokkal derűsebb, még a fal zöldje is vidámabb, és nappal van. Az életkép is stimmel a pipával. A kontúrok is finomabbak és színesebbek.

Az életrajzi adatok indokoltá teszik a feszültséget. A kép 1988-ban, Arles-ban készült, ahol vendégül látta Gauguint. Itt kettejük között komoly feszültség alakult ki. Ekkor kezd Van Gogh állapota súlyosbodni.

MAJOROK NÉPE – PUSZTÁK NÉPE*

„Szeresd a magyart, de ne faragd le...”
„Hajt az idő gyorsan, rendes útján eljár...”
(Arany János: *Toldi estéje*)

Pannónia, Hunnia. Talán ez lehetne az értelmezése a kétféle, látszólag ugyanazt jelentő kifejezésnek. Pannóniában, azaz a Dunántúlon talán Bábólna lehetne az a major (puszta), amely előbb falu volt, majd időközben olyan emblemikus várossá lett, amely az ország nyugati felére jellemző folyamatos fejlődést járt be, s lett a hazai lótarthatás és a mezőgazdaság egyik zászlóshajója (bár sajnos csapkodnak körülötte a villámok). Ezzel szemben például a Hortobágy jeleníthetné meg Hunniát, vagyis az eurázsiai sztyepei világot, amely azelőtt is és azóta is puszta, bár a modern idők ott is sok változást hoztak. Kétségtelen, hogy a Hortobágy a maga pusztai mivoltában, természeti környezete, növény- és állatvilága folytán óriási értéket hordoz; a Kilenclyükű híd pedig az egész magyarság számára egyet jelent nemcsak a Hortobággal, hanem a mi „magyari”, ősi múltunkkal, hagyományainkkal is. A Kiskunságban található a Hortobágy után talán legfontosabb jelképes Nemzeti Parkunk, Bugacpuszta, s onnan nem messze Pusztaszer a Szer-monostorával és a Feszty-körképpel, azaz egy korábban „elpusztult”, majd „elpusztásodott” terület, mely történelmi jelentősége miatt lett Nemzeti Emlékhely.

„Méneseznek nyargaló futása,
Zúg a szélben, körmeik dobognak,
S a csikósok kurjantása hallik,
S pattogása hangos ostoroknak.”

Senki nem tudta ilyen tökéletesen megfogalmazni a puszták lelkületét, mint Petőfi ebben a gyönyörű versében, amelyben minden benne van, ami a mi magyar szívünknek oly kedves. Ahogy Petőfi a 19. században megénekelte Hunnia pusztáit, úgy énekelte meg Illyés a 20. században Pannónia pusztáit a *Puszták népe* című irodalmi szociográfiájában.

* Az írás a *Helyneveink érdekességei, tanulságai, népi magyarázatai* pályázati témára készült.

A maga nemében mindkét szerző klasszikus, örökbecsű remekművet hozott létre. *Mai puszták népe* címmel, *Volt cselédek, mai gondok Dél-Dunántúl állami gazdasági pusztáin* alcímmel jelent meg Varga Dávid kiváló könyve 1991-ben. A szerző ugyan nem klasszikus költő, mint fent említett elődei, de bámulatos szorgalommal, kitartással, tehetséggel, és főként remek szociológiai érzékkel nyúlt a témához. Illyés Gyula és Varga Dávid munkái között a hetvenes években készült egy rádióműsor, a dunántúli majorokról, pusztákról, az egykori uradalmakról, amelyet könyv alakban is megjelentettek *Dunántúli történetek* címmel 1976-ban (szerzői: Pölöskei Ferenc és Takács Ferenc). A kötetben szereplő témák és helyszínek, majorok, puszták, s azok lakói többen az én személyes ismerőseim, mi több, rokonaim. Joggal vetődhet föl a kérdés, vajon mit lehet még megírni ezek után a majorokról, pusztákról, most, a 21. század eleji Magyarországon. Megkíséreljük menteni azt, ami még menthető: Ha már számos major épületeit erőszakkal eltüntették a dózerok és a könyörtelen Idő, akkor nem marad más, csak a majorok nevét és a dűlőket, hegyeket, völgyeket, folyókat, vizeket vallathatjuk, immár nyelvileg, stílárisan, hangtani és egyéb szempontokból. S megfordítva vizsgálódásaink irányát: az összes kézikönyv a falvak felől közelített, s csak mellékesen foglalkozott az adott település környéki majorokkal, pusztákkal. Ezért mi elsődlegesen a majorokkal foglalkozunk, s csak azokkal a falvakkal, és csak annyira, amennyire a majoriak számára fontosak voltak. Miért? Talán mert a „majoriak”, „pusztaiak” (s ha igazán bántani, sérteni akartak, akkor leginkább azt mondták: „tanyasiak”) folyamatosan részesültek mellőzésben, elhallgatásban, lekezelésben, lenézésben, lesajnálásban, kigúnyolásban... S mi volt erre a majoriak válasza? Szégyen, sértettség, állandó kisebbségi érzés, kishitűség és dac. Habár a majori népet is megillette volna a valódi anyagi kárpótlás is (amely azonban nemhogy velük, de a falusi néppel, mi több, az ország népével sem igazán történt meg, mint tudjuk), legalább erkölcsi, lelki, érzelmi jóvátételre joggal tarthat igényt...

Ezért tehát hadd illesse meg az én szerencsétlen, jobb sorsra érdemes majori népemet legalább az érzelmi-nyelvi „kárpótlás”, ami – legalábbis anyagi értelemben – semmibe nem kerül. Először is gyűjtsük össze a még létező és a már nem is létező majorok neveit, írjuk le, hogy legalább láthassa mindenki, majoriak és nem-majoriak egyaránt azt, hogy egyáltalán léteztek valaha és még ma is léteznek ezek a pusztulásra ítélt majorok, ahol emberek születtek, robotoltak, küzdöttek, örültek és bánkódtak, egyszerűen éltek és haltak, ugyanúgy, mint bárhol másutt, falvakban vagy városokban. És ezzel is hozzájáruljunk többszáz ezer (az összmagyar-ságot tekintve milliós lélekszámú) honfitársunk történeti, sorsbeli és kulturális önazonosságának megőrzéséhez és átörökítéséhez. S ha a többségi társadalom nem képes, nem tud, nem akar ebben segíteni, akkor mi magunk, egykori és mai majoriak vigasztaljuk saját magunkat, emeljük föl szívünket, lelkünket.

Ezt először is el kell határoznunk, utána meg kell fogalmaznunk, végül pedig tettekre kell váltanunk! A majorjaink, pusztáink nevét is, de a dűlőket („düllőket”), legelőket („legelőket”), réteket („ríteket”), árkokat, bokrokat, kastélyokat, („kastélyokat”), malmokat, folyóinkat, vizeinket, erdeinket, mezeinket, mindent nyelvjárási változatban is megőrköztünk. Így lesz a lelki haza valódi Hazává azok számára a kisemizettek számára, akik már nem azon keseregnek, hogy mit nem kaptak meg a Sorstól, hanem azon igyekeznek, hogy mit tudnak tenni Szülőföldjük, a Haza javára. Az emberiség kultúrtörténete során minden népnek, közösségnek kialakultak a nemzeti, kulturális, hitbeli, történeti „szent helyei”, melyek önazonosságuk féltve őrzött szimbólumai is egyben. Kezdetben egy forrás, egy évszázados fa, egy jellegzetes szikla lett szentélyé, végül egész városok lettek a népek szent városaivá, sorsfordító csaták színhelye, a népeket a sötétségből a fénybe vezető vátesz költők szülőháza lett zarándokhelyé. Ezek a szent helyek egyre inkább összekötik és nem pedig elválasztják a legkülönbözőbb embereket.

Nekünk, magyaroknak is vannak szent helyeink Magna Hungáriától Levédián, Etelközön és Vereckén át a Kárpát-medencéig, a Pannóniai Szent Márton-hegyétől a székelyföldi Csíksomlyóig. Az én szobám falán, noha bakonyalji vagyok, Édesapám Kisdémpusztán készült lovas fényképe mellett Erdély és Csíksomlyó látható (miközben egész családommal, rokonságommal együtt hívő lutheránusok vagyunk). Fordítva persze nehezen tudnám elképzelni, vagyis hogy Erdélyben valaki mondjuk

a Bakonyaljára mint „Szent Helyre” tekintene. Bár Ady verse (*Páris, az én Bakonyom*) mintha árnyalná ezt a képet valamelyest.

Nekem személy szerint természetesen Szent Hely Erdély is, de a szülőmajorom (Kisdém) és a felnevelő majorom (Járóháza) mellett a Bakonyalja összes majorja és pusztája a szívem csücske. S lám, milyen a sors! Már a hetvenes évek elején a majorok világából rögtön a fővárosba kerültem egyetemre, és mit tesz Isten, a város közepén egy másik „major”, a Városmajor mellett laktam a Vérmezőn, mely valamikor szintén major volt.

Majorok, puszták, tanyák

Azelőtt se volt könnyű eligazodni, hát még ma. Mit is jelentenek ezek a szavak, fogalmak, mi a hasonlóság és mi a különbség közöttük? Nézzük meg először, mit is ír az értelmező szótár például a *majorokról*:

1. Főnév (latin, német): a határban lévő gazdaság, mezőgazdasági üzemeység.
2. Főnév (katonai, elavult, nemzetközi: spanyol): őrnagy.

A *pusztákról* már jóval árnyaltabban, részletesebben fogalmaz a szótár:

1. Főnév: megműveletlen füves nagy síkság, kopár, lakatlan síkság.
Kiveszőben: nagybirtokon, helységtől távolabbi, kisebb mezőgazdasági üzemeység, település, központ.
2. Melléknév: amiről hiányzik mindaz, ami ott szokott lenni (föld, ház stb.).
Nyomósító szóként: semmi egyéb, mint...
Pusztaiak: a pusztán lakó uradalmi cselédek.
Pusztázó: pusztán élő, illetve a pusztákat járó betyár.
Történelmi főnév: megyei csendbiztos, pandúr.

A *tanyákról* is sok mindent megtudunk:

1. Főnév: alföldi község, mezőváros határában lakóházból és gazdasági épületekből álló kis gazdasági település; táj: préház.
2. Ideiglenes szállás, pásztorok tanyája, valakinek szokásos tartózkodási- vagy találkozó-helye.
Tanyabokor, bokortanya, tanyacsoport stb.: közeli tanyák összetartozó csoportja.
Tanyafalu: ritka főnév, szétszórtan, tanyaszerűen települt falu.
Tanyai: melléknév, tanyán, a tanyavilágban élő, onnan való, arra jellemző (főnév): tanyai ember, tanyás, tanyasi...

A majorokkal, pusztákkal kapcsolatban együtt emlegetni a tanya, tanyasi, tanyai szavakat, jelzőket azért zavarba ejtő, mert megtevesztő is lehet, ugyanis nem mindegy, hogy ki és mikor használja az előbbi kifejezéseket. Valójában a nem tanyaiak részéről ez bántás, vagy legalábbis a majoriak annak érzik, ha meg viszont a majoriak használják, azt részben öniróniaként értelmezzük, „puritánságból”, illetve hogy megelőzzenek vele másokat, mert ha ők maguk mondják, az más, az nem fáj úgy, mint mikor mástól hallják ugyanezt.

Határozzuk meg hát a lehető legpontosabban, mitől is major a major, pusztá a pusztá, mivel ezen meghatározással adós marad nem csak az értelmező szótár, hanem a többi kézikönyv is. A *major* és a *pusztá* kifejezések régebben és ma is a legkülönbözőbb jelentéssel, nem igazán követhető logika szerint használatosak. Azt állapíthatjuk meg, hogy a két kifejezés nagyjából ugyanazt jelenti. De mit is?

A *tulajdonviszonyok* terén az urasági, uradalmi, majd az állami fennhatóságra utalnak. Tehát arra, hogy akik az adott majorokban vagy pusztákon laknak, nem tulajdonosai annak, amiben laknak. A régi világban előfordult az is, hogy az uraság maga is ott élt az adott majorban, együtt a cselédjeivel. Legfeljebb az uraság a kastélyban lakott, a cselédek meg a cselédházakban. A régi világ és az államosítás között volt néhány év átmenet, utána az állam lett a major tulajdonosa.

A majorban található építmények:

A: lakóépületek: kastély (kúria): az uraság lakta; intéző (ispán) háza, cselédházak (előtte, mögötte kertek);

B: kiegészítő épületek: cseléd-ólak, kemencék, füstölők, „illemhelyek” stb.;

C: gazdasági épületek: istállók, tejházak, magtárak, raktárak, górék, pajták, jégverem stb.;

D: műhelyek, ipari létesítmények: malom, gatter (fűrészszüzem), kovácműhely, bognárműhely stb.;

E: ebédlő („kultur” is egyben);

F: iroda: külön, vagy a kastélyban;

G: egyházi-vallási építmények: kápolna, harangláb, temető (ritkán).

A majorokat, pusztákat sokféleképpen rendszerezhetjük (történetileg, földrajzilag, közigazgatásilag, gazdaságilag, tulajdonjogilag, funkciók szerint). Mi most ezen szempontokat megpróbáljuk úgy ötvözni, hogy az minél jobban szolgálja tényleges célnkat, azaz a nyelvi elemzést.

Vannak tehát az úgynevezett „major-majorok”, azaz a tényleges majorok (puszták), amelyek más

lakóhelyektől távolabb vannak, külön, az országúttól, műúttól többnyire távolabb, bekötőúttal megközelíthető helyen, s „természetesen” tábla sem jelzi a nevüket.

Továbbá nincsenek sem utcák, sem házszámok az adott majoron belül. Közigazgatásilag a majorok (puszták) mindig valami faluhoz, esetleg több faluhoz is tartoztak. (pl. Kisdém „keresztelésileg, malacpasszusilag” Bakonysághoz tartozott, jegyzőileg pedig Bakonyszentivánhoz; Kácség ráadásul még bonyolultabb helyzetben volt, ugyanis a major egyik fele Csóthoz, másik fele Ugodhoz tartozott jegyzőileg). Némelyik majornak több függőségi viszonya is volt: adminisztratív, egészségügyi, oktatási, vallási, gazdasági, közlekedési stb. Ez pl. Kisdém esetében mindig más-más falut jelentett, Járóháza esetében azonban ugyanazt a falut, Csótót jelentette. Más dolog, hogy Járóháza a '70-es években „átvette a hatalmat” a környék szinte összes faluja fölött, ugyanis az ottani egykori uradalmi kastélyban szervezték meg a környék tsz-központjának irodáját. Tehát oda, a majorba volt kénytelen „elzarándokolni” minden olyan falusi ember, akinek a tsz-irodán akadt dolga.

Vannak aztán az úgynevezett „falu-majorok”, amelyek egy adott falu határán, vagy éppen a közepén épültek, esetleg egy kastély szomszédságában – a mindenkori uraságnak igénye és lehetősége szerint. Ezeknek vagy megmaradt a nevük az egyes falvakban (pl. Pettend Mihályházán, vagy Betlehem (!) Pápateszéren), vagy semmilyen nevük nem maradt fenn, csak egyszerűen „a major”-ként emlegetik (pl. Csóton).

Vannak aztán még azok a bizonyos „város-majorok” is, amelyek nem csak Pápán (Pápa-Belső-major, azaz Vitmanmajor (?), Tangimajor stb.), a mi vidékünkön fordultak elő, hanem még Budapesten is találunk rá példát, ha figyelmesen lapozgatjuk a térképet. A legismertebb, természetesen, a budai Városmajor a budapesti majorok, puszták közül, de nem is hinné az ember, milyen sok van belőlük, amelyek persze már csak a nevükben őrzik önnön majorságukat vagy pusztaságukat. Ilyen például rögtön a Városmajor közelében található Pösingermajor a 11–12. kerület határán. Csepelen ott a Királymajor, sőt ilyen különleges dűlőnév is akad ugyanott: Nyughatatlan-dűlő, s a közelben van (ki hinné!) Gubacsipuszta. A 18. kerületben több major is van: Imremajor, Péterimajor, Belső-major (lásd Pápához hasonlóan!). A 23. kerületben két dűlő is említésre méltó: Lászlómajori-dűlő és Paraszt-dűlő. A 14. kerület a következő „nyelvi csemegéket” szolgáltatja: Újmajor (lásd Bakonyal-

ján: Újmajor, amelyik Kácség volt azelőtt), ugyanitt a közelben található Sikátorpuszta, talán csak véletlen névrokona a Bakonyalján, Veszprémvarsány mellett található falunak, amelynek szomszédságában van Vecsenypusztá, az egykori Pápai Állami Gazdaság legszélső majorja, kb. 30–40 km-re Pápától Észak-Keletre. A gazdaság másik legtávolabbi pontja a Pápától kb. 30 km-re nyugatra található Bánhalma.

Különleges lehet még, hogy az én budapesti bolyongásaim során hogyan kopott le rólam (ha lekopott egyáltalán) a „major-billog”, mert a majorból (Járóházáról, Jároról) egyből a fővárosba kerültem, amit nem csak tábla jelzett a határán, hanem már volt utca, házszám, sőt még emelet is. Nézték is a majoriak, mikor a postás vitte haza a leveleket a majorba... Nagyon izgalmas és tanulságos, hogy albérlőként és diákként is Budapest legjobb helyein laktam, többek között az „ezerszer áldott” (Fejes Endre) nyolcadik kerületben, a nagyváros egyik legendás helyén, ahol gyermekkorom meghatározó olvasmány-élménye, *A Pál utcai fiúk* is játszódik. Az utóbbi évtizedekben Lágymányoson élek, amelynek nevét a nép többféleképpen magyarázza (éppen a mi házukban van a városrész helytörténeti múzeuma). Az egyik értelmezés szerint a „lágymány” jelentése: ’mocsaras, süppedékes terület’, a másik értelmezés szerint a német „Leutnant”, azaz ’hadnagy’ szót magyarították „Lágymány”-ra. Érdekes összecsengés ez a magyarítási szándék a szülőmajorom, Kisdém népének magyarításával, ahol a „Csikórejcsor”, a major talán legtalálékonyabb dűlő-elnevezése, mely a német „Reitschule”-ből (lovaskola) származik valószínűleg.

A pápavidéki nyelvjárás (Budapest, 1905) című dolgozatában Beke Ödön felsorol több tucat pusztát, majort, ami nagy kincs, mert ráadásul közli a nyelvjárási ejtémódot is. Össze gyűjtött még ezen felül számtalan földrajzi nevet, de csaknem kizárólag a falvak világából. Helyneveink vizsgálatát jómagam Veszprém megyére, a Pápai járásra korlátoztam (amely, mint tudjuk, időközben megszűnt létezni, bár mostanában mintha újra felfedeznék a szükségességét). A mi térségünk alapvető tájékozódási pontja a Bakony, a három folyó: a Gerence, kicsit távolabb a Marcal, illetve a Rába; a szomszédvár, Veszprém állandó riválisa a mi szegény, szeretett Pápánknak. A közeli nagyváros Győr; az elfogadott szomszéd kisvárosok, ahol már majdnem otthon érzi magát az ember: Zirc, a Bakony „fővárosa”, majd Sümeg a vára miatt, aztán Cel, Kisbér, talán még Bábolna... A Bakonyalja nekem a Pápa – Lovászpátona – Veszprémvarsány – Ba-

konybél – Ugod közötti, kb. 30–40 km-es térséget jelenti, mivel itt születtem, itt nőttem fel, ide köt ez az ezer érzelmi szál. Bármikor, bárhová vettem is a sors, ezen a tájon, ebben a térségben éreztem azt, hogy, na, itthon vagyok, ez a hazám. Itt azért álljunk meg egy pillanatra, ugyanis Pápa városa, illetve a fent nevezett környékbeli falvak valóban az én szűkebb hazámat, s annak határait jelentik, de a magamfajta majori gyerek annakidején, s még azóta is, 30–40 év múltán is a „saját” majorjában tudott igazán fellélegezni. Mint minden majori gyerek, így én is, tudtunk ugyan a környékbeli falvakról ezt-azt, de sokkal biztosabban, otthonosabban mozogtunk a „saját” világunkban.

Tisztában voltunk, persze, hogy tisztában voltunk azzal, hogy ott, a majorban és a környékén semmi de semmi nem a miénk. Azelőtt a „zuraké”, azután meg a „zálamé”, a „naffejúké”, szokta mondogatni Idesanyám. Ezen a helyzeten az se sokat változtatott, hogy az egykori uradalmi cselédek 1945, azaz a „bevonulás” után néhány évig elvileg a „maguk urai” lehettek, boldogult, ki hogyan tudott, de aztán az elvtársak úgy döntöttek, jobb, ha az „állami akolba terelik a nyáját”. Tehát, mintha mi sem változott volna: a „zurak” után a „zálam” lett a gazda. Az egykori uradalmi cselédek gyakorlatilag állami cselédekké lettek. Igen ám, de mégiscsak volt egy hatalmas különbség: a régi urak eltűntek, s közben az egész országot tette a kommunista-bolsevik rendszer cselédjé. S ezért a majoriak cselédi múltja s jelene egy kicsit más helyzetet teremtett, minden bonyolultabbá vált. S ebben a bonyolultabb világban alakultak, formálódtak a mi érzelmeink, ismereteink a szűkebb-tágabb hazánkról, a tájról, ahol éltük az életünket. Vegyük hát sorra egy egykori majori gyerek szemével, hogyan is sikerült birtokba vennünk a tájat, a mi szerelmetes majori világunkat.

Igaz, hogy mindössze két majorban éltem egészen húszéves koromig, de így vagy úgy egy majori gyerek, tehát én is, sokkal több majort megismertem egészen közelről is. Az én első majorom, szülőmajorom: Kisdém, Kisdémmajor, Kisdémpusztá, vagy ahogy mi egymás között emlegettük: Kizsdím. Igaz ugyan, hogy hivatalosan nekem mindig Bakonyságot kell beírnem a születési hely rovatba, de csak azért, mert mikor én megszülettem, 1954. szeptember 20-án, akkor úgymond „tanácsilag” oda tartoztunk.

A mi családunknak ebben már nagy gyakorlata volt, merthogy mindegyikünk máshol született, mint ahol valójában: Apám Malomsok, pontosabban Újmalomsok helyett Ponyvádán, avagy

Ponyvápusztán, Ponyvámajorban, pontosabban Alsóponyvádon, még pontosabban: „Aasóponyvádon”. Édesanyám, illetve ahogy én a leginkább szerettem, s szeretem még ma is szólítani, emlegetni: Idesanyám születési helyét se egyszerű ám meghatározni. Nagygyimót, ez a helyesírás „beugratókban” gyakran szereplő falu lenne a „szülőfaluja”, de természetesen Pusztagyimót, mégpedig Felsőmajor, avagy „Főső” az Ő igazi fészke. Külön érdekesség, hogy Ponyvádon is volt Alsó / „Aasó” / és Felső / „Főső”, de ott Felső volt az erősebb. Ott volt minden: a Kastély (sőt: KASTÉLY), annyira pazar, mutatós épület volt, aztán a szeszgyár, sőt az iskola is. Köszönhető volt mindez Szold Mánónak, a major s az egész környék felvirágoztatójának, aki zsidó származása ellenére már nem csak bérlőként, hanem tulajdonosként gazdálkodhatott mindaddig, amíg az üldöztetés miatt már nem tehetette. Egykori cselédei mindig szeretettel emlegették a nevét. A történészek szerint Ponyvád, ez a puritán hangzású puszta – lám, micsoda alliteráció –, szóval, Ponyvád sokkal régebbi, mint Ó- és Újmalomsok együttvéve. Nesze neked, büszke Malomsok! Hoppá, hoppá, Malomsok, na nézd csak! A név kötelez. Malomsok neve nyilvánvalóan abból a tényből következik, hogy azon a környéken sok malom volt. Igaz, hogy csak papíron született az Apám Malomsokon, de tény, hogy húszéves korában kocsis lett, mégpedig „mónárkocsis”. Pápán és környékén járta a falvakat, majorokat, pusztákat, és gyűjtötte az „öletni” (örletni) valót a Hatkerekű”, a „Pappiros”, a „Vizváder” és egyéb malmok részére. Sokkal később tudtam meg, mit is jelent ez a tevékenység: „csuvározás”. A pápateséri molnárok emlegették a saját szállítóikat így, mármint „csuvározásnak” az „öletnivaló” gyűjtését... Később öngúnyal tették hozzá, hogy ez már inkább koldulás volt – az erős konkurenciaharc miatt. Sok malom nem bírta a versenyt, s tönkrement. Apám is sokat mesélt arról, mennyire kellett „ügyeskednie” a „mónárnak”, meg a kocsisának is a kuncsaftokért. Az Apám az alig egy év alatt, amíg a pápai malmoknak dolgozott, megismerte a környéket, mint a tenyerét...

Az már aztán a történelem, a sors tragikus finitora, hogy szegény Ponyvád, Apám szülőmajorja, „Aasóstú Fősőség” úgy járt, mint a nagy Karthágó: földig lerombolták a gigantomániás téesz-tobzódások idején némely zseb-diktátorok utasítására, s állítólag melioráció címen még sóval is behintették a helyét... Biztos, ami biztos! Történhetett ezen majorrombolás nagyjából az idő tájt, úgy a nyolcvanas évek vége felé, amikor hatalmas tömegek tüntet-

tek, köztük én is Ceaușescu erdélyi falurombolása ellen, s nem vettük észre (nem mertük, nem akartuk? észrevenni), hogy mi történik közben itthon, a szemünk láttára. Szégyen, szégyen, szégyen, mert hiszen nemcsak az elnéptelenedő, elsorvadó, elsorvasztott, lerombolt erdélyi és más határon túli, hanem kis-magyarországi falvaink, sőt majorjaink, malmaink, kápolnáink, temetőink, bakterházaink, laktanyáink, minden értékünk, a mi szűkebb Hazánk sorsáért is kellett volna és kellene (mert még mindig van miért) könnyeznünk, de főleg tiltakoznunk, szót emelnünk, és főleg segítenünk.

Amúgy szegény, jobb sorsra érdemes majorjaink másik neve, a *puszta* kettős értelemben is megjelenik. Idesanyám szülőmajorjával, Pusztagyimóttal kapcsolatban úgy, hogy egyrészt eleve benne volt a nevében, hogy megkülönböztessék a szomszédos, hasonló nevű Nagygyimóttól, meg egyre inkább „pusztaság” értelemben is, amivé lassan válik. Pusztagyimót „Fősőmajorban” Idesanyámék „folosós házának”, a szülőházának már szinte nyoma sincs, egyéb épületeknek se nagyon. „Aasómajor” jelenlegi gazdái még állítólag tartják a frontot. Egyébként azelőtt állandóan rivalizált (ujjaskodott, csipkelődött) egymással a két major: „Aasón vót kastí – Fősőn nem vót”. „Fősőn vót iskola – Aasón nem vót”. „Aasón vót vasutállomás – Fősőn nem vót”. „Fősőn vót fojó – Aasón nem vót”. Aasón nammaktár vót – Fősőn nem vót” Fősőn vótak szíp lejának – Aasón nem vótak”. Így ment ez a nemes vetélkedés a két ikermajor között, mert amúgy csak egy dobásnyira voltak ám egymástól.

A legcifrább helyzetben azonban a majorok között kétségkívül Kicség lehetett, mert annak még a nevét is elvették! Na de hogyan történhetett ez meg a mi szegény Kicségünkkel? Talán valamikor a huszadik század 30-as éveiben felújították a major, s akkor fedezhette fel valaki, hogy ennek a szegény majornak illő volna valami új nevet találni, s így találhattak rá bizonyára a „fantáziaadás” névre: „Újmajor”. Befolyásolhatta a névváltoztatást az a legenda is, miszerint állítólag onnan kaphatta a régi, Kicség nevét a major, hogy valamikor maga a nagy Napóleon, a híres hadvezér is „kicsígybe” esett, amikor meglátta, hogyan mentek a magyar „huszárok előre”, ebből lett, ugye Huszárokelőrepusztá (Huszári). Franciavágás (közismertebb nevén Francia) neve pedig annak az emléket őrzi, mikor a magyar vitézek csakugyan le is vágták a franciákat. Ennek a „csúnya mészárlásnak” az emlékét már csak azért sem gondolták helyénvalónak akár még egy szerény, szegény kis mezítlábas major, a nevében is megőrizni, mert mi igyekez-

tünk mindig tekintettel lenni a szomszéd népek „érzékenységére”, még Trianon után is, hát még a „nagy” francia nép érzékenységére, akiknek jórészt köszönhetjük a történelmi Magyarország szétdarabolását.

Ha létezne valami „Aranykönyv” a majorok-ról, akkor abban bizonyára az „elitbe” kerülhetne Franciavágás (Kisdém, Hathalom, Ihászi mellé). Van egy óriási történet, amit már számtalanszor visszahallott az ember, mégpedig gróf Esterházy Pálról, aki Párizsban járva egy nagy lóversenyen meg akarta venni a győztes lovat. A ló tulajdonosa csak foghegyről vetette oda a grófnak: „Nincs egy magyar arisztokratának annyi pénze, hogy ezt a lovat megvegye!” – Erre a gróf elővette a revolverét, s ott rögtön agyonlőtte a méregdrága győztes versenylovat. Mesélték a régi öregek, miszerint évekig hordták a fát a Bakonyból a franciáknak azért, hogy törlesszék vele a versenyló árát. Nem akárki volt ez a híres gróf: GEP, ez a monogram látható rengeteg egykori uradalmi épületen (magtárakon, istállókon, de kastélyokon is), sőt a régi téglákba is bevették ezt a jelet. Tehát akik a régi uradalmi épületek bontott tégláiból építkeztek, azok bizony gróf Esterházy Pál tégláiból építkeztek. Pápán és környékén minden az Esterházyakról szól, minden valamilyen kapcsolatban van velük...

Igaz, sovány vigasz, de azért mégiscsak szerény gyógyír a „mi szegín majorgyaink” miatti nagy-nagy bánatunkra, hogy az elhagyott, elpusztult, elpusztított, eldőzerolt, szerencsétlen majorok népe, mintha valami hatalmas, láthatatlan mágnes gyűjtötte volna őket össze, valami csoda folytán, ha bekerül egy faluba, akkor úgy alakul, hogy egy utcába, egymás mellé építkeznek vagy vesznek házat, s rejtélyes módon szinte újjávarázsolódik a már-már eltűntnek vélt major a szomszéd vagy közeli falukban: Csóton, Ugodban, Teszéken, de már hallani, hogy Pápán is, főleg a Tókertben, s akár ki is lehetne írni, mondjuk azt, hogy „Járóháza (utca?)”, „Kícseg”, „Diós”, „Kisdém”, „Ponyvád” stb... lenne mit, bőven! Az persze már más dolog, hogy az egykori majoriak mennyire szeretnék „nagydobra verni” a talán nem is annyira hű, de „befogadó” faluban (városban talán még kevésbé, lásd „tanyasítás, mucaizás”...), hogy ott afféle „gyűtmentek” laknak... Az előbbieket igazolására szolgálhat a tavalyelőtti negyvenéves (Te jó Isten!) általános iskolai osztálytalálkozónk, ahol a negyvenfős osztályunkból alig néhányan mondhatták magukat „virtigli”, igazi falusiaknak, hiszen aki a szomszéd sváb faluból vagy Járóról, a majorból (!) járt be, az eleve nem csóti, ha meg ott is lakott a

faluban, akkor meg lehet, hogy „gípállomási lakótelepi” (akik közül volt, aki nem is „beszíte” a mi nyelvjárásunkat...), esetleg „csóti majori” (hop-pál), vagy ne adj’ isten! cigány... (Ajaj! Talán nem véletlen, hogy egyikük se jött el az utóbbiak közül...). Végül persze kiderült, azok se „igazi” csótiak, akik ugyan a faluban laknak, de valami másik faluban, urambocsá’ majorban születtek, s utána „keverettek” Csótra, tehát azok is „gyűtmentek”... Na szóval nem is olyan egyszerű azt eldönteni, ki „hávaló”.

Köztudott, hogy a falusi ember azelőtt ott élte le az életét, ahol megszületett, s minden baj, nyomorúság, hányattatás ellenére mégiscsak volt valami biztos pont az életében: a szülői ház. Akármilyen egyszerű, szegényes, de azé, aki ott született, s addig maradt ott, ameddig akart, semmiféle uraság, hatóság nem szólhatott bele abba. Nem így a majori nép! Akár a „rígi” világban, akár a „bevonulás” után, a „közösben”, mások rendelkeztek felette... Bár, akadtak olyan családok, amelyek meg tudtak maradni egy majorban hosszú évekig (pl. Idesanyámék, akik mindössze két majorban laktak gyerekkorukban: Pusztagyimóton 10–15 évig, utána meg Kícsegen is nagyjából ugyanannyit), más családok meg évente költözködtek (pl. Apámék, akik aztán bejárták rendszeren a Pápa környéki majorokat Ponyvadtól Csikvándon, Asszonyfán, Szelmezőn, Sósosztán, Dióson, Kisdémen, Hathalmon, Borsosgyőrön keresztül Kícsegig...). Voltak úgynevezett „rendesebb” családok, meg olyanok is, akik miatt a falusiak idegenkedtek a majoriaktól, sőt, le is nézték őket, de azokkal a „rendesebb” majoriak se nagyon voltak „összemelegedve”, néha ugyanolyan „szent borzalommal” beszéltek róluk, mint akármelyik falusi...

Bakonyalji puszták, majorok a 20. század elején

Az alábbi listák Beke Ödön gyűjtéséből származnak (lásd „A pápavidéki nyelvjárás, Budapest, 1905., a Szókincs és néprajzi hagyományok című fejezet egyik alfejezetét).

1. Puszták, majorok

1. Agyi m.,
2. Ant^uófi^o,
3. Arda,
4. Ásoki m.,
5. Attya,
6. Bánd (hiv. neve Bánhalma),
7. Becse,
8. Bodi m.,
9. Böröll^uó,

10. Cuha p.,
11. Csögi p.,
12. Csűr,
13. Div^uós,
14. Dörzemiⁿ,
15. El^üőhég,
16. Emilházo,
17. Farkazsd,
18. Fiszt^uó (Füztó),
19. Franciavágás,
20. Gerence,
21. Gërencs^ér,
22. Gic,
23. G^uór^é,
24. Gyula p.,
25. Hathalom,
26. Hidegv^uógy (v. Törökjárás),
27. H^uódoska,
28. Huszárokel^üő,
29. Ig^uó (Igal),
30. Ihászi,
31. Ilka p.,
32. Inka,
33. István major,
34. Izsuo (Izsal),
35. János major,
36. Járif^üöd,
37. Jár^uóházo,
38. Kámond,
39. Kicség,
40. Kis-Borsosgy^üőr,
41. Lámpás,
42. Mátyusházo,
43. Mocsollai p.,
44. Nassziva m. (Nagy-Szilva),
45. Ötvös,
46. Pá(l)házo,
47. Pátelek,
48. Petend (Pettend),
49. Pink^uóc,
50. Pízés m.,
51. Podár (Kis és Öreg),
52. Ponyvád,
53. Potya,
54. Putri m.,
55. Ri^épás,
56. Rúzsza m.,
57. Sajg^uó m.,
58. Sávoli p.,
59. Simaházo,
60. Szégle,
61. Szërdaheli p., (Heiter m.),
62. Szuómavár (F^üös^üő, ^uÓs^uó),

63. Teke,
64. Tina,
65. Ujpuszta,
66. Vadkert,
67. Vicse,
68. Zsigaházo (hiv. Zsigmondháza),
69. Zsörkmajor.

Megjegyzés:

1. sajnálatos módon kimaradt néhány major Beke Ödön gyűjtéséből. Például: Asszonfa (Asszonyfa), Csárda, Kisacsád, Kistíma, Kizsdím (Kisdém), Pusztagyimót, Szímezző (Szélmező) stb.
2. A nyelvjárási illetve az irodalmi- köznyelvi ejtémód változatai nem mindig követhetőek (lásd: Járúóházo – hiányzik a „hivatalos” változat: Járúháza, Divuós – Diós).
3. Tanulságos, hogy Beke Ödön gyűjtése óta már a kettőshangzók (diftongusok) eltűntek, meghosszabbodtak, monoftongizálódtak (pl. Járúó – Járó, Divuós – Dijós).

2. Faluk

„Rövidítéseink a következők (a faluk neveit ide a nyelvjárás kiejtése szerint írom lehetőleg. A lakosság számát felekezetek szerint [az 1900. népszámlálás adatai] szintén nem árt közölni. Fontos ez különösen a nyelvjárás határainál, s megérteti, mért esik a határon kívül a kath. Vaszar és Marcaltó, míg a több mint 2/3 részében protestáns Takácsi ide tartozik.”

1. A: Acsád (638; k. 118, r. 293, e. 225). – Nagycsád (~800)
2. Al: N. Aláson (996 ev., 50 k.) – Nagyaláson
3. B: B^ékás (408; 286 k., 113 e., 9 r.). – Békás (234)
4. BGY.: Borsós-Gy^üőr (390; 171 k., 171 r., 44 e.). – Borsosgyőr = Pápa
5. BS.: Bakoⁿság (405; 391 k., 12 e.). – Bakonyság (106)
6. BT.: Bakon-Tamási (1030; 275 k., 726 e.). Bakonytamási (730)
7. Cs.: Cs^üt (1393; 1161 k., 219 e.). – Csót (1100)
8. Da.: Dabrony (750; fele k., fele e.). – Dabrony
9. Dá.: Dáko (807; k. 261, r. 514, e. 76). – Dáka (627)
10. De.: Deréske (449; k. 241, r. 173, e. 42). – Pápa-dereske (250)
11. Ge.: Gecse (855; k. 419, e. 414). – Gecse (500)
12. Gi.: Gergöli (438; k. 81, e. 323, r. 20). – Marcalgergelyi (480)
13. Gö.: Görzsoⁿ (954; k. 160, r. 648, e. 122). – Nemesgörzsöny (~1000)
14. Gy.: Gyim^ut (1125; k. 671, r. 170, e. 261). – Nagygyimót (660)

15. HB.: Homok-Bödöge (1195; k. 475, r. 286, e. 439). – Homokbödöge (750)
16. K.: Kup (984; k. 577, r. 324, e. 31). – Kup (490)
17. L.: K'éttornyu-Lak, hajdan Sáros-Lak (619; k. 337, r. 330). – Kéttornyúlak = Pápa
18. LP.: Lovász-Patona (2295; k. 1212, r. 35, e. 1011). – Lovászpátóna (1400)
19. Mh.: Miháházo (1192; k. 251, r. 553, e. 406). – Mihályháza (850)
20. Ml.: Mezz^olak (1293; k. 318, r. 810, e. 200). – Mezőlak (1800)
21. Mt.: Marc^otút (1343; k. 1169, r.29, e. 105). – Marcaltó (900)
22. N.: N^oráp (559; k.383, r. 157). – Nóráp (300)
23. ND.: N-Dím (947; k. 646, e. 230). – Nagydém (450)
24. Ny.: Nyárád (1350, k. 518, r. 760, e. 53). – Nyárád (1000)
25. P.: Pápo, hajdan Ujlak (17426; k. 10481, r.2155, e. 1564. izr^o. 3238). – Pápa (33181)
26. PK.: Pápo-Kovácsi, azelőtt K^oócsi (837, k. 663, r. 157). – Pápakovácsi (~620)
27. PT.: P.-Tészér (1640; k. 1571, e. 29). – Pápateszér (1300)
28. S.: Salamon (914; k. 904). – Pápasalamon (400)
29. Sz.: Szal^oók (1090; k. 450, r. 273, e. 368). – Nemesszalók (800)
30. Ta.: Takácsi (1444; k. 389, r. 593, e. 454). – Takácsi (1000)
31. Te.: Magyar Tev^e, hiv. Adász-Tevel (1742; k. 204, r. 1169, e.32). – Adásztevel (900)
32. Tf.: Tapucafé (1465; k. 164, r. 1096, e. 176). – Tapolcafő = Pápa
33. U.: Ugod (2190; k. 2009, r. 23, e. 33). – Ugod (1600)
34. Vi.: Vinár (272; k. 230, e. 34). – Vinár (270)
35. Vn.: Vanyola (1219; k. 614, r. 31, e. 552). – Vanyola (700)
36. Vr.: Vaszar, régen Szenygyörgyfalú (1953; k. 1907, r. 14, e. 24) – Vaszar (1700)
- (37. Ph.: Pálháza puszta)

Megjegyzés:

1. Nem mindenhol írta le Beke Ödön az adott falu nevének köznyelvi változatát – utólag pótoltuk, illetve kiegészítettük a mai népességi adatokkal.
2. Pálháza puszta: Ph. „Kakukktojásnak” tűnik a 37. számú helységnév, mivel nem falu, hanem – mint a nevében is benne van – puszta. Továbbá semmiféle adatot nem közöl a lakosság összlétszámáról, sem vallási összetételéről. Zavarba ejtő a szerző eljárása, amely a puszták, majorok közül kizárólag Pálházát tüntette ki figyelmével, nem

tudni, mi okból. Az azonban látszik, hogy hadilábon állt Pálházával is, mert semmiféle adatot sem tudott beszerezni ezzel a pusztával kapcsolatban. Miért is nem gyűjtött semmiféle nyelvjárási adatot a pusztákon, majorokban? Talán azért, mert egyrészt rendkívül heterogén lehetett az uradalmak népessége, másrészt talán nemigen talált szöveteséget a nyelvjárási gyűjtéséhez sem az uraságok, sem az intézők, sem a cselédek körében.

3. Nemcsak a majorok, puszták, hanem a falvak nevéből is el-eltűntek a kettőshangzók az elmúlt száz évben (pl. Csuo^t – Csót, Gyimu^ot – Gyimót, Teszi^{ér} – Teszér).

Szívesen mellékelnék, mert tanulságos lenne, vajon száz év elteltével hogyan alakult a népesség vallási összetétele azon falvakban, amelyeket Beke Ödön annak idején bejárt. De mi ma legfeljebb a lélekszámukról találhatunk adatokat (már ahol találunk), a vallási összetételről alig. Ma már az a módi, hogy nem illik megkérdezni az emberek vallási hovatartozását, és főleg adatokat nem szokás közölni erről... A majorokról Beke Ödön idejében sem voltak igazán megbízható adatok, tehát a 20. század elején sem, de azóta sem javult e tekintetben a helyzet. Ahogy a falvak között is óriási különbségek voltak, úgy a majorok, puszták között is természetesen, akár a birtok nagyságát, akár a népesség számát illetően, akár egyéb más tekintetben is. Arról nem is beszélve, hogy falvaink körül is csapkodott a villám, azaz erősen megfogyatkozott a lélekszámuk, sőt a pápai járásban is elmondhatjuk: akad egy faluszerű település (Zsörk, Beke Ödön idejében még Zsörkmajor), amely település nagyjából úgy járt, mint az országos ismertségre szert tevő Gyűrűfű, azaz teljesen elnéptelenedett. A majorokkal, pusztákkal kapcsolatban azonban sokkal tragikusabb, már-már nem túlzás azt mondani, hogy sokkal brutálisabb a helyzet, ugyanis több olyan major is eltűnt, elpusztult, egyszerűen eldőzerolták, amely alkalmasint nagy történelmi műltra tekinthetett vissza, óriási építészeti értékeket képviselt, nem is beszélve arról, hogy ott valaha emberek éltek az életüket, dolgoztak, robotoltak inuk szakadtáig – az egykori uradalmi cselédek ugyanúgy, mint a később létrejövő állami gazdaságok dolgozói. Ezen majorok közül, amelyek időközben eltűntek, csak néhány példa: Ponyvád, Pusztagyimót-Fölsőmajor, Fölső-Szalnavár, Diós, Kistíma, Kisacsád, Szélmező, Asszonyfa. Némelyik teljesen eltűnt, némelyiknek egy-egy épülete maradt, vagy csak a romjai, egy-egy kőbor gyümölcsfa, néhány árok, híd.

Más tekintetben is nagy változások történtek az elmúlt száz évben. Az egykori vármegye megyére változott, de a területe is módosult, több falut ide-oda csatoltak a mi Veszprém megyénkhez. Győr-Moson-Sopron, illetve Zala megyéhez. A járásokat megszüntették (!), később ugyanezen járásokat átkeresztelték kistérségekre, amelyek nagyjából lefedték a járásokat. Újabban hallani, hogy tervezik a járások visszaállítását, Budapesten, 1987-ben jelent meg ez a kiadvány: *Veszprém megye földrajzi nevei II. A Pápai járás* (szerk. Balogh Lajos és Ördög Ferenc). Óriási jelentőségű, mert végre hozzáférhetővé váltak nem csak a helynevek, településnevek, hanem minden más egyéb földrajzi név is. Tungli Gyula tanár úr vezetésével tanárok, diákok kitartó, lelkes csapata évekken keresztül faggatta egy-egy falu legtekintélyesebb, legtájékozottabb embereit az adott település és a környék helyneveiről. Köztük az én apámat, és más rokonaimat is. Ebbe a gyűjteménybe ugyan bekerültek a majorok, puszták is, de „természetesen” (!) nem ám saját jogon szerepeltek itt, hanem mindig egyik vagy a másik falunak valamilyen tartozékaként, mellékesen.

Az előbbiekből az következett, hogy szerencsés esetben sikerült olyan embert találniuk a kérdezőknek, akiknek volt közüik is az adott majorokhoz, pusztákhoz, alkalmasint ők maguk is laktak egy vagy több majorban, tehát ismerték őket, mint a tenyerüket. Ám ha nem sikerült igazán felkészült, tájékozott, jó szándékú, jóindulatú adatközlőt találni, akkor a majorokkal kapcsolatos információk rendkívül hézagosra sikeredtek. A földrajzi nevek gyűjteménye minden gyarlósága ellenére is korszakos jelentőségű kiadvány. Csak a legklasszikusabb remekművekkel lehet egy napon emlegetnünk.

Ha az ember elkezd lapozgatni, és van hozzá elég türelme, ereje, kedve, hogy beleássa magát a legkülönbözőbb helynevek, „düllők”, hegyek, völgyek, vizek dzsungelébe, egyszer csak olyan érzése támad, mintha egy nagy katedrálisban a Bibliát lapozgatná... De eszébe jut az embernek akár Fazekas Mihály *Lúdas Matyjája*, Petőfi János *vitéze*, vagy akár Arany *Toldija* is. A nyelv csodái, gyöngyszemei úgy ragyognak, akár a népdalok, egyik a

másik után, végtelen, megunthatatlan bőségben. De nem csak az egyes szavak, kifejezések ragyognak, hanem van a szavaknak valami különös, furcsa zenéjük, dallamuk, ritmusuk is, amely az ember fülének olyan, mint a muzikaszó. Nekünk, majoriaknak talán ezek a szavak, nevek jelentik igazán a hazánkat, az otthonunkat, mert ezek segítségével úgy érezhetjük, hogy otthon vagyunk, hogy megérkeztünk, még akkor is, ha már annak a helynek, ahol mi, vagy valamelyik elődünk, ősünk született, már talán a nyomát sem találjuk.

Felhasznált irodalom

- Veszprém megye földrajzi nevei, II. A Pápai járás* (Közzétette: Tungli Gyula) (1987)
- Veszprém megyei helytörténeti lexikon* (Ila Bálint – Kovacsics József) (1964)
- Magyarország régészeti topográfiaja, Veszprém megye* (Pápai és Zirci járás) (1972)
- Veress D. Csaba: *Száz magyar falu: Ugod* (é.n.)
- Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára* (1980)
- Fényes Elek: *Magyarország geographiai szótára* (1851)
- Beke Ödön: *A pápavidéki nyelvjárás* (1905)
- Tatay Sándor: *Bakonyi krónika* (1985)
- Tatay Sándor: *Szülőföldem, a Bakony* (é.n.)
- Pölöskei Ferenc – Takács Ferenc: *Dunántúli történetek* (1976)
- Rác István: *Adatok a csóti hadifogolytábor történetéhez* (1973)
- Illyés Gyula: *Puszták népe* (1936)
- Varga Dávid: *Mai puszták népe* (1991)
- Sánta Ferenc: *Húsz óra* (1965)
- Fábrí Zoltán: *Húsz óra* (film) (1965)
- H. Szabó Lajos: *Szülőföldünk, Malomsok* (2000)
- H. Szabó Lajos: *Kossuth emlékek Veszprém megyében* (1997)
- Dr. Tóth József: *Kossuth Lajos nyomában hazai és külföldi tájakon* (2002)
- Ágh István: *Rókacsárda* (1993)
- Molnár Gábor: *A Bakonytól Amazóniáig* (1978)
- Lenhardtne Bertalan Emma: *Évtizedek sodrásában* (2003)
- Fekete István: *Zsellérek* (2002)
- Fekete István: *Hajnal Badányban* (1968)
- Kerecsényi Zoltán: *Pápai Jókai zsebkönyve* (2009)
- Huszár János (szerk.): *A pápai Jókai-kör múltja és jelene* (2003)

ERDŐDŰLŐ TÖRTÉNETE

1900-as évek: Édesapám mesélte

1900-ban a Palotai földek között beékelődve volt egy akácerdő sáv, a legtermékenyebb futóhomok megkötése céljából. Az erdőt két oldalról dűlőút zárta körbe, amit a palotai parasztok szekerükkel tapostak ki. Onnan kapta a nevét is: *Erdődűlő*. Az erdő Palota felé néző elején volt a híres Rongyos Csárda, Herkovits Teréz tulajdona. Pestújhelyen, a János utca 17-ben lakott. Ezt a kocsmát látogatták a palotai parasztok szántás, vetés, aratás előtt és után. A palotai csősszel itt beszélték meg a fontos eseményeket. Édesapám 3 évesen, 1908-ban, ott ül közöttük a padon, a kecskelábú asztal mögött. Hallgatja az öregeket, ahogy pipázgatás és iszogatás közben elmondják gondjukat, bajukat:

Pestújhely – ma a főváros XV. kerülete – ekkor kezdett beépülni, és igen sokfelől érkeztek az új lakók. Akinek pénze volt, az a körvasútsorhoz közeli

részhez vásárolt telket, a szegényebbjé csak lakhatást keresett a külső peremrészén.

Apai nagymamám Fejér megyéből érkezett 1896-ban a századfordulón, legnagyobb lányával és Lak Józseffel együtt. A rokonság megvolt vagy csak utólag alakult ki, azt nem tudom, de édesapám mindig nevelőapiaként emlegette Lak Józsefet, aki 1886-ban született. Fiatal korában Ferenc József katonája volt. Pestújhelyen előjárói választáson esküdtnek választották az 1912–13-as években (Pestújhely Háborús Évkönyv, 1914). Ezen kívül kovács, villamos kalauz volt rövid ideig, de igazán kőművesként dolgozott, Pestújhelyen, a Szűcs Villán. Ez után Dr. Szűcs István államtitkár közbenjárására a pestújhelyi óvodák építésével bízták meg. A kivitelezés műszaki terveit mindig a szomszédban lakó Krebsz Jánossal készítette el. 1912-ben nősült meg, Herkovits Teréziát vette feleségül, a Rongyos Csárda tulajdonosát. Gyerme-

kük nem volt. A Krebsz vendéglővel szemben lévő sarkon vették meg a telket, hosszán a Besenyei soron (ma: Szerencs u. 201.). Apukámat igen szerette Tera néni, és amikor látta, hogy a férje többet iszik, mint illene, végrendelkezett az apukám javára. Ez a végrendelet a háború alatt később eltűnt (akkoriban számon tartották, hogy Pestújhelyen három korhely van, egy bútorasztalos, egy fuvaros és Lak József a kőműves). Tera néni tudta a férjéről, hogy eladja a saját részét, ha ő meghal. Így is lett. Apukámat mint saját gyereket szerette, és ráhagyta a telek másik részén álló házat. Továbbra is benne lakott a nevelőapja, Lak József mint haszonélvező, és a következő asszonya, Rózsika néni.

Most visszakanyarodva 1905-höz, a térképen még látható az erdő, amiről édesapám sokat mesélt, de mi, gyerekek nem tudtuk elképzelni, hogy lehetett ott valaha erdő, ahol se gyöker, se tuskó maradvány nem volt, még elvértve sem, az egész

homoksivatagban. Sajnos az első világháború okozta nagy szegénység miatt a palotai és pestújhelyi szegények az erdőt kivágták, és mindent kiszedtek, hogy meg ne fagyjon a sok gyerek. Az erdő teljesen eltűnt, a területet keskeny csíkokra osztva eladták a kispénzű embereknek. 1920-as 30-as években kezdtek oda építkezni kőművesek, kertészek, bolgárok, fuvarosok. A szél hordta futóhomokból dűnék alakultak. A területen két, három méter szintkülönbség volt, sűrűn váltakozva. A dimbes-dombos terület még egy nagy, ember alkotta művel is gyarapodott. A Magyar Királyi Állam Vasút által épített Északi pályaudvar vasúti töltése itt vonult végig. A Józsefvárosi Pályaudvarról indult volna Balassagyarmatig. 1914-ben a Nádas-tónál a Zuglói Vasút feletti hídlábak és a Szilas pataknál a három darab betonhíd elkészült. A vasúti töltés is részben elkezdődött. A Páskomon és Erdődűlőn keresztül haladt. Ezt Újpalota építése-

1920-as évi budapesti térképrészlet

kor eldózerolták. A Szilason túli töltés még látható (ide jártak lőgyakorlatozni a katonák az 1950-es években). Egy leágazás érintette volna az Irinyi Pusztát is. Az első világháború vagy a húszas évek gazdasági válsága miatt leállt a munka. Az 1920-as budapesti térképen látható a tervezett nyomvonal, ami soha sem készült el. A Szilason átívelő három boltíves betonhidat már műemléknek tekintették: 2008-ban szétbontották.

Pestújhelyiek mesélték, hogy a második világháború idején sok pestújhelyi köszönhette a hidaknak az életét, mert bunkernek használták. Akkor még a Marci bolgár (teljes nevén Genkov Sztojanov Márton) ott lakott kint a messzeségben, ott gazdálkodott 1946-ig. Sokan melegek a házában a háború alatt. Marci bácsi 1946-ban költözött közel Pestújhelyhez, a volt Szalka telekre. A bolgárok között egy meghatározó egyén volt. Jól gazdálkodott. Sok Pestújhelyi asszonyt foglalkoztatott. A mai Fűtőmű tövénél volt a házuk. Újpalota építése idején, a 43-as ÁÉV részéről, Keresztes László építésvezetőségi irodának használta. Marci bácsi nyugdíjazásáig itt maradt gondnok a saját házában. A család a Füredi úti lakótelepen kapott lakást.

1930-as évek: Óseim

Két fiatal találkozott Pestújhelyen: a Bosnyák utca 59-es és 68-as szám alatt laktak (Újpalota építésekor ezt az utcát végig lebontották). Elhatározták, hogy házasságot kötnek. A pestújhelyi római katolikus templomban esküdtek, 1933. szeptember 3-án. Igen szegényes körülmények között kezdtek a közös életet, a Nádastóhoz közeli utcában (akkor még a Nádastó igazán tó volt). Molnár István kőműves 1905. második hó 3-án született. Holdampf Ida gyári munkás 1909. április 10-én született. Az első fiúgyerekek, István 1937. augusztus 5-én született. Egészséges, szépen fejlődő, pufók kisfiú volt, de a nedves lakásban térdén csúszkáló két éves gyermeknél térdzületi elváltozások jelentkeztek. Csonttuberkulózis a térdkalácsban volt a diagnózis. Akkoriban a tuberkulózis népbetegség volt. Sok szegény ember fertőződött meg. A szülők mindkét részéről több testvér ebben halt meg. A kétségbeesett szülők orvostól orvosig vitték Pityut, majd az egyik orvos javasolta, hogy a meleg homokba ágyazása a lábnak javíthat az állapotot. Így történt aztán, hogy 1939 őszén Pestújhely határában, a Rákospalotához tartozó földeken, egy megművelésre alkalmatlan területen, a futóhomokból szél által összehordott domb tetején építkezni kezdtek a szülők. A telket bérelték tíz évre, és erre egy 4x4-es szoba és egy 2,5x4 méteres kony-

ha készült. Mészke és téglából volt az anyaga. 1940 januárjában költöztek be, ekkor születtem én. Irigalmatlan hideg tél volt, nagy hóval. Remélték, hogy ha a tíz év lejár, addigra tudnak venni saját telket, amin újra építkeznek, ezt pedig ott hagyják a gazdának, Jakus Pista bácsinak. Akkor még nem sejtették, hogy jön egy borzasztó háború, és hogy mi minden keserűség jön a háborúval a családra.

1940: Születésem

Már említettem, hogy 1940 januárjában igen kemény tél volt, amikor én megszülettem. Ezt én csak elbeszélésből tudom. Édesapám fiúpartí volt, és egy fia volt már, így nem akart több gyereket, de Édesanyám egy kislányt szeretett volna még. Így lettem én. Amikor megszülettem, boldog volt az Édesanyám, de az Apám rám se nézett, hetekig. Akkoriban a babák a kórházban az Édesanyjuk ágya végénél levő kiságyban feküdtek. Látogatáskor egyaránt örültek a babának és a mamának. De az én Apám rám se nézett két hétig. Úgy kérlette anyukám, hát nézd meg, milyen aranyos kislány, fekete hajú, kékszemű. Sírt az anyukám, amiért nem szereti a lányt. Nagylány koromban is büszkén mesélte ezt az Édesapám. Ez nekem mindig fáj, hogy ennyi idő után is büszke erre a cselekedetére. Amikor a kórházból kijöttünk, még nem volt teljesen kész a ház, amiben laktunk. A havat a szél behordta. Téglát melegítettek a sparhelten, és avval melegítették át az ágyat. Így mesélte Apukám.

A téglamelegítés még 1958-ig tartott, mivel a szobát később sem fűtöttük. Időközönként a fejünkönél a falat ujjnyi vastag kemény dér borította. Lefekvéskor a dunyha alatt olyan nagyon fáztunk, még a belső részünk is reszketett, vacogtunk. A lelkünk is fázik, mondogattuk. Ennek a mostoha körülménynek vagy a családi öröklésnek a következtében édesanyám sokat betegeskedett a veséjével. A testvérem ölben cipelése sem tett neki jót. Sokszor a hátára vette ötévesen, és úgy vitte a Pityut kezelésre, mert csapolták többször a térdkalácsát. Ilyenkor engem háromévesen átadott megőrzésre a szomszédba, a Kilmann családhoz, akinek a legkisebb lánya Magdi, a barátnőm volt. Édesapám ekkor már több ízben bevonult katonának. Felvidéken és Erdélyben harcolt. Ott kitüntetés is kapott. Később a második világháborúban a frontra vitték ki. Nem mindig akartam a szomszédnál maradni, ilyenkor sírtam az anyu után. Amikor a szomszéd megunt a sírásom, kiraktak a fagyos, jeges udvarra, ott bőghetek, mondták. Az egyik szomszéd néni éppen hozzánk jött, amikor meglátott engem kint dideregve sírni. Ölbe vett és elvitt magához. Na-

SZÍN

gyon össze voltam fagyva. A Szkalka néni konyhájában jó meleg volt, és a sparhelt melegénél két nagypárnát átmelegítettem, s a konyhai szennyesládában csinált helyet. Az egyik párna alá, a másik fölem került, így melegítettek, amíg a finom kecsketejből elkészült a habos tejeskávé. Különleges finom kávé íze volt, mivel ott piritották az árpa szemeket, és mindjárt darálták. A darálónak szép kis réz ajtaja volt, és alul kis fiókba gyűlt össze a kávé. Ezután mindig a Szkalka nénihez mentem, ha anyukámnak dolga volt a faluban.

Szkalka család

Szívesen mentem hozzájuk, mivel nálamnál nagyobb fia és lánya volt, akikkel szerettem játszani. Én a koromhoz képest fejletlen, pici, sovány kislány voltam, így szívesen cibáltak, nyúztak a nagyobbak, és ez nekem is tetszett. Szkalka bácsi nagy kertet művelt. A mi kertünkben csak királydinnye termett bőven, mert a veteménymagot Szentmihályig vitte a böjti szél, homokkal együtt. A Szkalka bácsiék az Északi Vasútnak kiépített töltés tövében laktak, és ott mindenféle csodanövény megtermett. Konyhakerti növények, sárgarépa, karalábé, hagyma, cékla, cukorrépa, cukornád, sok-sok ízes szíparadicsom és földieper. Sárgabarackfa és bodzabokor, a termésükből, virágukból lekvár és szörp készült. A kert pompázott az őszirózsától. A telek közepén volt egy hatalmas gödör, amiben mindig víz állt és körülötte pázsit nőtt. Abból locsolta a Szkalka bácsi a kertet, locsolókannából. A ház mellett nagy pajta volt, teli szalmával. Sok tyúk-juk volt a ház körül, és ha valamelyik a szalmába megojt, olyan kotkodálást rendezett, mindenkit tudatott, hogy tojás van. Kecse is volt. A Szkalka néniék háza és a miénk között körülbelül egy kilométer volt a távolság. Köztünk ház nincs, csak búza és rozsföld, na meg a vasútnak kiépített töltés vonulata. Mégis sokszor átmentem és néztem, ahogy tanulnak az iskolás gyerekei. Jó tanulók voltak. Nagyon tisztán öltöztek. Lakásuk díszesebb és tisztább volt, mint a miénk. A szoba díszes volt két ágy, aminek a négy sarkán díszes rézcsúcsok voltak. A szobát is fűtötték egy ezüstszínű kályhával, a cső is ezüstre volt festve, hosszan végigvezetve a szobán, a mennyezet alatt, itt-ott rögzítve a mennyezethez, dróttal. A hideg télen minden csepp meleget a lakásban kellett felhasználni, hogy a szabadba már csak a hideg füst érkezzon. Ott kint, a határban magában, álltak a házak, így a hideg szél kegyetlenül körbe tudta fújni, lehűtötte a falakat. A lakás tisztaságának a különbsége abból adódott, hogy Szkalkaék a Pestújhelyről közlekedő HÉV

mentén, kemény úton értek el az otthonukba. Míg mi végig bokáig süppedtünk a futóhomokba, és ha egy kis szél fúj, az pedig mindig fúj, akkor a lakás is tele lett porral. A bejárati ajtó elé sokszor 30–40 centiméteres kis dűnét hordott, ugyanakkor a ház hátuljánál és főleg a ház sarkánál ugyanennyi hiányzott. Mi ilyen homokdombon laktunk. Tőlünk jobbra és balra, száz méterre, mély sík területen volt egy-egy ház. Az alacsony, gömbölyű Frischli Mariska néni karján hatalmas venyige kosárral indult Pestújhelyre vásárolni. Férje magas, szikár ember. Gyermektelenek voltak. Az ő házukat szinte cserépig betakarta a homok szél idején. Sokszor ásták ki a házukat a homokból. Másik irányban, a középső úton, Lendli szomszédnál pedig elhordta a szél a homokot a ház alapjától. Minden cserép, kő, törött üveg, tányér oda került. Hoztak gombkésztés után megmaradt kagylótörmelékét, több kocsival, hogy megállítsák a futóhomokot, de hiába. Örökös harc maradt a homokkal.

Visszatérve a családukhoz: az 1943 karácsonyán készült családi fénykép az utolsó meghiitt pillanat édesapám katonai bevonulása előtt. Életem első porcelánfejű alvós babáját kaptam ekkor. A Pityu pedig egy vonatot, amit estére szét is szeltem, mert minden érdekelte belülről is. Az én babám is igen érdekelte, hogy mitől mozog a szeme. Miután kiszedte és megtapasztalta, hogy csak egy kis ólomdarab lóg a dróton, további érdeklődése a szép színes szemgolyó belseje felé irányult. Fogta a nagykalapácsot és széttörte, majd unottan közölte, hogy nem volt benne semmi. Ezzel a babámnak vége is volt szem nélkül. Még egyszer volt babám, amit a pestújhelyi piactéren levő Nagy Lajos vaskezeskedőtől kaptam. Álló baba volt, papundepliből. Frank kávé dobozból csináltam neki ágyat. Evvel játszottam. Nem volt játékom, csak a homokban futkároztunk, játszottunk. Egy alkalommal, ősszel, a nagy szelek idején édesapám hatalmas sárkányt csinált újságpapírból, vékony lécből, és rozslisztből kevert csirizzel ragasztotta össze. Az udvaron készült a konyhaasztal tetején, majd hosszú spárgán felengedte. Lebegett a hosszú farka. Valamiért be ment a konyhába, addig rám bízta a spárgatekercest és felültette az asztalra. Bizony a sárkánynak olyan húzása volt, hogy leemelt az asztalról. Fenékre huppantam a földre. Hirtelen rántás következtében elszakadt a madzag és elrepült a sárkány. Szentmihály felé vitte a szél. Mi futottunk utána, de csak az apu találta meg, sajnos összetörve. Már nem javította meg, haragudott, hogy nem jól vigyáztam rá. Sok év telt el közben, mire ismét sárkányt készíthettünk együtt.

HA ÍGY MONDJA

HA ÍGY MONDJA

Álltunk a frissen meszelt vidéki ház frissen meszelt en is dohos falai között. Szóval álltunk a korrekt átépítésben, szépen. Nem volt okunk másként állni, mert jól álltunk. Igen jól.

Csinosodott a porta, úgy ment minden, ahogy elképzeltük. Majdnem úgy, vagy pont úgy.

Az utolsó simításokat végeztük, amikor a villanyszerelő feltárta a rémes igazságot, villany ugyan tényleg van a falban, azonban olyan vezetékkel, ami még földelve sincs, gyakorlatilag át kell húzalozni a házat, mert így életveszélyes. Neki is álltak, hiszen muszáj volt. Egy környékbeli nagyobb helyről származott a kőművesünk, aki igen értette a kőfaragást és olyan térlátása volt, hogy a faluban honos, hófehér kéményre a díszes záróelem öntőzsáliját fejből megácsolta.

Ő hozta a többi szakembert, mind falubeliek voltak, gyerekkori barátok, sógorok, komák, egytől-egyig megbízható népek. A megbízhatósággal nem, a hozzáértéssel néha akadt probléma, de nem a derék villanyszerelővel. Ócska, agyonstrapált barna Wartburggal érkezett, a csomagtartóból lógtak a húzalok, eresztékek, kapcsolók, minden ami kell. Segítséggel érkezett. Egy széles vigyorú tizenhatév-forma gyerekekkel, a fiával. A srác vidám volt, szóba állt felnőttekkel, és minden érdekelt. Ebből is látszott, hogy nem teljesen ép. Ezen a tájékon hibásnak titulálják az ilyet.

A fiú pattant-ugrott apja szava szerint és ropant igyekezett mindent megjegyezni, bár látszott, ez kicsit nehezen megy. Többnyire harmadikra csak megllett, amit a létrán álló apja kezébe kellett adni.

Adogatás közben igen szorgalmazta velünk, háziakkal a diskurzust. Talán érdekesnek találta, hogy városi létünkre miért vettünk az ő falujánál is kisebb házat. Pedig ott sincs semmi, nemhogy itt.

Sok dolog akadt a mesterek után, körül, így inkább csak rutinból válaszoltattam két söprés, törlés között. Hány éves vagyok, nem is gondolta; milyen a város, nem hiszi, hogy unni lehet.

Ehhez hasonlóan.

– És mi a maga szakmája?

– Szociológus...

Azonnal éreztem, hibáztam. Nem kellett volna.

– Az mit csinál?

Negyven fok volt a konyhában, a cakkos szélű kis lámpaburáról próbáltam lemosni a sokéves légydöngések maradványát. Már beszéltem a csapdába, nem volt mit tenni.

– A társadalmat vizsgálja, elemzi.

– A társadalmat? Az mi?

Weber, Marx és a többiek szóba sem jöhetnek, falun vagyunk, nyár van, és a gyerek se értené. Nem beszélve arról, hogy készületlen vagyok.

– Na de, mégis mit tetszik vizsgálni?

– A kultúrát.

Jaj nem kellett volna, ennyire hülye már nem lehetek, ez nagyon magas labda volt. Leüti, simán leüti. Az apja mosolyog a bajsza alatt a létrán, városban már rászóltak volna a gyerekekre, ne tartsa fel a nénit, de ez más, hiszen vidéken vagyunk.

– Micsodát? – tolja hátra a fejére fordítva feltett baseball sapkát.

Kis híján sírva fakadtam. Legyinteni nem lett volna szép, már csak azért sem, mert nem ép. De én egy teljesen ép embernek se tudnám levezetni, de úgy, hogy ő is értse... Pedig szeretném. És elkezdem, hallom magam, szánalmas. A civilizáció, a barbárok, a colore, a művelés, a művelődés. Próbálok egyszerűbbre venni, fájdalmas próbálkozás.

Az apja jól szórakozik, füttyöresz, nem az ő dolga. A gyerek kérdezett, én válaszoltam. Odébb lépelek a létralábakon. A gyerek tényleg tudni vágyik, én mondom, mondom. Már a módszertannál tartunk, hogyan veszünk fel adatokat, interjúkat készítenek stb.

– Beszélget és azt leírja?

– Le.

– És ki olvassa?

– Jó kérdés.

– És van, aki ezért fizet???

– Egyre kevésbé. Egyre kevésbé.

Az apa ekkor már tényleg megszán, elküld Tapolcára, a Stimmelbe vagy az Aranyodihoz ilyen-olyan kapcsolóért, mutatja, rajzolja. Azt mondja, nullás-egykes kapcsoló. Annyit értek, hogy

vagy be van kapcsolva, vagy nem, a bojlerhez kell. Majdnem minden kapcsoló ilyen, morfondírozom. De örülök, hogy mehetek.

A ház és a Tapolca közti út a kedvencem, ha kell naponta százszor is oda mennék és vissza, hogy élvezhessem Bács-hegy lankáit, a tóti repkényes házat, Csobáncot, Gulácsot, Badacsonyt, a gyulakeszi gólyákat és Tapolcát magát.

Mutatom a rajzot, értetlenkednek, próbálom magyarázni. Mégiscsak városon vagyok, leplezetlen röhögnek. Egyszer csak elővesznek egy ormóttan barna bakelitömböt. A tömb közepén egy természetes kapcsoló, fehér nyomással egy 0, a másik oldalán egy 1-es jel. Ha az egyesnél van benyomva a kapcsoló sarka, akkor működik, ha a nullásnál ki van kapcsolva. Barna zsírpapírba csomagolják, megint röhögnek, az egész bolt hightech. Ez az én kapcsolóm ciki. Pult alól vették elő, lehet hogy használt is, sejthető, nem gondolták, valakinek ez még kellhet.

Szemlátomást örülnek, hogy balekot fogtak, bár tanakodnak rajta, kérjenek-e pénzt érte. Én meg vízsem örömmel, hátha ez kell.

Újra a legszebb út, vissza, kicsit készülök a gyerekre. Tehát hogy is lesz ez, társadalomtudomány,...mire gondolsz, te vagy más, ez például...a közvélemény kutatás. Jézus, ez borzasztó. A majorhoz értem, a szürkemarhák lustán heverték a porban. A kicsinyek ugrabugrálnak, az anyjuk is unja őket. A turisták fotóznak.

Ja, de a szociológia. A szülőcsaládomban ezt nem tudtam, a szerzett családban nem volt értelme elmagyarázni. Meg nem is volt szokásban elmagyarázni semmit, most meg itt állok.

– Na ez az – összegzi sommásan Béla, a villany-szerelő.

– Ez kellett?

– Ez.

Lerogyok a kút mellé a kis sikeremmel, persze jön a gyerek.

– Mit is csinál? Mit mondott, olyan érdekes volt...

Összeszedem minden erőmet, mi a fene legyen?

– Tanár vagyok fiam, tanár, érted?

– Jaaaa, értem, hátha így mondja, értem.

*

Anyámnál vagyok. Már nem így mondom, hogy otthon. Régen eljöttem, már többet éltem magamnál, mint otthon. A kertes házat rég eladták, kicsit miattunk is. Anyámék egy vállalati kölcsönrel, akkor még voltak ilyenek, szert tettek egy modern lakásra, ami akkor már a nyolcvanas évek végén

egyszerűen lakótelepi volt, én meg férjhez mentem. Budára.

Anyá forgatja az új könyvem, tanulmány, szép kivitel. Forgatja, tetszik neki, büszke rám. Másnap hívom, szokás szerint. Feszeng, valami szorítja.

Többször rákanyarodunk, mire rátér:

Kislányom, ezt a könyvet nem lehet érteni. Ez nem az embereknek való. Szép pedig. Értem, ezt biztos így kell. De egyszer, kérlek, írdjál olyat, amit értek.

Szeretnék.

SARJÚ RÉT

– Le kell kaszáltatni a Sarjút, már térdig ér! Mit szólnak az emberek?

– Mit szólnának, ne foglalkozzanak azzal. Nincs közük hozzá. Majd a holland lekaszálja.

– Még nem vette meg. Csak akarja. Nincs papírod róla.

– Papír, papír, a t...be az a sok papír. Övé lesz, és kész. Kaszálja, ha annyira akarja.

– Mást is tudna venni, örülj, hogy túladsz rajta. De csak le kell kaszáltatni, hogy küldöd ki másnak a csekket, ha a tiéd is gazos.

– Amióta mi vagyunk, nem büntettünk meg senkit. Másé is gazos, nincs ember, ki a fene fog itt nyírbálni nekem. Jani Németben van a héten, melőzik. Majd, ha megjön, megkérem.

– Na jó, csak ne azzal legyen tele a falu, hogy a polgármester nem tartja rendszerben a földjét, mástól meg számon kéri, büntet, és az övé se különb.

– Nem különb, mitől lenne különb. Mondd meg, mitől lenne különb... Odaadták részarányba, szart se ér, mi a fenétől érne bármit. Szép egy darab, mondjuk. Meg mégiscsak a Sarjú, de ennyi. Pont jó lesz a bolond hollandnak. Fizessen a marhája, ha már annyira kell neki.

– Nem kell neki annyira, csak kell. Hála az égnek. Nagyon kell a pénz. Pontosán tudod. Kell. Még jó, hogy kell neki. Építeni akar rá.

– Azt, építeni, mondjuk, az ő dolga. Volt azon mindig akkora belvíz, mint a tenger, legalább talán otthon érzi magát.

– Jó, hogy augusztusban nézte, akkor nem volt vizes. És a kilátást is dicsérte.

– Azt, a kilátást, hát azt dicsérhette. Az szép. Az az övé, meg bárkié, aki kiül a dombra.

– Sose ül ki senki, még kaszálni se találsz embert, nemhogy ülni.

– Megyek, majd jövök.

A zöld furgon kiállt az udvarról, az asszony utána nézett. Nem a Mancihoz megy, ahhoz a másik autó

dukál. Mancsi óvónő a faluban, együtt nőttek fel az urával, nem is volt baj, amíg a falu meg nem bolondította Lacit, hogy legyen ő a polgármester. Amilyen marha, ugrott, Mancsi meg csak úgy ott volt, ő is képviselő. Nem telt el fél év a polgármesterségből, amikor mindenhol gyanúsán elhallgattak, ha belépett. Aztán, hogy ne kelljen találgatni, a farsangi bálban félrevonták és elmondták neki, hogy Lacija és Mancsi egy pár. Nézzen csak ki a dombra, ha nekik nem hisz, lásson a szemével, ott áll az autó, a Lacié, és benne a Mancsi. Fenn a Sarjú tetején. Ne legyen bolond, hogyhogy mikor, hát... ha ülés van, azután. Tehát szerdánként. Fel is ment, és tényleg. Nem ment közel, nem rendezett botrányt, nem is látták, csak hazament.

Harminc éve éltek együtt. Mulat az esküvői képeken, de tényleg nagyon boldog pár voltak. Laci végzett mint lakatos, szabadult, ezt így mondták akkor. Nem a faluban dolgozott, ez is olyan izgalmassá tette, hogy bejárt a városba. Már akkor kocsija volt, Zsiga, nem piros, vajszínű. Az apjáié volt, de odaadta neki, járhatott vele.

Járt is, csikorogva fékezett, az esővizet felcsapva a sikoltozó csajokra. Mindegyik boldogan kapta a szoknyáját maga alá. Nagy boltot nem lehetett vele csinálni, az apja a térszében volt udvaros, az anyja rég elitta magát, épp hogy ez a vaj Zsiga volt, de ez volt. Meg a nagy duma, meg a rengeteg barna göndör haj.

Jól keresett, pénteken a Piroskában azt hívtott meg, arra, amire akart. A csajoknál a vermut ment, jéggel és citrommal. Valahogy a Piroskában volt jég. Meg szívószál.

Mancsi nem járhatott, erősen fogta az apja. Ő volt a térszelnök. Mindenki irigyelte Mancsit, gimnáziumba járt, aztán Sopronba, a képzőbe. Amikor az elsőévi kollégiumi csomagját készítették, a varrónő augusztusban nem dolgozott másnak, csak a Mancinak. De nem járhatott a Piroskába, meg sehová sem.

A fiúk koslattak volna utána, de aztán hamar feladták.

*

Én lenn tudtam lenni a Piroskában minden pénteken. Akkor költöztünk a faluba, apám meghalt, anyám visszajött a szüleihez. Mit tudta, hol vagyok, igyekezett ő is jó helyen lenni.

Nagyon tetszett a Laci, mint ahogy mindenkinek. Engem választott, boldog voltam, elvitt autózni, és beállt a dombra, a Sarjú rétre, akkor az közös legelő volt, térsz föld.

Feleségül vett, elvett. Nem lett volna muszáj, Lacika csak öt évre született.

Szépen voltunk, meg lehet nézni. Három színt, központi fűtés, a két gyerek, Lacika meg az Anca.

Lacinak jó munkája volt, nagyon jó. Mint lakatos jól keresett, tényleg jól. Még utaztunk is, voltuk kétszer a tengernél, egyszer Bulgáriában, egyszer meg Jugóban, akkor még az volt, Jugó.

Én is dolgoztam mindig, de ez nem volt fontos. Keresgettem, jól jött ez is, de inkább mellékes.

Sok szabadidőm volt, és akkor kiadták a mellékes földeket háztájiba, mi is kaptunk a Sarjúból egy részt. Műveltem, én. Nem volt segítség. Ki lett volna? Amennyi bejött abból, azon nem lehet osztozni, de nekem jó volt. Ócska föld, ezért nem nagyon terem meg azon semmi, cirok volt benne, az volt utoljára. Szép volt, még csak látványra is. Komolyan.

Már húsz éve nincs benne semmi. Csak fű, kaszálni kell, mert büntetnek érte, ha nagy a gaz.

Laciék tényleg nem büntetnek, nincs is kit. Senkin nem lehet behajtani semmit.

Lacit nagyon rábeszéltek erre a polgármesterségre, így nincs alkalmas ember, úgy a felelősség, valakinek csak kell lenni, Lacikám, rád gondoltunk.

Hát gondoltak, és meg is választották. Ugyanúgy lakatos persze, egy osztrák tulajnál dolgozik. A polgármesterség csak úgy mellékesen van. De szereti csinálni, látom rajta. Nem nagyon maradt tanácsadója, alig maradtunk már a faluban. Az öregek meg meghaltak. A Mancsi apja is. A Mancsiék mondjuk kivitték a fél térsz földet, azt mondják, szabályosan. Hát biztos szabályosan, de az összes feketeföld hozzájuk került, Mancsihoz meg az urához, ahhoz a szerencsétlenhez.

Bukfencanár a gimnáziumban, kész vicc a pasi. De diplomája volt, ez sokat nyomott a latban, meg nagyon régen még jól is nézett ki, örülhetett neki a Mancsi, de nem egy komoly ember, nem.

Mancsi meg óvónő lett, megtanult a képzőben zongorázni, hegedülni. Nincs olyan ünnepség, hogy ne szerepelne. Ő a főszereplő.

A testületben is régen benne van, előbb, mint Laci polgármester lett volna. Hát egymásra találtak... De most a furgonnal ment el, nem a Mancsiért ment.

*

Tényleg randa a Sarjú, le kell vágatni. Jó még, hogy a Jani vállalja. Rendes gyerek, lenne belőle több. Nincs több, hát senki sincs, mindenki elmegy, legalább a városba, vagy Pestre, vagy már Brüsszelbe, oda kell most menni. Ancsika is oda kapta ezt a jó kis ösz-

töndíjat, csak ez egy olyan ösztöndíj, hogy fizetni kell. Mert doktor lesz, piézdsdí. Na, esze az van, az biztos, úgy beszél angolul, mintha értelme lenne annak a karattyolásnak. De csak sűrög-forog vele, csoda ügyes. Kell a pénz, el kell, hogy menjen a Sarjút.

Szegény asszony, mit bajmólódott vele, nem sok eredménnyel. Rizsnek lenne jó, a belvív miatt. Cirok, ez volt utoljára, cirok... Annyi cigány nem volt a faluban azóta se, vitték seprűnek. Pont kijött az árából a vas, a vas a lépcsőkorráthoz. Szép a ház, tényleg az. A korrát is megvan.

Most meg a holland akarja. Vigye a fenébe, ha akarja. Vigye a Sarjút, odalökték részarányba, csóró apám, hogy örült neki. Nézd, földet kapunk! Az biztos, ki ilyet, ki olyat. Mi a Sarjút.

Egyébként a falu legszebb része, onnan mindent látsz, a hegyeket, távol még a tavat is. De ki a fenének van ideje nézegetni, legfeljebb egy hollandnak. Hát nézze.

Nem tudok a Mancinhoz kanyarodni, otthon van a férje, az a jó marha. Pedig szeretném látni,

öt napja nem láttam. Akkor volt ülés, a végén felvittem a dombra, a Sarjúra. Azt mondta, milyen jó lenne itt élni, együtt. Nézd, előttünk az egész világ! Tud ilyen baromságokat mondani, de meghat vele, b.... meg, meghat. Néztem, tényleg nagyon messze elláttni, a dombokat, a hegyet és a nagy vizet. Szép, nagyon szép. Muszáj volt menni, Mancinak is.

*

– Ancsi itthon marad, ugye? Tárgyalni kell a hollanddal.

– Persze, tudja a dolgát. Biztos eladod... a Sarjút?

– Miért, tudsz valami mást? Ancsi tanul, Lacika nőszül. Milyen hülye kérdés ez? Eddig te csesz...tél ezzel percenként.

– Na igen, és a Mancit is felhordod oda, a két domb közé, ahonnan messze-messze elláttni, láttam az autót. Ahová régen mi mentünk, együtt.

– Ancsiiii... süket ez a lány, már megint elvonult a szobájába... válaszolt e-mailben a holland???

Házaspár

BOKRÉTA ÉS BICIKLILÁNC

Néprajzi filmfesztivál a Művészetek Völgyében

A 10 napos fesztivál a DocuArt Dokumentumfilm-es Központ (Palantír Film Alapítvány) és a Néprajzi Múzeum MaDok-program (kortárs múzeumi hálózat) közös filmes rendezvénye volt, amely a Dialéktus Európai Dokumentum- és Antropológiai Filmfesztivál védjegyét viselte, annak 2011-es évi különkiadása.

A programban 82 versenyfilmet, 49 versenyen kívüli filmet és 46 Dialéktus-filmet nézhetett meg a közönség. A versenyfilmeket öttagú szakmai zsűri bírálta. A zsűri tagjai Sebő Ferenc népzenekutató, Kovács Éva szociológus, Kabarcz Zsófi filmrendező, Szijártó Zsolt kommunikációkutató és Szilágyi Kornél filmrendező volt. A versenyfilmekről az alkotók, a zsűri és a közönség részvételével esti műhelymunka keretében workshopot szerveztek a fesztivál rendezői. A díjnyertes filmeket várhatóan 2011 őszén tekintheti meg a budapesti közönség.

A díjátadón hat kategóriadíjat és hét elismerést adott át a zsűri. A díjazott és elismert filmek kategóriáinként a következők:

Zene és tánc

A kategória díja: *Fotográfia*k 2009, 75 perc
 Rendező: Domokos János, Magyar n. Attila
 Producer: Szederkényi Miklós
 Operatőr: Váradi Gábor, Magyar n. Attila
 Vágó: Domokos János
 Hangmérnök: Kapcsos Vince
 Gyártó és terjesztő: Dunatáj Alapítvány

Kása Béla fotográfus több mint 30 éve jár Erdélybe fotózni. A 2002-ben forgatott és most megvágott film is egy ilyen útján kíséri el.

A film a nagyközönség számára a táncház mozgalomban megismert erdélyi zenészeket mutatja be. Egy korszakot zár le, ahogy ezeket az idős zenészeket Kása Béla újra felkeresi az általa 30 évvel ezelőtt készített fotográfiaikkal. Mind a film képi világa, mind az az atmoszféra, amit a fotográfus teremt, nagyon személyessé teszi ezeket a találkozásokat.

A kategóriában a zsűri elismerése: *Menyegző* 2009, 23 perc

Rendező: Sztanó Hédi
Producer: Sztanó Hédi
Operatőr: Sztanó Hédi
Vágó: Kollányi Judit

A film két hivatásos táncos „világraszóló” esküvőjét és lakodalmát örökíti meg, felvonultatva a magyar hagyományos lakodalmi szokásokat, nagyon is mai környezetben, sok tánccal és zenével. Láthatjuk, hogyan éltethetők tovább a tradicionális kultúra elemei korunkban.

Egy professzionális néptáncos csoport a hagyományból elsajátított szokásokat eleveníti fel az egyik pár esküvőjén. A film szép, tömör kompozíciót mutat és reflektál az újra felfedezett és elsajátított szokásokra.

Migráció

A kategória díja: *Sebek* 2009, 63 perc
Rendező: Tóth Artin
Producer: Szederkényi Miklós
Operatőr: Kiss Aurél
Vágó: Tóth Artin
Hangmérnök: Kapcsos Vince
Gyártó és terjesztő: Dunatáj Alapítvány

A film három sors történetére kérdez rá: a szereplők az egykori Jugoszláviával együtt estek szét, bár mára már összeálltak – legalábbis ők ezt hiszik magukról. Ülnek a kocsmában, dohognak, beszélgetnek, lábadoznak. Béke van. Ők hárman, így vagy úgy, de túléltek a háborút, bár Silvano szelleme ottmaradt, Tanjának a szíve mellett az emlékei ragadtak benne, csak Jozef, a kocsmáros megy tovább, rendületlenül, hogy új hazát építsen magának a régi hült helyén.

Nagyon érzékeny és nehezen dokumentálható témát választottak az alkotók: a délszláv háború következtében felerősödött etnikai konfliktusokat. A film egy horvátországi kocsmában játszódik, amely a horvát és szerb veteránok törzshelye. A szereplők mind egyikét egy olyan szokatlan szituációban látjuk, amely segíti megkérdőjelezni az etnicitás mindenhatóságát.

A kategóriában a zsűri elismerése: *Két világ közt* 2011, 67 perc
Rendező: Nagy Viktor Oszkár
Producer: László Sára, Gerő Marcell
Operatőr: Kiss Rudolf Péter
Vágó: Sass Péter
Hangmérnök: Lukács Péter Benjamin

Közelkép a menekültek mindennapjairól egy magyarországi menekülttáborban. Négy nyelv, négy

honvágy, négy sebhely, négy küzdelem. Egy esély az újrakezdesre egy idegen országban.

A film egy rövid pillanatkép azokról a hónapokról, melyet a menekültek a bicskei táborban töltenek. A politikai menekült-léttel összefüggő átmeneti, bizonytalan időszakot tipikusan tekinthető sorsokon keresztül ismerjük meg. A dokumentumfilm szituatív képi és rendezői hozzáállásával segíti a főszereplők feszültségeinek átélését.

Új vizuális nyelv

A kategória díja: *Barlang* 2010, 82 perc
Rendező: Szederkényi Júlia
Producer: Kántor László
Gyártó és terjesztő: Új Budapest Filmstúdió

Figyelmi gyakorlatok 2010-ben, Északkelet-Magyarországon, Európa közepén.

A film egy esszenciacsokor, mely kommentár nélkül mutatja be a sajakazai Súlyom telepen élő családok mindennapi időtöltését. A tér minden esetben a lakóhely belső tere, melyben a nők és a gyermekek szokásos napi rutinjait látjuk. A kamera és a stáb teljesen beleolvad a szobába, ettől különbözik a klasszikus cigány dokumentumfilmekről: ezzel a típusú leíró műfajjal egy teljesen új látásmódot teremt.

A kategóriában a zsűri elismerése: *Kutera* 2010, 26 perc
Rendező: Kovács Gábor Péter
Szakértő: Perovics Zoltán
Operatőr: Balázs István Balázs, Lucskai Levente, Ábrahám Pál
Vágó: Kovács Gábor Péter
Hangmérnök: Horváth Attila
Mentős: Ábrahám Pál
Gondviselő: Faragó Lajos
Ápoló: Lucskai Levente

„– Jaj! – Na mi a jaj?... Elmegyünk arra, mert ott még vannak érdekes dolgok... Lát-e valamit a kamera?... Valamit lát...Vissza kell menni?... A budit még nem vettük fel...”

Ez a film nem a klasszikus dokumentációs eljárásokon keresztül mutatja be egy élete végén segítségre szoruló férfi elfekvőbe helyezését. A kamera az ápolók kezében kel életre, akik ezen az amatőr filmen keresztül mutatják be egyrészt a munkájuk jelentőségét, másrészt a beteg nyomorúságos körülményeit. Az alkotók spontaneitása által komponált elbeszélés minimális technikai eszközzel és érzelmekkel adja vissza a natúr valóságot.

Portré

A kategória díja: *Naprúl napra, hónaprúl hónapra* 2009, 22 perc
Rendező: Kabai László

Az anyját korán elvesztő Imre bácsi a háború után a városra kerül, különböző munkahelyeken dolgozik. Édesapja halála után még munka mellett gazdálkodik, de nyugdíjba vonulása után, 1993-tól nem találja már helyét, és véglegesen a „szabad élet” mellett dönt. Egy embert, a több generációs tanyasi gazdálkodásban felnőtt Dobos Imrét az ősi parancs, a hagyomány ereje ősei földjére vezet vissza, ahol megtalálja a számára oly fontos „takaros, becsületes” mindennapokat.

A filmben egy idős tanyasi ember osztja meg élettapasztalatait a modern világgal. Minimális technikai eszközökkel, minden idealizálás és szentimentalizmus nélkül követhetjük nyomon azokat az életbölcességeket, amit a földről, a jószágokról, a természet körforgásáról tudnunk kell. A film képi világa is segíti annak a nyugalomnak az átélését, melyet egy idős, dolgos, élete alkonyán lévő ember érez. A képek és a főszereplő lírai elbeszélése költőivé teszi a szikár hétköznapokat.

A kategóriában a zsűri elismerése: *Menekülés a szerelembe* 2007, 37 perc

Rendező: Kőszegi Edit, Szuhay Péter

Producer: Vészi János

Operatőr: Bordás Róbert, Kluzsán Róbert, Kőszegi Gyula

Vágó: Nemes Oresztész

Gyártó: Fórum Film Alapítvány

Engedhet-e a szerelem vonzásának egy hétgyermekes, két kamasz fiával élő, évek óta özvegy, ötvenéves asszony, s megszüllheti-e magzatát a nála jó húsz évvel fiatalabb, másik országban élő kedvesétől?

Egy szokatlan kettős film, amelyet a főszereplő és a rendező vállaltan közösen készít. A főszereplő halála zárja le a több évtizedes forgatást, dokumentálást, melyben az alkotók kapcsolata időközben barátsággá alakult. A film ki tud szakadni sztereotip női és cigány szerepekből, és a középkorú szerelmes asszonyt állítja a középpontba.

A kategóriában a zsűri elismerése: *Kallós Zoltán „Tündérkertje”* 2010, 30 perc

Rendező: Sztanó Hédi

Operatőr: Dénes Zoltán

Vágó: Kabdebó Katalin

Hangmérnök: Perger István

Gyártásvezető: Szentmihályi Sarolta

Kallós Zoltán erdélyi népzenekutató néprajzi magángyűjteménye egyedülálló Európában. A film ezt a sajátos gyűjteményt és annak múzeumává kiteljesedését mutatja be.

Kallós Zoltán a magyar népzene emblemikus figurája. Nemzedékek nőttek fel a gyűjtéseire. A film egy gazdag életpálya hiteles dokumentációja, mellyel adós volt eddig a filmes szakma.

Elbeszélte történelem

A kategória díja: *Játék a tér* 2011, 42 perc

Rendező: Pelsőczy Petra

Producer: Pelsőczy Petra, Muhi András

Operatőr: Szepesi Dávid, Buk Miklós, Vízkelety Márton

Vágó: Takács Gábor, Pelsőczy Petra, Hammer Zsolt, Jávorka Ádám

Gyártó: Inforg Stúdió, Playtime Kft.

Terjesztő: Playtime Kft

E dokumentumfilm kísérlet arra, hogy miként képes megszólalni a múlt egy lakóházon keresztül: a lakók emlékei és a rendelkezésünkre álló forrásanyagok milyen képet rajzolnak ki fél évszázad távlatából? A kádári propaganda miként olvastotta bele ideológiájának terjesztésébe a szerencsejátékokat? Előcsalogatható-e a lakókból a játékra való hajlam még ma is? Ugyanis a filmben megszólaló emberekben egyvalami közös: mindegyikük az 1958 és 1968 közötti időszakban divatos lottó különnyeremény sorsoláson nyerte öröklakását.

A film az 1950-es évek második felének lottólázát eleveníti fel azokon a nyerteseken keresztül, akik azóta is nyereményként kapott lottólakásokban élnek. Humorral, modern szituatív megoldásokkal hívja fel a figyelmet arra az ellentmondásra, hogy a szerencse nem elég a szabadsághoz. Másrészt megmutatja azt az emlékezésbeli paradoxont, hogy ehhez a szerencséhez az a Kádár-rendszer segítette őket, amely néhány évvel korábban az ötvénhatos forradalmat leverte.

A kategóriában a zsűri elismerése: *Addig, míg sokan voltunk. A hadadi német közösség múltja és jelene* 2010, 53 perc

Rendező: Zágonyi Bálint

Szakértő: Peti Lehel, Szilágyi Levente

Operatőr: Bántó Csaba, Filep Farkas, Székely Róbert

Vágó: Bertóti Attila

A hatalmas repedésekből látszott, hogy a hadadi evangélikus templom tornya le fog válni a templomhajótól. Az udvaron a német iskola épülete már romokban állt. Pedig ezelőtt hatvan évvel a német közösség még közel hatszáz lelket számlált e faluban.

A németek kitelepítése mindezekig nem került a jelenkor-történeti kutatások fókuszába. Különösen igaz ez azokra a területekre, ahol magyarokkal éltek közösen, kisebbségben. A film egy erdélyi német közösség emlékezeti munkáját kíséri nyomon, és ezzel rehabilitálja is a Ceaușescu-korszakban kitelepített németeket.

Nemzedékek

A kategória díja: *Jajgatán* 2009, 53 perc

Rendező: Sós Mária

Producer: Vészi János

Gyártó: Fórum Film Alapítvány

Csuk Roland 10 éves kisfiú szüleivel egy tanyán él 4 éves korától, mivel nem bírta a fővárosi nedves lakásukat, ott asztmás volt. Amióta vidéken élnek, a gyerek fizikailag egészséges, de szülei nem találnak munkát, és egyéb nehézségeik is adódnak. A magyarországi gyermekszegénység egy szelete ez.

A film egy nehéz sorsú, hátrányos helyzetű család újrakezdési küzdelmét mutatja be a bürokratikus ügyintézés hálójában. A dramaturgia lineáris felépítése magával ragadja a nézőt, az események alakulásának végigkövetésén keresztül a szereplő család drukkeréivé válunk. A film az egyszerű, szegény ember bemutatásán kívül felhívja a figyelmet az élet társadalmi buktatóira, melyben a környezet segítő erejére van szükség az eligazodáshoz. Valamint bemutatja, ahogyan ennek hiánya a mindennapi élet gátjává válik.

A kategóriában a zsűri elismerése: *Örvény* 2010, 75 perc

Rendező: Szekeres Csaba, John Oates

Producer: Sándor Pál

Szakértő: Ritók Nóra

Operatőr: Szekeres Csaba

Vágó: Kiss Sándor

Hangmérnök: Zalányi László

Szerkesztő: Gáspár Judit

Line producer: Tarr Erika

Gyártásvezető: Naszódi Katalin

E dokumentumfilm a román–magyar határ innen-ső, magyar oldalán található Told nevű település lakóinak életét mutatja be. A több mint hat hónapra át zajló, folyamatos jelenlétre épülő forgatás olyan emberek életét követte nyomon, akiknek sorsát a munkanélküliség, az éhezés, az uzsorakamat pecsételi meg. A dokumentumfilm mellett, hogy a szegénység problémáját sorsokon és történeteken keresztül ábrázolja, törekszik rá, hogy a személyes és emberközeli pillanatok hitelesen tudja közvetíteni. Nem ítélkezik, nem keres felelősöket, egyszerűen csak jelen van.

A film azt a klasszikus szegénységi problémát járja körül nagyon közelről, ahogyan az egyedülálló anyák küzdenek azért, hogy gyermekeiket ne vegyék el tőlük, vagy hogy gyermekeik ne hagyják el őket a kilátástalan élet miatt. A stáb hat hónapos faluban való tartózkodása lehetővé tette, hogy mind ők, mind a kamera láthatatlanná váljanak és a szereplők teljesen természetesen viselkedjenek. A szerkesztés és a képi világ játékfilmszerű, magával ragadó.

Füredi Zoltán – DocuArt
Frazon Zsófi – Néprajzi Múzeum

INDOEURÓPAI MAGYAROK, FINNUGOR SVÉDEK*

A magyar kultúra helye, haszna és hívatása Svédországban

Előszó

2010. október 19-én, a kora délutáni órákban a DKV Zrt. 1-es villamosán utaztam a Szent Anna utcától a Kossuth térig. Az út három percet tart. A felszálló oldallal átellenes ajtó előtt lévő és azt kettészelő korlátnak támaszkodva álltam. Félig ősziessen, félig téliessen öltözve: zakó és kesztyű, sál, sapka. A Városháza utcánál az utolsó pillanatban szállt, ugrott fel egy fiatalember, aki jóval téliesebben volt öltözve. Rögtön felém fordult, majd egy ügyes mozdulattal farzsebéből kikapta tárcáját, s mutatta. Mondott is valamit, de mivel valószínűleg magammal voltam elfoglalva, nem értettem, mit mondott, de megérteni véltem a test-nyelvét: *jegyeket–bérleteket!* Volt nekem, elő is szedtem, s mutattam. Mi az? – kérdezte. Mondtam, a Debreceni Nyári Egyetem „Az anyanyelvi kultúra megőrzése idegennyelvi környezetben” elnevezésű felnőtt tanulói műhelyén veszek részt, s ők állították ki ezt a bérletet számomra.

Nagyot nevetett, ő azt hitte, én vagyok az ellenőr!
Kossuth tér!

Használati útmutató

Remélem, e szövegemet úgy fogjátok hallgatni és fogadni, mint aminek én szántam minden egyes mondatát, bekezdését, mint bevezetőt az előadásom után következő beszélgetéshez.

Megígértem magamnak, nem használok idézeteket (régi magyartanárom pedig mindig arra buzdított, ezek emelik az előadás értékét), de mi sem lehet jobb, mint egy megszegett ígérettel kezdeni: „Most is csak azért szólok meg, mert kíváncsi vagyok, hogy mit fogok mondani...” – mondta Tamási Áron

* Készült a Stockholmi Önképzőkör megbízásából, elhangzott 2011. június 25-én, Tångagärde-n. Az „indoeurópai magyarok” szókapcsolattal Szvatkó Pál 1938-ban írt *Indogermán magyarok* című, a Magvető Könyvkiadónál, a Gondolkodó Magyarok sorozatban 1989-ben megjelent könyvére utalok. A könyv anyaga egészében megtalálható a MEK-en: (<http://mek.niif.hu/06100/06109/html/>)

1937-ben egy szlovenszkói körútján. Mindez csak arra válasz, hogy amikor a felkérést megkaptam, én úgy értettem, itt Tångagäreden valamiről előadást kell majd tartasak. De nem, a saját véleményemre voltak kíváncsiak a szervezők!

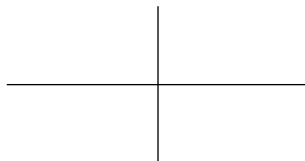
Bevezető

Igen hálás vagyok az Önképzőkör vezetőségének és a programot összeállítóknak, hogy az ideai tábor tematikáját megfogalmazó mondatból kimaradt az *-nk*, a többes szám, a mindannyiunkat magában foglaló személyes birtokrag, nevezetesen: a „történelmünk tükrében”. Így talán (a „történelem tükrében”) valamivel szabadabb, ám ugyanakkor nehezebb is lesz kapcsolódnom a témához, körülírni a svédországi magyar közbeszéd hangulatát, várható irányát vagy jobb esetben *irányait*, s netán eleget tenni a kérésnek, hogy kibontsam az alcímben felsoroltakat.

A legutóbbi, Göteborgban megrendezésre került „török projekt” egyik elemeként lezajlott kiállítás-megnyitón elhangzott beszédem után odajött hozzám két fiatal leány, s afelől érdeklődtek, hogyan állíthatnának ki ők is a galériában. *Én sehova nem tartozom* – nem vagyok tagja az egyesületnek, amely fenntartja és üzemelteti a galériát – mondtam, *de mindenhol otthon vagyok*.

De hol vagyok én most, kedves barátaim!? Talán jobb lenne, ha kezdettől ellenfeleimnek s mint olyanokat, *kedveseknek* szólítanálak benneteket. Mert ugye jobb, ha ellenfélből lesz a barát, nem pedig fordítva. Hol vagyok én most, miközben *itt* állok?! Hogy mégsem lebegjek a semmiben, legyen itt egy vonal, amin talán majd haladok, vagy legalább elmozdulok valamerre: _____ X _____

S jobb lesz egyből pontosítani is (előadásom során több hasonló, a közérthetőséget korábban már sikerrel szolgáló egyszerű modellt fogok használni):

S már valóban csak az egyszerűség kedvéért hadd nevezzem ezeket a tengelyeim végén lévő pontokat Északnak (É), Délnek (D), Keletnek (K) és Nyugatnak (NY).

És ha most – több történelmi, sőt logikai lépést is átugorva, melyekre visszatérhetünk majd a beszélgetésünk során – a nemzeteket is szerves, egységes, sőt „egynemű” fajoknak tekintjük, ők is be fogják járni, sőt futni egyedeik fejlődési szakaszait. Magyarán – bár nem lelőve a poént – meghalnak. Hacsak... lásd Darwin fejlődésmélettét vagy akár az elméletfejlődést is. De hadd haladok tovább!

A kultúra

Bizony a kultúra, bármennyire is szeretnénk hinni (de most látom, valamilyen megfejthetetlen okból többes számban beszélék!) már-már annyira, hogy hirdetjük is (lásd például hu.se.t), nemhogy egyesíti a nemzeteket, hanem éppen ez az, ami per definitionem elválasztja őket! Mondhatnám, hogy éppen erre találták ki, védekező mechanizmusként.

Egyszer már bevezettem a Maslow-i piramist köreitekben (2007. január 31-én, a Magyar Házban). Most ismét felhasználom, majdnem abban az összefüggésben, mint akkor (etnikai identitásunk leírását megkönnyítendő), azzal a kiegészítéssel, hogy most konkrétan vizualizálom az általa kimutatható feszültség(ek)et és a belőle meríthető energiákat.

De azok kedvéért, akik nem vehettek részt, *magyarán* nem hallották akkori okfejtésem, s ismétlésül azoknak, akik ott voltak, de elfelejtette/ék, ez volt a kérdés Devecseri Gábor fordításában: „az én kedves lelkem mért szól velem erről?” (*Iliász*, 22. ének).

Hát azért, *kedveseim*, mert a gyermekeink rólunk alkotott képe a mérvadó: úgy kell élnünk, hogy már most az ő feltétel-rendszerüknek feleljünk meg! Az ő hazájukban!

De előbb hadd tegyek eleget az alcímben ígérteknek, persze csak röviden, s szabadulva a többes számtól, első személyben.

Persze tudjuk, nincs eleje, kezdete, s még vége sincs, csak mozog: ez a kultúra.

A Svédországi Magyarok Országos Szövetségével (SMOSZ), illetve akkori elnökével ideérkezésem után három hónappal beszéltem először. Norvégiában volt akkor egy amatőr színházi világtalálkozó, arra szerettem volna elmenni, azért kértem pénzt. – Igen, kaphatok, mondta az elnök, de ezt Göteborghban kell kérjem, az ottani magyar egyesülettől. Persze kértem, de nem kaptam, mert nem voltam tag. Szóval így kezdődött, ha valaho-

gyan mégis datálni kell (1990. húsvét és pünkösd között) találkozásomat a svédországi magyar kultúrával.

Meg ott kezdődött, hogy a bátyám felhívott a Volvóból – akkor még ingyen lehetett onnan telefonálni (!) –, s mondta, hogy mit írt a Göteborgs-Posten. Persze semmi sem kezdődik, meg ér véget – igaz ugyan, vannak csúcspontok, amiket könnyen lehet kezdetnek meg végnek minősíteni –, de hogy az eseményeket mégis kordában tudjuk tartani, maradjunk most ennél a megfogalmazásnál, behatárolásnál. A GP már akkor is Göteborg legnagyobb, Svédország harmadik legnagyobb lapja volt. Valamit írt Antall Józsefről vagy Boross Péterről, meg arról a veszélyről, amit a feleledő magyarországi nacionalizmus a megújuló Európára jelenthet. Ebből csak annyi érdekes most, hogy ez vagy 1993-ban, vagy '94-ben volt. (Nem érdekel, mondanám most, s bár lehet, hogy akkor is pontosan ezt mondtam, de erre meg a bátyám azt mond(hat)ta: „Mit csinál ilyenkor a magyar követség?”)

Így kezdődött tehát: felhívtam a Magyar Nagykövetséget, s ott a sajtó- és kulturális attasét kértem. Ezt a tisztet akkor (1993–97) Bus Szilveszter látta el (ma Jakartában, Indonézia fővárosában nagykövet). Én kérdeztem (amit a bátyám), ő mondta, igyekeznek, de nem tudnak minden hasonló cikkre reagálni, viszont örülnek, hogy mi, svédországi magyarok is figyelünk ezekre. S még inkább örülne, ha mi magunk is megkeresnénk véleményünkkel a svéd lapokat. Ennél többre és lényegesebbre nem emlékszem. A fontos nyilván az volt, hogy így megismertük egymást Szilveszterrel, hiszen ezt a beszélgetést aztán még számtalan újabb követte.

Ekkor még nem voltam tagja a Kőrösi Csoma Sándor Művelődési (akkor még KCSS *Ifjúsági*) Kör vezetőségének. A sajátos svédországi egyesületi és kulturális modellnek köszönhetően azonban hamarosan tárgyalnom kellett velük. Hiszen innen (93–94-től) 1996 már csak két-három év volt. – Igen, a Millecentenáriumnól van szó. Abban az évben sikerült a Göteborgi Nemzetközi Könyvvásáron (Bok & Biblioteksmässan), Magyarországot kicsit jobban is bemutatni. A téma az október 24–27-e között megrendezett vásáron a *multikulturalitás* volt. Ezt megelőzően, az 1985-ös kezdés óta a szomszédos, illetve az északi országok, valamint Németország mutatkozott be, miközben különböző témái voltak a vásárnak.

Magyar kiállító már korábban is volt. Rendszeresen és a göteborgi magyarok nagy meglepedésére Hajdu Anna a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat (1389 Bp., Pf. 149) könyvexport osztályáról

emlékeim szerint ebben az évben (tehát 96-ban) járt itt utoljára.

Bus Szilveszter segítségével hamarosan megfelelő partnert kaptam Budapestről Szabó-Pap Gabriella személyében, az akkori Művelődési és Közoktatási Minisztériumból.

Így 1996-ban a második magyar standot a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése állította fel. A programok közül mindenképpen kiemelendő az az együttműködés, amely a KCSSMK bevonásával a göteborgi Haga mozival valósult meg. Esterházy Péter önéletrajzi *Anna filmjét*, illetve a Tamási Áron *Ábel a rengetegben* című regényéből készült filmet vetítettük.

A mostani témához kapcsolódóan sokáig nem történt semmi említésre méltó köztem és a nagykövetség között. Legalábbis láthatóan nem, hiszen az évkönyvek nem jegyezték fel semmit ebből a korból.

Bus Szilveszter helyi kezdeményezésre buzdító felhívását azonban nemcsak hogy komolyan vettem, hanem egész Svédországra ki is szélesítettem, amikor 2000 őszén elindítottam a *Két évszakot*. Azonban ez már átnyúlt Makkay Lilla küldetésének idejére (1997–2001), s ebben az együttműködésben már benne volt a *Magyar hét* csírája. Nem kevesebbre vállalkoztam, mint létrehozni és működtetni egy félévente megjelenő svédországi magyar művészeti kiadványt, melynek célja: „teret biztosítani a Svédországban élő magyar alkotó- és előadóművészeknek közös megjelenésre, teret biztosítani a sokszínűség felmutatására, erősíteni a svédországi magyarság azonosságtudatát, a segítők megszervezésével erősíteni a kapcsolatokat a svédországi magyarság és a magyarországi illetve Kárpát-medencei magyarság között”. Habár ekkor már elég sok svédországi magyar alkotóművészt ismertem, mindenkit azonban mégsem! Ebben kértem Lilla segítségét, aki készségesen osztotta meg velem idevonatkozó ismereteit. Kaptam tőle egy hosszú listát címekekkel, telefonszámokkal. Ebben az időben még nem sok embernek volt e-mailje, így postán küldtem szét a leveleket. Néhányan pozitívan válaszoltak, mások inkább csak érdeklődtek. Kettőn azonban, Gergely Tamás és Mervel Ferenc (1936–2004), egyből lelkes *igen*nel és anyagokkal álltak mellém. Az első számba még Lipcsey Emőke is adott verset, őt Göteborgból személyesen ismertem. Így lettünk négyen az első szám szerzői. Ekkor az információhordozó még az a floppy-lemez volt, amelyet ma már nem is lehet az újabb gépekben meghajtani. Azonban szerencsére a megjelenést követő második héttől kezdve az internetre is ki-

tettem az anyagot, az első szám itt tekinthető meg: <http://home.swipnet.se/~w-78080/ket.evszak/>.

A kiadvány ára kezdetben 20 SEK volt. S szándékunk az volt, hogy „a bevétel teljes összegét magyarországi és Kárpát-medencei éhező gyermekek megsegítésére használjuk, a készpénzt juttassuk el az illető országba.” Ám sajnos az a gyermekétkeztetéssel foglalkozó magyarországi alapítvány, amelyet kinéztem magamnak, nem válaszolt leveleimre. A harmadik számtól (2001 őszén) 50 SEK-re emeltem a kiadvány árát, ekkor már az információhordozó a CD-rom volt, s gyűlt a pénz! Kezdetől az volt a szándék, hogy március 15-re illetve október 23-ra jelenjen meg a *Két évszak*, hogy az éppen aktuális megemlékezéseken tudjam árúsítani. Szerencsére ekkor ismertem meg Endreffy Zoltánt, aki egyik kezdeményezője volt a magyarországi Tudor Alapítványnak. Kiderült, hogy ők is szinte ugyanakkor (2000-ben) indították az Alapítványt, amikor én elkezdtem a *Két évszakot*. Ettől kezdve minden pénzt a Tudor Alapítványnak utaltam át, a *Két évszak* azóta is támogatóként szerepel a honlapjukon. Sajnos, volt még egy egybeesés. A kiadványt öt évesre terveztem. Sokan viccesen, a régi emlékekre reagálva *öt éves tervnek* nevezték. Ennek mindössze annyi volt a háttere, hogy ennyi időt szántam rá, hogy kiderüljön, szükség van-e egy ilyen kiadványra. – Nem volt! Az utolsó szám ilyen módon 2005 tavaszán jelent meg. Ekkor jött a hír: „2005. február 23-án tragikus körülmények között elhunyt Endreffy Zoltán filozófus, fordító, katolikus és liberális gondolkodó.”

Közben saját alkotóink közül is eltávoztak hárman: Morvay László (1947–2004) Magyarországon, Mervel Ferenc (1936–2004) Svédországban, és Dusa Ödön (1943–2007), aki ekkor Svédország és Magyarország között ingázott. A tizedik számmal lezárult hát egy korszak a svédországi magyar művészeti élet történetében. Illő lenne itt megemlíteni azon alkotókat, akik ez alatt az öt év alatt megtiszteltek barátságukkal, bizalmukkal és anyagot adtak a kiadványba, hozzájárulva ezzel céljaim, céljaink eléréséhez. (Itt nem fogom őket felsorolni, de aki kíváncsi rájuk, megkaphatja tőlem a névsort az előadás után.) Az *Irodalomnál* 58 alkotót számoltam össze, a *Zene, képző- és előadó művészetnél* pedig 43-at. Ezen kívül még legalább 15–20 szerző volt jelen, akinek a műveit például fordításban közöltem.

Az alkotók mellett feltétlenül meg kell említsen még két ember nevét: Máté Csilla, egykori nagyváradi iskolatársam CD-rom-íróval ajándékozott meg, lehetővé téve ezzel, hogy a kiadványokban (a harmadik számtól) már képek és zene is legyen.

Ugyancsak köszönet Andrásy Zoltánnak, aki a VHS-felvételeket MPG-be írta át!

Az évek folyamán néhányszor ünnepélyes(ebb) keretek között mutatkoztunk be. Rögtön a második számmal Stockholmban szerepeltünk, ahol 2000. április 7-én Makkay Lilla nyitotta meg M. Németh Márta és Morvay László kiállítását, s ekkor beszéltem nekik a kiadványról. Másodjára a 7. számot ismét Stockholmban, a Nemzetközi Könyvtárban, Gergely Tamás szervezésében mutattuk be. Virtuálisan pedig több helyen is jelen voltunk: több romániai és magyarországi lap is beszámolt rólunk, valamint a SMOSZ *Híradója*. 2003 őszén Török Miklósnak köszönhetően a Frankfurti Könyvásáron is ott volt a *Két évszak*.

A tizedik számmal azonban, amely már DVD-lemezen jelent meg, s tartalmazta az összes előző lemez anyagát, eljutottunk 2005-höz, az első hu.se.t-hez!

Ennyi ismeretséget, ennyi kapcsolatot nemcsak bűn, de hiba lett volna szélnek eresztetni.

Az ötlet nagyon egyszerű volt: kis költségvetéssel, de a legalapvetőbb humán tőkével, az emberek, nemzetek és intézmények közötti bizalom felkeltésével és egész egyszerűen a kultúra, a *kultúrák* (!) iránti alázattal szándékoztunk teremteni egy közösséget megtartó, évente visszatérő eseményt.

2004. 09. 27-e. Ezt a dátumot találtam annak a lapnak az alján, melyben megfogalmaztam a hu.se.t. *tervvázlatát*. S most talán már ideje feloldanom a betűszó jelentését: a *huset* svédül házat, illetve a házat jelenti, és a svéd *se*, illetve a magyar *hu* internetes domain-nevekből áll össze.

Célként akkor ezt fogalmaztam meg: „a magyar kultúra svédországi terjesztése, bemutatása egy egyhetes szabad szellemiségű és sokszínű összművészeti fesztivál keretében: film, képzőművészet, zene, előadó művészet, irodalom (tudomány?!); a művészeti ágak bemutatkozásának sorrendje változhat évről-évre”.

Mit? – Mert!

Az első hu.se.t a József Attila-centenárium göteborgi rendezvénye volt. A *Két évszakban* virtuálisan már létrejött találkozásokot 2005. április 6-án a Världskulturmuseetben élőben is megvalósítottuk, Vendégünk volt Szőke László nagykövet és Tábori György kultúrattasé (2001–2007). Az előadáson elhangzott két József Attila-dal Urbán Csabi megzenésítésében. Igaz, Ove nem nagyon szerette, de erre a két dalra még visszatérek, azért említem őket.

Würtz Ádám (1927–1994) József Attila verseit illusztráló 25 grafikáját is megkaptuk erre a hétre

(ha jól emlékszem, Görögországba kellett továbbküldjem az anyagot), amit a Valand képzőművészeti főiskola Galleri Rotor 2-ben mutattunk be a múzeumi előadás-marathont követő fogadáson, aminek költségeit teljes egészében a nagykövetség állta (1380,50 SEK). Kőrösi az egész rendezvényre 1205,50 SEK-et költött. A helyszínen a Lars R Nilsson által képviselt Eged-Mountain ingyen kínálta borait! (Tábori György a következő évben is szívesen állt mellém a Bartók-rendezvény érdekében is – 2006-ban emlékeztünk a mester 125. születésnapjára –, és ismét megnyitotta pénztárcáját egy hasonló nagyságrendű összeg erejéig.)

2006-ban egy többé-kevésbé közös témát találtunk ki. *A te hazád az én szememben* lett a címe az ismét csak egynapos rendezvényünknek. Ekkor már kaptunk támogatást a város kulturális bizottságától. Ennek egyharmadát F. G. javaslatára hirdetésre költöttük (a továbbiakban mindig székspszissel fogadtam hasonló javaslatait). Szándékosan nem említek neveket a résztvevők közül. Azonban Urbán Attila nevét mégis kiemelem, mert akkor a Valand utolsó éves hallgatójaként mindig otthonra találtunk segítségével az intézetben!

2007-ben a harmadik hu.se.t majd' minden téren meghozta az áttörést, a maga kudarcaival együtt. Egyrészt nagyságrendekkel több pénzt kaptam (aki figyel, hallja: egyes szám első személy!) a göteborgi önkormányzattól. Ez alapjaiban határozta és változtatta meg, mert végre egész hétre kiterjedő eseménnyé tette a hu.se.t-et. Persze hozzátartozik, hogy ez nekem mindig egy-két nap szabadságombába került. Minden évben kétszer ültem le a tisztviselővel, és személyesen meséltem el neki, mit akarok, hol tartok. Azt is érdemes elmondani, hogy a Kőrösi vezetősége részéről hallgatólagos és/de gyanakvó tekintettel figyelték ténykedésemet. Ekkor már a SMOSZ-tól is kaptunk támogatást, de arra, hogy „kiemelt” tevékenységként tartsák számon a göteborgi magyar napokat, még várni kellett!

Am ekkor, a megemelt támogatásnak köszönhetően, már volt programfüzetünk! Volt egy jó nevű stockholmi utazási iroda, mely mint külső támogatónk két budapesti wellness-utazást biztosított számunkra. Ekkor alakult ki a kisebb változtatásokkal ma is érvényes felállás:

- hu.se.t-hét és a svédországi magyar képzőművészek kiállításának megnyitója a Cosmopolitan Galériában, a magyar nagykövet jelenlétében (Iklódy Gábor első megnyitóbeszéde);
- magyar ételek egy göteborgi vendéglőben;
- zenei koncertek;

- a göteborgi *Tavaszi szél* gyermekcsoport fellépése;
- együttesen léptek fel a magyar tudósok a Venteskapsfestivalon;
- író-olvasó találkozó, hétzáró;
- ökumenikus istentisztelet;
- utoljára, de nem utolsósorban a göteborgi Move & Walk Intézet (Pető-módszer) következetes részvétele és támogatása;
- úgyszintén minden hu.se.t-en pogácsákat kaptunk a Fornettitől.

De akkor hadd nevesítsem a fönt említett kudarcokat is. A kezdeti József Attila-ünnepségből megmaradt és bővült *két-évszakos*, a fent említettek miatt főleg írókra szűkült társaság kényes időzavarba került (zenészeknek és képzőművészeknek külön bemutatkozási lehetőséget biztosítottunk). Mindez azonban nem az ő egyéni hibájuk, hanem az én optimista, mindent megoldani kívánó hitemben keresendő. Sajnos ezt a csapatot azóta sem hívtam össze akkori felállásában!!! *Mea culpa!*

A másik, bizonyos értelemben még kényesebb „lebőgés” a svédországi magyar zeneszerzők műveiből összeállított koncert elmaradása volt. A lelkes, ám kellő tapasztalatokkal nem rendelkező svéd karmester nem tudta összehozni csapatát, s minderről már csak akkor tájékoztatott, amikor a program is ki volt nyomtatva. A helyzetet az akkor svédországi fénykorát élő, általatok is jól ismert fiatal magyar zongorista, Teleki Gergő gyors beugrása mentette meg.

Ekkortól datálható a *hu.se.t* (magamat következetesen mint egyszemélyes svédországi magyar intézetet kezdtem bemutatni) és a világ 18 nagyvárosában magyar költségvetésből fenntartott többi Magyar Intézet közötti együttműködés. Hívó szavamra *Masát András*, a berlini intézet igazgatója látogatott el hozzánk (más helyről is meleg hangú, bátorító válaszokat kaptam). Bár ittléte nagyon tanulságos volt, nem hozta meg a várt sikert, a meghirdetett előadásra nem jöttek el a helyi meghívottak.

A hét egyik sikeres programjának lebonyolításában és finanszírozásában (Karinthy Márton) ismét nagy segítséget kaptam Tábori Györgytől. Ehhez egy újabb siker köthető: először sikerült együttműködnünk a *hét* alatt a stockholmi Önképzőkörrel! És ismét „utoljára, de nem utolsósorban” ez volt az a magyar hét (2007. április 14–22.), amely nem valósulhatott volna meg Burda Judit minden nehézséget legyőző és lehetetlent nem ismerő támogatása nélkül. Köszönet érte!

A negyedik magyar héten (2008. április 5–13.) igazából „csak” meg kellett ismételni az előző évi

sikereket. Már a programfüzetünk is ezt a kontinuitást sugallta. Ismét nagykövet, kiegészülve az újonnan kinevezett Bengt Halse tiszteletbeli konzullal, magyar ételek, (ingyen) borok, pogácsa, koncertek (ezúttal „könnyű-” és komolyzenei is), és néhány újabb elem: filmbemutató, gyermekműsor, író-olvasó találkozó, és mise...

És ismét két elmaradt előadás: a budapesti Pinceszínház előadásában a *Garbo*, valamint a lundi Forrás néptánczenekar. Ma már tárgyaltan, de talán mégis tanulságos lehetne elgondolkodni, hogy miért.

Azonban egy újabb nagynevű göteborgi intézménnyel (Emigranternas hus) és egy még nagyobb országos intézettel (SIEPS) kerültünk kapcsolatba az EU-bővítést követő munkaerő-bevándorlásról szóló szemináriumunk kapcsán.

Támogatóinktól még több pénzt kaptunk, s az akkor már rémesen közeledő Pécs-EKF kapcsán is beszélgetést tartottunk a SMOSZ és a nyugat-európai Országos Magyar Szervezetek Szövetsége (NYEOMSZSZ) meghívottainak részvételével. Érdekes volt tapasztalni, hogy a hangadó meghívottak mennyire nem tudtak azonosulni a kihívással, és kicsinyes, mára egészen nevetséges okokra hivatkozva (nevezetesen, hogy Pécs akkori polgármestere szocialista politikus volt), nem kívántak – a *hu.se.t* tapasztalatait felhasználva és mintájára – egységesen bemutatkozni Pécssett. (Az találkozó ezt a hangzatos címet kapta: A NYEOMSZSZ kulturális felelőseinek és az ezekben az országokban működő Magyar Intézetek képviselőinek I. Találkozója, Göteborg.)

Ismét csak Bus Szilveszter helyi kezdeményezésre szólító és buzdító szavai járhattak az agyamban, amikor 2010-ben szintén itt, a Tångagarde-i táborban, az akkor még előttünk álló magyar uniós elnökséggel kapcsolatban összefogásra és – jól ismerve a magyarországi gazdasági helyzetet – önerőnkől történő közös programok szervezésére hívtam a svédországi magyar egyesületeket. Eredményeikről sajnos nem számolhatok be...

Erről a *hu.se.t*-ről teljesen ingyen és egy egész hasábon számolt be előzetesként a Göteborgs-Posten (2008. április 5-én). Ettől kezdve többször is hír vagy cikk jelent meg a GP-ben. Az egyik évben még észak-svédországi lapok is beszámoltak az eseményről. A magyarországi médiában is több helyen, tévében, rádióban, írott sajtóban, interneten ismertették programjainkat.

Közben, és mára már elévülhetetlen érdemeket szerezve, volt egy kiruccanásom: pár évig Újvári Tündének, az akkori főszerkesztőnek segítettem a

Híradó szerkesztésében. Együttműködésünk eredményeként megjelentek a SMOSZ-hoz sem szervezettileg, sem eszmeileg nem tartozó, ám a svédországi magyar kulturális életnek legjelesebb képviselői a lapban. Ezért, ha máshol és máskor nem tettem volna meg, most mondok nyilvános köszönetet!

Együttműködésünk másik eredménye volt a *hu.se.t* műsorfüzetek és plakátok sokasága is, melyeket Tünde formatervezett. 2009-ben, az ötödik *hu.se.t*-tel még egy göteborgi kulturális közintézménybe tettük be a lábunk. A Balassi Intézet egymillió forintos támogatásának köszönhetően végre ki tudtunk hozni egy olyan produkciót, amire évek óta áhítoztam: svéd darab, magyarul (svédül feliratozva) Svédországban! Lars Norén művét a göteborgi Pustervik befogadó színházban játszottuk. (Talán nem érdektelen, nekem meg egyenesen fontos, hogy az egymilliót mind Magyarországon „költöttük el” – utazási és utaztatási költségekre –, az előadók napidíját pedig svéd pénzezből fedeztük!)

Ekkor már két filmet vetítettünk a Haga moziban, ismét volt író vendégünk, felolvasás a göteborgi Városi Könyvtárban, táncház, gyermekműsor, kiállítás, bor, pogácsa...

És ismét megszerveztük a szakmai találkozót a göteborgi kulturális intézmények vezetői, a nagykövetség és a Balassi Intézet között. Ezúttal már többen is eljöttek a helyi kulturális intézmények vezetői közül, aminek lassan meglett az eredménye is. A csúcson voltunk!

S ezzel igazából lejárt a vállalt „ötéves tervem”. Hogy a *Két évszakhhoz* hasonlóan mégis miért nem hagytam abba, annak több oka volt, mindegyiket még ma sem tudom megfogalmazni. Egyik fő oka mindenképp az volt, hogy az emberek szerették ezt a hetet, a másik meg talán az, hogy ekkor még nem láttam: lenne valaki, aki át tudná vállalni a szervezéssel járó minden nehézséget.

A 2010-es *hét* még egy eddig nem tapasztalt sikert hozott, a Veszprémi Kamarazenekar fellépését a Koncertházban (és ismét mozi, költők – ezúttal nők! –, és táncház, és gyermekműsor, és kiállítás, bor, pogácsa...). Ismét a csúcson voltunk! Annyira, hogy sikerült egy újabb Magyar Intézettel együttműködnünk, ezúttal Dávid Gyulával, a Tallinni Intézet vezetőjével.

Ekkor azonban már ideje volt visszavonulnom. Az eltelt hét év alatt túlságosan is meghatározó alakjává váltam ennek a – ma már kimondhatom – intézménynek. Ha nem állok félre, ugyanazt a hibát követem el, mint amit másoknak rovak fel.

Mondhatnám még azt is, minden irónia nélkül, hogy volt egy másik jel is: Tóth Krisztiánt a legutolsó kultúrattasét (2007–2010) idejekorán hívták haza... S az idén immár hetedik alkalommal is sikerrel rendezték meg az eseményt, ezúttal azonban már nélkülülem.

Maróti László a kezdetektől lelkes, értő és szakavatott tudósítója volt a *hu.se.t*-nek.

A felsorolásból szándékosan maradtak ki nevek. Pénzügyi támogatók, kétkézi támogatók, és legfőbb támogatóim, akik kritikai észrevételeikkel segítettek munkámat.

És egy tanulság: az emberek sokkal többre (volutak) képesek, mint amit magukról el tudtak képzelni, ha egy szeretett ember (ebben az esetben én) vagy egy szeretett téma (ebben az esetben a svédországi magyar kultúra) érdekében kell áldozatot hozniuk, s ez az áldozat nem kevesebb, mint a szabadidejük. Ennél többet nem is kaphattam volna ezektől az emberektől, köszönet nekik! (Az eltelt évek alatt rengeteg fénykép, videó és más dokumentum gyűlt össze, természetesen a legtöbb nálam. Jó volna, ha ezeket el lehetne valahol helyezni, egy alaposabb és objektív feldolgozás reményében.)

De mi más?

Az említett 2004-es tervvázlatban szerepel még két ötlet: egy évente négyszer megjelenő svéd nyelvű lapban ismertetni a magyarországi (kulturális, tudományos, ipari, sport stb.) eseményeket; egy svéd személy kiténtése, aki az elmúlt évben a legtöbbet tett a magyar kultúráért (javaslattevők: a SMOSZ taggyesületei, a követség, egyének).

Ebből eddig az egyiknek mindössze a felét valósítottam meg. A svéd nyelvű kiadványt, az évente kétszer megjelenő HungaroFans-t. Ehhez azonban sajnos az kellett, hogy létrehozzak egy új egyesületet, a *Sällskap för ungersk litteratur*-t (Társaság a magyar irodalomért), mert az addig meglévő svédországi magyar egyesületeken belül ezt nem lehetett volna megcsinálni. Szerencsére – a svédországi magyar közgondolkodás dicséretére legyen mondva – volt és van annyi magyar ember is, akik ezt fontosnak tartják.

A díj megvalósítása, életre keltése még várat magára (*rád*, kedves hallgató?!)

Volt még egy kísérletem itt ebben a táborban, a gyerekeinket befogni, *sőt befogadni*, hogy ne csak fogyasztói, de alkotói, teremtoi is legyenek a svédországi magyar kultúrának (akkor ezt Mervel Ferenc után „fordítói tábornak” kereszteltem). Ez is befuccsolt, bár mi Göteborgban Fülöp Évával egy

fél évig még nyúztuk-húztuk! Ment is, meg nem is. A hiba megint nem Évában, vagy az akkor még gyerekekben keresendő, megint az én *időzítésem*-mel volt a baj!

De ha már ismét Mervelt említettem, nem hagyhatom ki, hogy 2009-ben létrehoztuk a Mervel Ferenc Könyvgyűjteményt (bár én szívesebben használom a könyvtár megjelölést). A Move&Walk-nak adományoztam a magyar írók svédül megjelent könyveit. Jelenleg több mint száz cím van a gyűjteményben, és lassan, de biztosan gyarapszik!

És most térek vissza Maslow barátom szükség-lethierarchiájához. Ennek a 4. és 5. motivációjához csatlakozó alapelemei így hangzanak: Én most joggal érezhetem úgy, hogy ebbe a két felső szegmensbe tartozom:

4. „Sokkal több módja van a magasabb szintű igények kielégítésének, mint az alacsonyabb szintűekének.”

5. „Az ember számára fontos, hogy érezze: szükség van rá. Minden ember azt szeretné, ha egyénként kezelnék. Meg kell adni neki a felelősségvállalás lehetőségét.”

(Legalul találhatóak az alapvető fiziológiai szükségleteink, s legfelül az önmegvalósítás iránti szükségletünk, s közben van még a biztonság, a valahova tartozás és az elismerés iránti szükségletünk.)

Ha a svédországi magyar kulturális szükséglet-hierarchiát akarom megrajzolni, az szerintem a következőképpen néz ki:

5. A legtetején mindenképpen én állok a 2009-ben nekem ítélt Pro Cultura Emléklaplakettel. Ez önmagában egy érték, amivel Magyarország a svédországi magyar kulturális élet egyik szereplőjét, s ezzel nyilván az itteni magyar értékeket ismerték el. Persze ez így kicsit csalás is, mert ezt az emléklakettet nekem nem mint magyarnak, hanem mint *svédnek* adták, (az interneten http://www.mfa.gov.hu/kulkepviselet/SE/hu/Hirek/sall_pch_091012.htm). (Ez az ötödik szükséglet azért is érdekes, mert formájában ez ismétli meg az egész hierarchiát, míg a többiek trapézok!)

4. Rögtön a csúcs alatt ott vannak azok az egyesületek, amelyek kifejezetten, sőt deklaráltan a magyar kultúra terjesztéséért dolgoznak. Ilyen az Önképzőkör, a Peregrinusok klubja, az egész hu.se.t rendezvény, vagy ez a már említett HungaroFans újság.

3. Ismét egy fokkal lejjebb van a többi egyesület, amely a SMOSZ-ban egyesül, ezek vezetői.

2. Az egyesületek tagsága.

1. Mindenki. Minden Svédországban élő magyar, hiszen valamilyen módon mindenki képviseli a magyar kultúrát.

S nyilván, ahogy a csúcs felé haladunk, mindinkább egyértelművé válik, hogy a magyar kultúra helye nem a magyar háztartásokban (vagyis nem legalul) keresendő, hanem a svéd kulturális életben.

Most ezt a piramist (illetve háromszöget) eggyel kiegészítve egy majdnem térbeli piramist kapunk, ahová berajzolhatjuk a gyermekeink magyarság-szükségletét.

Mindaz, ami nekünk magyar, amire kapásból (hallásra, első látásra, szagokból) azt mondjuk, hogy ez magyar, az nekik nem feltétlenül jelenti ugyanazt. Persze ha jó, türelmes, megértő szülők voltunk, akkor „magyar” értékeink nekik is megadják az alapvető biztonságot, a valahova tartozás érzését. Ennél is jobb esetben az elismerés iránti szükségletüket is kielégíthetjük valamelyest. Ha pedig még az önmegvalósulásokhoz is hozzá tudunk járulni (ismét idézőjelben) „magyar” alapértékeinkkel, akkor mi igazából magunkat valósítottuk meg.

Az ő „magyarságuk” azonban ezen a maslowi skálán valahol máshol helyezkedik el, mint a miénk, akik minden tudást és tapasztalást anyanyelvünkkel együtt, anyanyelvi szinten sajátítottunk el.

Próbáljuk meg összeegyeztetni ezeket a szükséglet-háromszögeket a most elhangzottak alapján! Ezt most a legkönnyebben úgy lehetne vizionálni, hogy a mi „felnőtt”-piramisunkra ráhelyezzük gyermekeink fordított háromszögét: az, ami nekünk *magyar* érték, az nekik „csak” értéként jelenik meg, ők a mi értékeinket tanulták, tehát azok *elve* máshol helyezkednek el a szükséglet-hierarchián.

De mi mégis azt várjuk tőlük, hogy ez náluk a hierarchia legtetején, tehát az önmegvalósításukban jelenjen meg. Azt hiszem, hogy ezzel irreális elvárásokat támasztunk gyermekeinkkel, de még önmagunkkal szemben is, és ennek következményeként kialakul(hat) egy nem-megfelelés, mindannak az ellenkezője, amit gyermekeinktől elvárnánk.

Említettem már, az első hu.se.t-en elhangzott két József Attila-dal svédül. A már említett zeneszerző, Urbán Csabi mellett két svéd lány adta őket elő: Blanck, Sara és Andersson, Helena. Ezt egy akkor a Váradban meg is jelent kis esszémben így írtam meg:

„Ha zeng a Världskulturmuseet egyik terme a megzenésített József Attilától svédül, akkor én ott-hon érzem magam és a kultúram is szabad.” Majd

így folytattam: „Hát igen, ha eddig a magyar kultúra volt a mindenem, akkor ezután is mindent ehhez fogok viszonyítani, ebből fogok kiindulni és ide fogok visszatérni (majdan kukac formájában)”. És ezzel a kérdéssel fejeztem be: „mert hol állok én az igazságtól?”

Igen, ezt most is hiszem és vallom, jó tudni, hol állunk! És aszerint kell cselekedni!

A svédországi magyar kultúra egyik hivatását tehát abban látom, hogy a gyermekeink azt a svéd kultúra szerves részeként és értékeként éljék meg.

Finnugor svédok

Ki hallgatja közületek a Petőfi Rádiót? Mert erről szól igazából az egész előadásom! Ugyanis mikor a Kossuthot azon kapom, hogy hazudik, vagy meg akar győzni valamiről, vagy uszító hangvételű már a riporter kérdése is, akkor elegánsan átkapcsolok a Petőfire. A *Selector* nevű műsorukban (erről többet is megtudhattok a Rádió honlapján), körülbelül minden harmadik–negyedik számnál így kezd a bemozdó: „ekkor és ekkor költöztek a szülei Angliába”.

Ti tudtok-e olyan nagy magyarokat mondani, akiknek a szülei 1700, 1800, 1900 valamikorában költöztek Magyarországra? De tudtok-e olyan *svédoket* mondani, akiknek a szülei ugyanezekben a századokban költöztek Svédországba?

A jövő?

Van remény! Újabb egyesületek, újabb kísérletek kezdődnek a jelen kívánalmainak, igényeinek megfogalmazására. Dicséret illeti mindazokat az egyesületi vezetőket, akik le tudtak mondani szerepükről, és felelősségük tudatában másokra ruházták az egyesület jövőbeni fenntartását, az eddigi hagyományok tiszteletben tartása mellett az újabb igényeknek megfelelő üzemeltetését mozdítva ezzel elő.

Visszatérve magamhoz, és a már említett „török projekthez”: a *Sällskap* megalakulása óta több olyan akciót valósítottam meg, melyeket nem tudtam volna megtenni a Kőrösi vagy bármelyik svédországi magyar egyesület tagjaként sem.

Tavaly a svéd királylány esküvőjére nemzetközi gyermekrajzpályázatot hirdettünk meg Illésné Major Juliannával a vonycarvashegyi művelődési ház és könyvtár igazgatójával. A kiállítást egy héttel az esküvő előtt tartottuk meg Göteborgban (azóta az anyagot bemutattuk Budapesten és Belgrádban is). Az egyik díjnyertes képet pedig nászajándékként elküldtem az ifjú párnak (saját kezűleg aláírt köszönőlevelet kaptam tőlük). Erre a kiállításra a

nyertesek közé tartozó szerb gyerekek ideutaztak Göteborgba. Ennél fogva rengeteg szerb jött el a megnyitóra (ami egybeesett a göteborgi Trianon-megemlékezéssel).

Idén a „török projekt”-hez tartozó megnyitó június 4-én volt... És, hogyha ezeknek a projekteknek az lesz a haszna, sőt hatása, hogy nem lesz több Trianon, akkor nem is annyira baj, hogy kevés magyar látogatja azokat a rendezvényeket, melyeket én szervezek, de annál több szerb, török, svéd!

Befejezésül

2007 januárjában, stockholmi előadásomkor tettem néhány javaslatot. Engedelmetekkel ezeket most ismét felsorolom, mert továbbra is úgy érzem, aktuálisak és fontosak:

1. A mindenkori magyar nagykövet legyen a Svédországi Magyarok Országos Szövetségének (SMOSZ) tiszteletbeli elnöke. Ezzel megszűnne a szembenállás, illetve a felmerülő nézeteltéréseket más, esetleg ne adj’ Isten ideológia-mentes síkon lehetne kezelni, és ami még fontosabb, az elkötelezettség mindkét oldalról más „súlyt” kapna;

2. Hozzunk létre egy díjat, amelyet mi, svédországi magyarok ítélünk oda évente annak a svédnek, aki a legtöbbet tette a svédországi magyarságért;

3. Hozzuk létre a Mervel Ferenc fordítói egyesületet, amelyben egyidejűleg adhatunk teret fiataljaink kettős (sőt több!) nyelvismeretének, -tudásának a kibontakoztatására, ezzel készítve fel őket a valódi híd-szerep lehetőségeiben rejlő feladatok betöltésére;

4. Alapítsuk meg a Svédországi Magyar Egyetemisták Szövetségét (SMEOSZ), ezzel erősítve bennünk kettős kötődésüket és lehetőséget adva arra, hogy egyetemi éveik alatt is szoros és szakmailag is adekvát kapcsolatot tarthassanak fenn a magyarországi egyetemekkel és a vállalati szférával;

5. Tegyük állandó intézménnyé a magyar hét rendezvénysorozatát, amely Göteborgban indult 2005-ben; a hu.se.t néven folyó rendezvény keretén belül évente egy héten keresztül svédországi magyarságunk állhat így a reflektorfényben.

Ezeket most kiegészíteném két-három nagyon aktuális javaslattal:

– Kész van egy könyv, amely svéd nyelven mutatja be a svédországi és finnországi magyarok történetét; ígéretet kaptunk (végül egy olyan pályázathoz irányítottak, amely magyar nyelvű kiadványok megjelenését támogatja külföldön), támogatást nem!

– Még ma is feldolgozatlan az Északi Tudósító, melyből, ha jól tudom, ebben a házban is a teljes anyag porosodik!

– Ideje volna feldolgozni a Thinsz Géza (1934–1990) hagyatékot is!

Azokról a tervekről, melyek még valóban csak ötleti szinten vannak, most nem szólnék.

(Az előadásom utáni beszélgetésen megszavaztattam a javaslatokat és talán nem véletlenül a díj-ötlet kapta a legtöbb szavazatot, mindenki úgy ítélte meg, hogy erre szükség lenne!)

Utószó

Büszkeséggel tölt el, hogy legszebb, legnagyobb fiam csak négy nappal maradt le/el tőlem: én szombaton kezdtem bemutatni Serdar Ünver tö-

rök költő barátomnak Göteborgot (választott házám, az ám!), míg Máté a következő héten indult Budapestre, soha nem volt hazájába japán barátjával, Sueyoshi Yukinival. Indulásuk előtt naponta egy-egy újabb látványosságot tanult meg az interneten fellelhető információk alapján (egyik alkalommal, még Göteborgban felhívott, hogyan is kezdődik a *Székely Himnusz*, mert el akarta énekelni a leánykának, s mondtam, nem tudom: nézd meg a Wikipédián! Pár perc múlva felhívott, s elénekelte, majd az után érdeklődött, mi volt az a magyar népdal, amit itt, ebben a táborban tanult meg, egy most is jelenlévő személytől). Ilyen megbízhatóak ezek a svédek!

Köszönöm figyelmeteket!

Csipkekesztyű

A MAGYAR KÖZMŰVELŐDÉS RŐL

*Könyvajánló**

Új könyvet ismertetünk örömmel az ERIKANET olvasóinak, a közművelődés legszélesebb szakmai nyilvánosságának, amely mind célkitűzésében, mind külső megjelenésében rendhagyó és régi hiányt pótol. A könyv fő célja a közművelődésről kialakuló társadalmi megítélés kedvező befolyásolása. Ennek érdekében keresztmetszetet ad elsősorban a művelődési házak munkájáról, példaként több igényesen megépített, valóban szép, vonzó belső terekkel működő művelődési otthon és formagazdag művelődő közösség bemutatásával, Ózd, Győr, Békéscsaba, Debrecen, Kétegyháza, Erdőkertes, Budapest, Iharosberény, Dabas, Lenti, Nógrádmegyer, Gyula és még több tucat település páratlanul gazdag kínálatából válogatva. E példák segítségével érzékelhető az a sokszínűség és sajátosság, amit a magyar kulturális életben a közművelődés képvisel.

A könyv mind szemléleti, mind fogalmi értelemben tisztázza a magyar közművelődés több évszázados programjának és tevékenységeinek viszonyát az egész életen át tartó tanulás (LLL) Európai Unió programjához. Történeti kialakulásában és működési gyakorlatában a közművelődés kétségtelenül jelen van a társadalom teljességében. E szélesen értelmezett közművelődés minden szervezet és intézmény számára tulajdonít művelődési funkciót. Ebben a nyitott felfogásban a magyar közművelődés szervesen illeszkedik az Európai Unióhoz az egész életen át tartó tanulás kapcsán támogatott

* A könyvajánló átvétel az ERIKANET-ről, annak kiegészített változata.

fejlesztéseikhez. Ennek a programnak is az a lényege, hogy minden oktatási, kulturális és művészeti intézmény és civil szervezet részt vállal az egyén tanulásában, művelődésében. A közművelődés tevékenységei és intézményei napjainkban az LLL fogalmi rendszerében értelmezhetők, és ezért a világ összes nyelvére gond nélkül lefordíthatók.

A magyar közművelődés lényeges sajátossága, hogy a művelődési házakat mint a szélesen értelme-

zett közművelődés emberközpontú, kiterjedt infrastruktúrával és kultúráközvetítő szakemberekkel bíró, professzionális intézményeit fogadta el a huszadik század hetvenes-nyolcvanas éveitől a helyi társadalmak sokasága. Ennek eredményeként ezek az intézmények a 21. században az egész életen át tartó tanulás új formáinak fontos színterei lettek Magyarországon és Európában egyaránt. A művelődési házak jelentős részében sikerült a megújulás az elmúlt évtizedekben, mind tevékenységeiket, mind szervezeti rugalmasságukat illetően. E megújulás részeként a művelődés házai az értékeltű közművelődés alapintézményeiként az ideológia- és programközpontúság helyett a közösségalkotó, együttműködésre képes személyiségfejlesztést állítják tevékenységük középpontjába.

A magyar közművelődésről címmel most közreadott könyv a népművelők, művelődésszervezők, kultúráközvetítők szakmai azonosság- és öntudatának megerősödéséhez, biztonságához kínál hasznos muníciót igényes kivitelben. Ennek megfelelően alakult ki a könyv szerkezete. Az első fejezetben olvasható esszé a közművelődés történetét napjainkig meghatározó fejlődési szakaszait és jellemző tevékenységeit foglalja össze, egyaránt foglalkozva a szakmatörténet néhány mintaadó egyéniségével, és emlékezetes innovációjával.

A második fejezetben tematikus anyag olvasható a közművelődés közösségeiről, intézményeiről és fejlesztéseiről. A közművelődésre jellemző alapfogalmakat, a szakterület fontosabb honlapjait és az irodalomjegyzéket – amely segíti az érdeklődő olvasókat a közművelődéssel kapcsolatos egyéb tudnivalók, pályázati, jogszabályi és statisztikai környezet megismerésében – a függelék tartalmazza.

A szakmai látókör bővülését szolgálja továbbá azoknak a külföldi példáknak a bemutatása is – Németországtól az Egyesült Államokon keresztül Új-Kaledóniáig –, amelyek meglepő azonosságot mutatnak a magyarországi művelődési házakban és hasonló jellegű intézményekben folyó tevékeny-

ségekkel és arculattal egyaránt. Az uniós támogatások tervezése során is bebizonyosodott, hogy a magyar közművelődés sajátosságai, ezen belül a művelődési házakban folyó tevékenységek lényegüket tekintve azonosak az LLL új tanulási formáinak európai gyakorlatával és számos intézménytípusával.

Mit ad a közművelődési szakemberek és intézmények sokasága és sajátos tudása a magyar nemzetnek, a társadalom egészének, Európának? – fogalmazódik meg az örökzöld kérdés. Ezáltal hét pontba tömörítve kapunk választ, miért fontos ez a szakma: mert a magyar közművelődés történelmileg európai, sajátosan magyar, progresszív, elkötelezetten demokrata, emberléptékű, közhasznú hivatást teljesít, és példamutató az Európai Unióban is. *A magyar közművelődésről* című könyv minden bizonnyal népszerű lesz a közművelődési szakemberek körében, az otthoni és munkahelyi könyvespolcok kedvelt tartozékeként. A 144 színes oldalon, keménytábla kötésben, igényes nyomdai és kötetzeti kivitelezésben megjelenő kiadvány ajándékozásra is alkalmas.

Ezen túlmenően a könyv létrehozói egyfajta missziós szerepet is szánnak a kötetnek, mindennek előtt a közművelődés, a művelődési házak és használóik szolgálatában. 2011 őszétől az ország több művelődési házában tervezzük olyan bemutatókat, közművelődési napokat, amelyeken részt vesznek majd a közművelődés helyi szereplői, vezetői és meghatározó személyiségei azzal a céllal, hogy eszmét cseréljenek a magyar közművelődés helyben adott helyzetéről, sajátosságairól, értékeiről. E helyszínek elsősorban a kötet lapjain is látható, országos mintaként ajánlható művelődési házakban lesznek, Ózdtól Békéscsabán keresztül Letenyéig.

A könyvet Maróti Andor lektorálta. Szerkesztette, az első fejezetet írta és a képanyagot válogatta Németh János István, a második fejezet Dr. Szurmainé Silkó Mária szerkesztői közreműködésével készült.

MAGYAR KULTURÁLIS KALAUZ

(Szerk.: Bognár Antal – Szondi György)

Napkút Kiadói Kft.

Tizenhat fejezetben, ki-ki felkért szakértője a tága-
 gan értelmezett kultúra általunk felosztott egészé-
 nek, közel arányos terjedelemben fejt ki nagyjából
 maga választotta módon összefoglalható tudását
 mindarról, ami e területeken – magyar.

Teljesség hát természetesen nem kérhető szá-
 mon, szubjektív közelítésű, igen, valamennyi szak-
 emberi rálátás, a kiemelések, sorolások mindig
 bővíthetőek lennének, a létrejött összkép azonban
 bizonyos fokig új, az esszészerű fogalmazások ösz-
 szessége azt célozza (arra született), hogy e magyar
 kiadás után idegen nyelvekre fordítva majd az igé-
 nyesebb külföldi olvasó kezébe kerüljön.

Országnévjegy.

Tartalom

Nyelvünk múltja, jelene és jövője (Balázs Géza)

Magyarok krónikája (Csorba László)

Vallás és egyház Magyarországon (Tomka Miklós)

Egy egyedülálló népi kultúra Európában (Voigt
 Vilmos)

Épített térformáink különös ábrázata (Gerle János)

Iparművészetünk kincsestára (Fekete György)

Képzőművészeti tabló (Marosvölgyi Gábor)

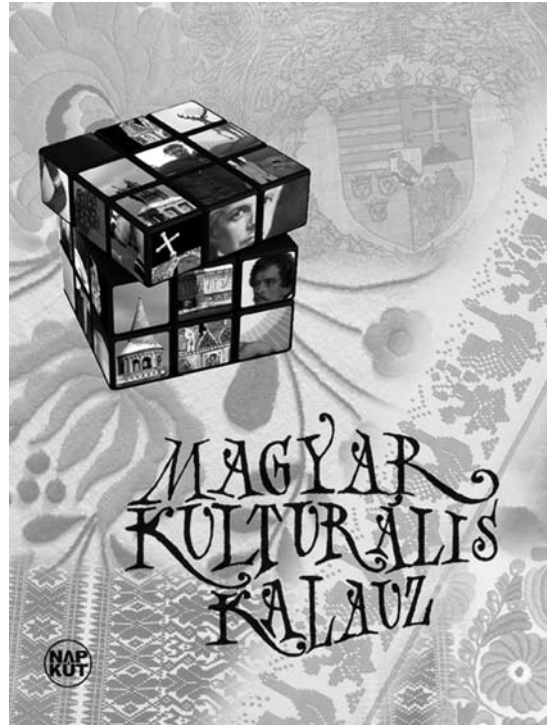
Irodalmunk évszázadai (Vasy Géza)

Öt évszázad színjátszása (Tarján Tamás)

Messze hangzó Magyarország (Falvy Zoltán)

Mozgásanyanyelvünk (Novák Ferenc)

Magyar filmkrónika (Kelecsényi László)

A magyar fotográfia tegnap, ma, holnap (Kincses
 Károly)

Tudomány és technika (Gazda István)

Hajrá, magyarok! (N. Pál József)

Válj azzá, ami vagy! (Miklóssy Endre)

FELHÍVÁS KAMARAZENEKAROK RÉSZÉRE

A Jurisics-vár Művelődési Központ és Várszínház és a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, a szakmai társadalmi szervezetek bevonásával megrendezi a XVII. Országos Kamarazenekari Fesztivált.

A Fesztivál 1965 és 2003 között, összesen 13 alkalommal került megrendezésre Veszprémben, majd 2006-tól kétévenként már Kőszegen. Ezt a hagyományt szeretnék a szervezők és támogatóik folytatni, a koncertek és díjak mellett elsősorban segítséget nyújtva a zenekari műhelymunka problémáinak megoldásához, kapcsolódási pontokat teremtve a kamarazenekarok és zenei szervezetek, esetleges támogatók, kortárs zeneszerzők, kiadók között.

A Fesztivált 2012 tavaszán, áprilisi hétvégén (13-14-15. között) tervezzük megrendezni.

Az eseményre olyan együttesek jelentkezését várjuk, amelyekben együtt zenélnek „amatőr” és „profi” muzikusok, tanárok, tanítványok, zenekarátok – tehát nem iskolai vagy ifjúsági növendékzenekarok és nem koncertezésből élő hivatásos kamarazenekarok. Az együttesek minimum létszáma 8 fő.

A zenekaroknak – a résztvevők számától függően – maximum 30 perc műsoridő áll rendelkezésre, ebből egy műsorszám lehetőség szerint (akár tétel, részlet is) XX.-XXI. századi magyar mű legyen.

A zenekarok összeállítása az előadandó művek szerint legyen vonószekari, de szerepelhetnek az együttesben fúvós, illetve más hangszeresek, szólisták is.

A Fesztivál résztvevőinek száma a jelentkezésektől és az anyagi lehetőségektől függ, ezt időben pontosítjuk.

A Fesztivál alapvetően találkozó jellegű, de a zsűri döntése alapján díjak is kiosztásra kerülnek.

Az érdeklődőknek a Fesztivál során szeretnénk biztosítani a szakmai fejlődés lehetőségét, rövid kurzus illetve próbák beiktatásával – a zsűri tagjai, elismert muzikusok segítségével.

A Fesztivál a meghívottak szállását, étkezését a sikeres pályázati források függvényében biztosítja.

Kérjük az érdeklődőket, szíveskedjenek részvételi szándékukat 2012. január 22-ig jelezni (név, tervezett létszám, vezető elérhetőségével) a következő címen, hogy a regisztrációhoz szükséges adatlapokat megküldhessünk. A döntéshez ugyanitt további információt kaphatnak az eseményről.

Elérhetőségek:

Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus

Művészeti Programok Főosztálya

Zádori Judit művészeti referens

Budapest 1011 Corvin tér 8.

Telefon: +36 1 225 6029

Fax: +36 1 225 6030

e-mail: zadorij@mmikl.hu

honlap: www.mmikl.hu

Kérjük azokat a kamarazenekarokat, együtteseket, akik még nem biztosak részvételi szándékukban, szintén keressenek meg minket, hogy részletesebb információkkal szolgálhassunk, valamint bekerülhessenek az MMIKL országos internetes adatbázisába, amelyben szerepeltetni kívánunk minden kamarazenekart és kamarazenei csoportot, elérhetőségükkel és jellemző információikkal együtt.

KÉRJÜK, HOGY A FELHÍVÁST JUTTASSÁK EL KOLLÉGÁIKHOZ, ZENÉSZTÁRSAIKHOZ!

HAJDANVOLT IDŐK
SZÉPASSZONYAI NYOMÁBAN...

Kosztolányi Dezső szavaival ajánlanám lapjaimat „Szépasszonyok a múlt századból” című grafikai sorozatomból. Régi fotográfiák segítségével próbálok megjeleníteni a huszadik század asszonyainak világát. Ezek a felvételek megőrizték a pillanat varázsát, elbűvölik a nézőt. Zsabók, fodrok, csipkegalérok, slingelt alsószoknyák – melyeket majd fölvalt a huszas, harmincas évek fűző nélküli divatja – vonulnak föl a merített papírra komponált lapjaimon. Krúdy Gyula szépen zengő szavai, Ferenczy Sándor pszichológiai jegyzetei, fiatalkori emlékeimmel jelennek meg előttem. Az örök ünnepek kiöltözött szereplőivel idézem meg a gyereklány, majd az érett szépasszony világát. Az emlékezés felöleli a múlt század történelmi viharait, benne rejlik családok öröme, bánata. Vágyam hogy a művészi szándéként közölni kívánt gondolat a figurák képi megfogalmazásán keresztül érvényesüljön.

Memory from the last century

Family photographs have given me enigmatic image, remembrance of the last century. My dream to realise an interesting idea, to paint beautiful ladies from the 20 th century, Since then I have copied old brown photos applied them on handmade paper. Recently I have worked them with aquarell and tempera as well. I would like to paint the influence of this period and the atmosphere in my graphic series. At the beginning of last century women were wearing beautiful dresses, full of lace and madeira. They had those elegant big hats, gloves, flowers, and rich carpet, drapery in the old photographs. The design of the twenties was extremely nice, clothes were outrageously pretty. In my graphique series I intend to show Birth, Marriage, and Poetic memory and Dream.